

DISCURSOS

LEÍDOS EN LA

REAL ACADEMIA DE BUENAS LETRAS

DE BARCELONA

EN LA RECEPCIÓN PÚBLICA DE

D. PELEGRÍN CASADES Y GRAMATXES

EL DÍA 15 DE MARZO DE 1903

BARCELONA

IMPRESA DE LA CASA PROVINCIAL DE CARIDAD

Calle de Montañalégre, número 5

1903

INFLUENCIAS DEL ART ORIENTAL

EN LOS

MONUMENTS ROMÁNICS DE CATALUNYA

Senyors:

No sé, verdaderament, com expressar la sorpresa que 'm causá al véurem distingit ab un títol tan superior á mos escassos mereixements. La emoció profundíssima, de que 'm trobo possehit, no 'm permet coordinar, ab la deguda claretat, los conceptes que mon cor me dicta y que ma barroéra paraula no pot traduhir fidélmnt. Mon esperit, esmaperdut davant del honor que vos havéu dignat concedirme, resta sense forses, y á ma voluntat, aclaparada, li manca vigor pera ordenar que fugi d' aquest lloch, massa alt pera la meva petitesa.

Es en vá que 'm centri en lo més íntim de la mía ánima pera esbrinar á qué es degut un premi tan superior á mos mígrats valiments. Si s' ha volgut recompensar la mía afició al estudi dels récorts artístichs de nostra terra, síam permesa la afirmació de que es excessiva la mercé y sobradament petita sa causa. No es, per tan, obligada modestia, sino necessitat imperiosa, el que dega dirigirvos una petició. Tota vegada que m' haveu admés entre vosaltres, que se 'm tinga la benevolencia que 's concedeix sempre als humils, als insignificants. Bona ocasió, senyors Académichs, donaré en aquest mateix acte pera que, si alguna ilusió vos haviau format, s' esvahéixi al concedirme vostra condescendent atenció.

No s' esperi de mi un discurs académich, ni pel fons, ni per la forma.

Lo tema escullit per mi pera aquest acte lo trovareu sobradament pretenciós, si teniu en compte que no soch artista, ni arqueólech, ni coneixedor del gran Art de projectar y construir. Lo present treball no pot tenir altre carácter que 'l d' una *con-*

versa d'aficional. Pensar altra cosa passaria 'ls límits de la prudència. Les meves ambicions, per tan, no tenen altre alcans que fer l'ensaig d'un quadro de ratlles molt generals, fins, pot ésser, sobradament indecises, una cosa com un *impresionisme*, sense cap pretensió, ni aparato científich.

L'assumpto que vos entretindrà, per curta estona, ho sabeu molt bé, pera ésser tractat d'un modo complert, requeriria que fos un mestre qui 'l desenvolless en totes les sues parts. Per lo tan, seria molest á vostra ilustració, abusiú á vostra benevolència y sobradament pretenció en mí, si 'm presentés á vosaltres ab la promesa de fer un treball complert, cosa impossible, per la meva part, entre altres causes, per la falta de medis de consulta y de datos de comprobació.

Mes, pera tranquilisar ma consciencia, y donarvos la explicació de mon atreviment, dech fer una declaració previa relativa al assumpto escullit. Mon amor intensíssim al Art románich de nostra terra, m'ha fet invadir atrevidament un terreno que 'm deuria ésser vedat. Aqueixa afició me portá en los dies de ma joventut á recorre aquesta nostra estimada terra, formant part, si bé entre 'ls darrers, del estol d'entussias y devots dels recorts artístichs de la patria, aplegats en nostra primera «Asso-ciació d'excursións.»

Recordo, malgrat lo temps transcorregut, la impresió fondíssima que 'm causá quan, per primera vegada, contemplí una iglesieta románica, puríssima de linies, severa en sa mateixa senzillesa y d'un encant plé de poesia. Construcció típica, característica de nostre Art en los temps més gloriosos de nostra vella nacionalitat. La iglesia de Canovellas, en la hermosa comarca vallessana, fou pera mí una revelació, un despertar d'energíes fins á les hores adormides, un motiu de direcció á mos estudis y aficions. Desde aquell moment, l'Art románich m'atreugé ab forsa misteriosa. En éll he cregut sempre encarnat l'esperit de nostra rassa; en cada iglesia románica que he visitat de les que en les valls y montanyes de la terra encare existeixen, he llegit una plana de nostres anals, una fita de la reconquesta del terror pátri, un testimoni del progrés de nostra cultura.

Siam concedit, donchs, que en aquesta ocasió vos párli de lo que més ha influít en los gustos de tota ma vida. Certament, no he pogut sustraurem á la impresió primera.

Explicada la causa de mon atreviment, dignéuvos, senyors

Acadèmichs, otorgarme uns moments de vostra benévola atenció, que procuraré sían lo més breus possibles.

Ofendria vostra ilustració, senyors Acadèmichs, si pretengués indicar, encare que fos lleujerament, les diferencies que distingeixen l' Art bizanti, del Art románich. Si hi hagué un temps en que aqueixes dues paraules se confonían, en general, desde que l'arqueòlech normand, Mr. de Gerville, comensá á usar, en 1818, lo mot «art románich», ha quedat ben establert que 'l bizantinisme y 'l romanisme implican dos termes diferents y ben determinats. Seria allunyarne de mos propòsits si pretengués insistir sobre aquest punt; per lo tan, sense més preàmbul, entraré á parlarvos de lo que es objecte d' aquest humildíssim trevall.

En la época á que 's contrau l' assumpto d' aquest discurs recordaréu que Bizanci fou lo centre de la civilizació. En l' imperi d' Orient se realisá un renaixement en les Lletres y en les Arts, tan portentós com pochs exemples nos ne presenta la historia de la cultura humana. «Jamay, exclama Bayet (1), fou més poderós y més prósper l' Imperi bizanti que durant la dominació dels prínceps de la casa macedoniense, — 867-1057.» Aqueixos soberans sabéren aprofitar tots los recursos intelectuals y materials de la época, y centralisantlos en la sua Cort, los feren irradiar per tot arreu ab una intensitat considerable. D' aqui la influencia de la civilizació bizantina en tots los órdenes de la vida y de la cultura entre 'ls pobles europeus de la época.

Ab tot, es precis reconéixe que, á partir de Mr. Courajod, s' ha exajerat algú tan al parlar de les influencies bizantines en l' Art del Occident, desconeixentse, no ab prou justícia, que la filiació de les obres artistiques dels primers sigles de la Edat mitjana no ha de cercarse, exclusivament, en les escoles de Bizanci. Nostre Art, diu Mr. Brutails, en lo escencial, es fill de Romá. Empero, es evidentíssim que al costat de les tradicions artistiques provinents de la ciutat eterna, s' alsavan poderoses, avassalladores, les influencies bizantines, á les quals no pogueren sustraures, en llur época, los ostrogots d' Italia, los merovingis de Fransa, ni 'ls visigots d' Espanya. Los escassos vestigis que restan palesament demostran la certesa d' aquesta afirmació. Y

(1) *L' Art bizantin*, Liv. III, cap. I, ps. 115-29. — A. Quantin. Paris.

no podia ésser d'altra manera. En tots temps, allavors com avuy, los grans centres de cultura extenén la acció de son poder per tot arreu y per llarch temps. Algú ha comparat Bizanci dels sigles VIII, IX y X, ab lo París de nostres dias, y pot ésser exacta la comparació.

Lo gran prestigi dels artistes del imperi oriental, les constants relacions de la Iglesia romana ab los emperadors, los extensos territoris que tan á Italia com á Espanya estigueren baix lo domini dels monarques bizantins, especialment desde 'ls regnats d' Atanagild fins al de Swintila, en que 's considerá bona porció de nostra Península com formant part del imperi d'Orient, tot fou causa de que 's trovés dominat l' Art decadent, fill del romá, per l' Art esplendorós y plé de vida de la Cort dels successors de Justiniá.

Sería, no obstant, una equivocació imperdonable avuy, després dels estúdis que s' han fet del Art románich y de son origen, créure que tota idea artística desaparegué al caure ab estrépit lo colós romá, ó que quedá del tot destruïda tota noció d' Art en los pobles dominats pel poder de Roma. Lo que segurament succehi fou, que ab la potent y llarga dominació romana quedá lo genuí de cada antiga nacionalitat com amagat en lo més profund de la terra; mes no fou destruït, donchs, que quan la feixuga ma de la dominadora del mon quedá anorreada, renasqueren les antigues energies. Tal com succeheix en les inundacions hivernals; abaixades las aygues, lo terror queda 'l mateix, lo fort s' ha arrelat més encare; lo feble sols es lo que s' en anat aygues avall.

Donchs bé, m' imagino que nostre Art románich vé á ésser la afirmació de que l' ànima de nostre poble 's redressá ardidament damunt les despulles del imperi, demanant un lloch entre 'ls pobles renaixents. La Iglesia, per la sua part, ajudá d' un modo poderós á nostra pátria pera proclamar sa personalitat per medi de les obres d' Art.

Mes, no devém oblidar que aixís com la Naturalesa, «no obra per medi de salts», es també cert que la civilització y cultura no sols no procedeixen per «salts», sino que fan llur via paulatinament y realisant un continuat trevall d' *evolució*. Nostre Art románich no fou una improvisació nascuda de les circumstancies de moment, ni fill de la fantasia d' una pensa poderosa ó d' un esperit ardidament innovador y atrevit, no fou tampoch un fenomen sense antecedents, ni 'l resultat impensat del enérgich esfors

d' un gèni. En Art, precisament, malgrat la llibertat que li es vida, res ha sigut creat per obra de la improvisació, ni pel capritxós voler de ningú, ni per la imposició; es fill del sentiment. L' esperit humà no-reposa may; avansa, avansa sempre, y fins quan inventa ho fá mercès á les ensenyances que ha rebut, y no satisfet en son etern afany progressiu, no 's detura en cada conquesta que obté, sino que sempre innova, modifica ó transforma, sense parar may. Y al evolucionar constantment no pot sustráures á la acció que 'n podríam dir «passiva» *de lo que fou*, de la tradició, del hábit, del modo d' ésser peculiar de cada poble. En totes époques y en tots llocs l' Art en cada nou aspecte no fa més que aprofitar lo que li han llegat les generacions precedents. No cal citar exemples que vos sobradament coneguts. Tractantse de nostre Art románich aquest fet té una evidència tal que, sense exajeració, pot afirmarse que en éll se resumeix tot lo que de l' Art antich en quedá entre nosaltres alguna memoria ó recort, haventse assimilat lo més genuí de les civilitzacions clássiques, fent reviure tot lo procés de l' art decoratiu, desde 'ls primers intents del dibuix, fins als esplendors del orientalisme.

Tal vegada 's trovará excessiva aquesta afirmació. Mes, estudiant la ornamentació románica 's veurá que aprofitá y s' assimilá tots los temas decoratius de les époques anteriors, desde 'ls més senzills dibuixos geométrichs. que recordan los motius de decoració dels primitius ceramistes, fins als més complicats de les escoles orientals. Lo romanisme sapigué apropiarse les idees decoratives del antich Egipte, dels grans pobles de la Messopotamia, de la Persia, de la Grecia heróica y clássica y de la mateixa Roma. Mes, no per aixó l' Art románich deixá de tenir caràcter propi, una verdadera «personalitat», si m' es permesa usar aquesta paraula, en lo mon del Art. Es un llenguatge que fou parlat quan les circumstàncies lo feren náixe, y com tot idioma, te 'l románich antecessors.

Quin dubte hi pot cabre, de que l' Art de cada poble es com lo llenguatge que li es propi, tan expressiu y tan precis com l' articulat? Ell es la exteriorisació més gráfica, més poderosa y més durable del esperit d' una nacionalitat, y que pren formas tan característiques y definitives que rebutjan tota idea de confusió. La unificació absoluta en materia d' Art no ha existit may, ni en lloch. Aixó, empro, no es desconéixe la existencia de la Unitat en los dominis de la Estética.

Fins en la època en que mes s' ha cregut que existia la uniformitat en tots los aspectes de la activitat humana, aquèlla no s' realisà. Exteriorment, se pogué creure que tot quedà anorreat y sols visqué lo que desde Roma se li otorgava 'l dret de viure. Y no fou aixís. L' ilustre arqueòlech y arquitecte Choysi, ha dit: «que malgrat los esforços del esperit de centralisació, l' Imperi romá no arrivá may á produir la unitat absoluta en los métodos del Art, com tampoch la realisà en los procediments del llenguatge. La arquitectura, aquesta segona llengua en la qual s' hi reflexan los trets de la vida social, no ofereix durant la dominació romana, ni expressió uniforme, ni menos principis invariables; élla tingué sos dialectes com tota llengua parlada té 'ls seus.» (1).

Abundant en aquesta mateixa idea, afirma un de nostres més distingits arquitectes: «Fou l' Art románich, com llenguatge que es del esperit, una derivació d' altre Art, una evolució d' altra forma, com l' esperit d' un poble es una especie de transformació del esperit d' altre poble. L' element primitiu del Art románich no es més que l' Art romá, quals formas transportadas germinaren y donaren la abundant efflorescencia del Art primer de la Edat mitja europea.» (2).

No hi ha dubte de que la influencia de Roma s' exercí d' un modo poderosíssim en gran part dels pobles europeus, barrant quasi de per tot arreu los recorts de les civilitacions primitives, suplantant les lleys, lo llenguatge, les creencies y les costums dels pobles que dominá, ab les sues propies, y ofegant ab la poderosa forsa de son Art les ingénues manifestacions artistiques dels vensuts.

Ab tot, es precis no perdre de vista que 'l profund solch que deixá per tot arreu la pesanta petjada de Roma facilitá la concurrència dels més apartats elements pera la obra del progrés y de la civilitació dels pobles dominats. La inmensa extensió del domini romá feu possible que contribuïssen á formar l' esperit humá les influencies més llunyanes, reunint en un centre comú les irradiacions de per tot arreu. Roma arreplegá les despulles del patrimoni del mon antich y ab elles formá la herencia ab que devian nodrirse les generacions que la succehiren.

L' Art románich es un exemple de lo que acabém de consig-

(1) *L' art de batir chez les Byzantins.*—Paris, 1883.

(2) Puig y Cadafalch.—*Historia del Arte.* (En publicació).

nar. Ell procedeix directament del Art romà y del bizanti á la vegada, fent observar Violet-le-Duch (1), que en la arquitectura romànica occidental, al costat de les persistents tradicions llatines, s'hi trova sempre la influencia bizantina, caracterisada aquèsta per la introducció de la cúpula com á principal element de la cuberta dels edificis. Ab tot, lo romanisme, en aqueix punt concret, sense negar may que es fill del consorci del art romà ab l' art bizanti, té com á generador llunyá l' art de construir de la Persia sassánida, quedant encare en peu los testimonis indubtables de tan noble *progenies* en los monuments de la Syria central. Fundantnos en aixó afirmavam més amunt, que nostre Art aprofitá tot lo que li trasmeté la antigüetat, tan bon punt se lliurá dels rigurosos cánons constructius del classicisme romà. D' aquests, empéro, aprofitá lo que més li convenia, com fou, per exemple, la disposició del aparell, y lo que més li agradava, com fou la ornamentació antemática, que procurá imitar de la millor manera possible. També 's valgué de la volta en plena cintra, coneguda y aplicada molt sovint pels romans, prescindint, especialment entre nosaltres, de la coberta de fusta usada en les basíliques, romanes. L' us constant de la volta, sostinguda y apoyada en los murs laterals, estableix la diferencia més manifesta entre 'ls dos modos de construir clàssich y romànich. Los arquitectes, romànichs volgueren donar major noblesa y més seguretat als temples que aixecaren. Per l' us de la volta, sacrificaren totes les proporcions clàssiques, espessint los murs, reduhint los espays, estrenyent les abertures, en una paraula, fent dominar los macisos en contraposició als buyts (2).

Havém dit are mateix, que á més de la poderosa influencia romana, l' Art oriental contribuí en moltíssima part en la vida del romanisme, y enteném comprendre dintre 'l concepte d' Art oriental los elements bizantins, en primer terme, los provinents de la Syria y les tradicions constructives de la Persia, sense poder deixar oblidats, per sa innegable importància, les influències vingudes dels pobles del Nort d' Europa, importades pels normands.

Es un fet comprovat en la Història del Art, que 'l primer renaixement artístich á Occident se senyala per la presència d' artistes procedents de Bizanci. A Fransa, baix lo céptre de Carlemany, renaixen les Arts, y son los mestres y artifices orientals

(1) *Dictionnaire raisonné de l' architecture française.*

(2) Jules Quicherat. - *Mélanges d' archéologie et d' histoire.*

los quins, obehint al impuls donat pel més gran dels carlovingis, enláyran la cultura en mitx de la barbarie que s' ensenyorí de la societat; igual passá á Alemania, en temps d' Otó II, y recordareu á quin grau arrivá la pública cultura á Italia, quan lo célebre abat de Montecassino, Didier, convertí son cenobi en una Academia de sábis y d' artistes.

Té pera Catalunya un interés grandíssim en lo temps en que 'l romanisme dominava en absolut en los dominis del Art, la grandiosa figura del abans esmentat monarca Carlemany. ¡Quantos gestes guerreres y, al mateix temps, quantes fundacions religioses no atribueix la tradició local al pare de Ludovico Píol! Les velles cróniques atribueixen la dedicació de molts temples y la dotació de bon nombre de cenóbis al célebre emperador, al qual l' Art, en general, li es deutor de les maravelles de que sols no queda la memoria y alguns escassos restos. En dita época, les construccions que 's bastiren en nostre país tenian lo tipo marcadament oriental. «Elles foren un reflexe pobre de las obras de Bizansi, com fa observar un de nostres mes ilustrats arquitectes (1). L' exemplar més típich que 's conserva á Catalunya d' una construcció perfectament bizantina, es la iglesia de Sant Pere de Tarrassa. Aqueix interessantíssim monument presenta á son extrém oriental l' ábside que no es com lo de les basíliques romanes, sino que te la forma quadrada, en tres de quals caras s' hi obren níxos esfèrichs, recort dels *transseptum*, acabats en hemicides com en las basíliques bizantines construïdes en los sigles v y vi.» Semblant disposició la trovém aquí en lo sigle ix, en la destruïda iglesia de Sant Vicens de Torelló, y en construccions posteriors, com en les iglesias de Montgrony, Sant Nicolau de Gerona y Sant Pol á Sant Joan de les Abadesses. Si l' ábside del temple aludit de Tarrassa respon á tradicions bizantines, l' alsat confirma plenament aquesta afirmació. Veus aquí la descripció que 'n fá l' aludit autor. «Una volta *vàlida* cobreix lo quadrat de la planta, y en aquesta s' obra la típica cúpula que, encare que modificada por sigles molt posteriors, presenta en son conjunt l' aspecte en que la contemplaria la gent del sigle ix. Com en los temples orientals, també 'ls mosáichs, *opus musivum*, adornavan lo lloch ahon s' aixecava l' altar, imitació dels quins ornamentavan los temples de Bizan-

(1) Puig y Cadafalch.—*Notes Arquitectòniques sobre les Esglesias de Sant Pere de Tarrassa.*—1889.

ci. Empero, més que en la iglesia de Sant Pere, ahon se trova una reproducció acabada de les iglesies orientals, es en lo temple de Sant Miquel de la mateixa població. En efecte, los archs semicirculars s' aguantan en los murs y en les columnes del mitx, los quals sostenen les voltés de quart d' esfera en los ánguls, y d' aresta en los brassos de la creu que forma sa planta, ab lo qual les tradicions constructives orientals hi están ben manifestes. Damunt d' aquesta construcció, reposant sobre vuyt archs peraltats, que estreban damunt de columnes, s' aixeca 'l cimbori, de base quadrada y cobert per la oriental cúpula, y enlassat ab élla per quatre trompes angulars. Com en les obres bizantines, la diversitat de bases de procedencia llatina, bárbarament tallades, formades de bocells y filets, son també de notar en la típica construcció de Tarrassa.» (1)

Es indubtable, donchs, que en plé sigles IX y X durava encare en nostra terra la influencia de la tradició constructiva vinguda d' Orient, divent citar, entre altres exemples, les iglesietes rodones del castell de Llussá y de Sant Miquel prop de la Pobla de Lillet, existents encara, y les desaparecudes de Vich y de Tona. De forma oriental també, es dir, ab planta de creu grega y ab cúpula, son les iglesies de Sant Pere de las Puellas de nostra ciutat y la de Sant Pere de Casserres, prop de Vich; y trascendent aqueixa influencia en plé domini del Art románich, sigles XI y XII, en los ábsides de Montgrony y Sant Nicolau de Gerona y en los cimboris de la major part de nostres iglesies romániques, especialment les de Sant Pere de Camprodón, Santa Eugenia de Berga (en la plana de Vich), Sant Pons, en la comarca baixa del Llobregat, Santa María de Tarrassa, etc., etc., y d' un modo especialíssim en la ornamentació oriental dels capitells dels èláustres de Sant Benet de Bages, de Santa María del Estany y altres.

No m' es possible detallar minuciosament, ab una descripció enfadosa, pera demostrar quan viva 's mantigué en nostre art románich la influencia oriental, los elements decoratius que mes en ús estigueren en la época que considerém. Semblant propòsit mes que objecte d' un discurs de la indole del present ho seria d' una obra acompanyada d' abundant colecció gráfica. Per altra part, tots coneixeu perfectament nostres mes importants monuments del romanisme, tots estéu familiarisats ab les in-

(1) Autor citat.

nombrables belleses que contenen, vos son molt ben conegudes les condicions estètiques que avalóran los exemplars que encàre 's conservan, per sort.

Mes, siam permés retràure la perfecta armonia que domina en nostres construccions, la justesa de proporcions, la severitat del conjunt, essent lo secret del Art románich en nostra terra l'aparéixe estèticament senzill sense ésser absolutament mesquí. No obstant, si comparém les iglesies, catalanes, ab les de la mateixa época del Mitjdia de Fransa y del Sud d'Italia, recordaréu l'aspecte de relativa pobresa que les nostres ostentan. Natural que aixis fos, donchs, la nació s'estava formant, les fites de son terror encàre no estavan fixades, sols quan ho foren allavors l'Art se presentá ab tota sa espléndida. Recórdis la distancia que separan los senzillíssims imafrents de Sant Pere de Besalú y Sant Jaume de Frontanyá, com á mes típichs dintre de son estil, ab les espléndides portades de Ripoll, Agramunt y Seu vella de Lleyda.

Certament, es digne de notarse la perfecta concomitancia que hi há entre 'l progrés de nostre Art y la expansió del géní de Catalunya. Poble mediterráni 'l nóstre, molt aviat se lliensá confiat al impéri de les ónes, expandint sa activitat y buscant amistats y aliances entre 'ls pobles del mar llatí, adaptantse fácilment lo que en altres punts s' obrava, fins péndre entre nosaltres carta de naturalesa. No hi han hagut grans innovadors en nostre poble, mes, l'instint d'assimilació sempre ha sigut vivíssim.

Cosa com aixó passá en l'Art románich catalá y, en general, en moltes altres manifestacions del progrés y de la cultura. Aquest fet ha permés dir á un autor, que á Catalunya, en los primers temps de la Edat Mitjana, les Arts hi floriren ab una intensitat que quasi se 'ns fá incomprendible ateses les dificultats de trasladarse que havian d'existir en los temps que seguiren immediatament á la Reconquesta. Es lo cert, que mentres en lo territori de la *Marca* s'aixecavan monastirs é iglesies, verdaeres obres mestres en l'art de construir, como ho demostra sa actual existencia, malgrat les injurries del temps y la barbárie dels homes, en molts altres punts no hi havia qui sapigués construir una volta (1). Entre nosaltres se cubrian los espays sense vacilacions y sense dubtes, per medi d'archs y voltes de canó

(1) Autor citat.

seguit y peraltades. Aquí 's creá una arquitectura ben catalana, predominant los murs y voltes llises; «una arquitectura que arrenca de la terra y s' aixeca y 's tors formant les voltes, sense una línea que les interrompéixi; un art subterriá y fosch; un art que fa sentir una impressió rústega; mes, un art entés, que s' assimila 'ls elements decoratius del Nort, adoptant los entrellassos, les cintes y les mil combinacions geométriques á que tan aficionats eran los artistes septentrionals; que sab imitar la fantástica imaginació dels orientals, valentse del bestiari simbólich tan en ús á Persia y á la Assyria, sense descuidar la imitació dels estils clássichs, especialment del corinti, quals capitells se cópian del millor modo possible.» (1)

Es molt típich de nostre país la manera de cubrir les iglesies de tres naus; la central, per medi de la volta de canó seguit, ó reforçada ab archs, y les naus laterals, per medi de voltes de quart de círculo, «archs botants seguits», com los califica Violetle-Duc. Aquest sistema té exemplars ben coneguts á Catalunya, com son les iglesies de Besalú, Sant Llorens del Munt, Lladó, Sant Pere de Roda, Vilanova de la Muga, etc. L' aspecte d' aquestes construccions es severíssim, y d' una senzillesa que té quelcóm de farrenya. Si se les compara ab les espléndides construccions coetànies de la Provensa y de la Italia meridional, lo contrast es vivíssim y l' aspecte de nuésa y de pobresa crida l' esment d' una manera especial. Ab tot, ben estudiades nostrés construccions del romanisme s' hi veu tan retratat lo carácter y l' esperit catalá, que 's trovará aquest fet lógich y natural.

Veus aquí com explica nostre Art románich un autor de la terra: «Trovada la solució se perfecciona ab lo temps, pero no cambia en la sua essencia. Los archs romans, sense contraforts que súrtin al exterior de la construcció que forman com un costellatge dintre de les voltes, ixen al exterior; les columnes se revelan en los ánguls y en les cares dels ámples pilans; los ábsides senzills se decoran, mes la sua essencia, ho repetim, no muda; es filla del art romá, y no disfressa, ni amaga son origen.» (2)

Ja ho havém dit: Lo fondo essencialment romá de la antigua civilisació catalana 's trasllueix també en son Art. La influencia que desde Bizanci s' extengué per tota Europa 's marca més en los detalls que en lo conjunt, més en lo accessori que en lo princi-

(1) Autor citat.

(2) Autor citat.

pal. Malgrat les relacions constants ab los pobles del Llenguadoc y de la Provensa, aquí la sobrietat domina, suprimint del Art tot lo supérfluo. Tal vegada 's trovará que los motius ornamentals, dintre sa gran varietat, hi regna certa parsimonia y fins escassós; mes, ha de tenirse en compte que entre nosaltres, lo principal, sempre fou que 'ls elements constructius no quedessen may ofegats per la abundancia dels elements decoratius.

Encarná tan l' Art románich ab nostre caràcter, que pot afirmar-se, ab tota seguretat, que no desaparegué del tot en nostra Catalunya fins que sa vida política entrá en plena decadencia. Per tot arreu lo goticisme imperava sense contradicció en los dominis del Art, y encáre entre nosaltres se *feya románich*. En plé sigle XIII s' aixecáren les maravellosos construccions de Tarragona. Poblet, Santas Creus, nostre Capella dita de Santa Llúcia, la iglesia d' Agramunt. Un altre exemple ben típich lo tenim en tres áles del cláustre románich de Ripoll.

La persistencia del Art románich á Catalunya es característica. Aixís com á Italia, en termes generals, pot afirmar-se que 'l clasicisme no desaparegué may, no presentant una absoluta solució de continuïtat durant los sigles mitjvals; per lo que pertany á Catalunya pot afirmar-se, que 'l romanisme no desaparegué fins que la gran revolució artística y social del Renaixement feu *tabula rasa* de la cultura eminentment cristiana y dels cànons del goticisme. Quan per tot arreu los esplendors del Art ojival omplía de filigranes lo mon catòlich, aquí fins en les fàbriques del nou estil hi dominava l' esperit antich y tradicional. La simplicitat del plan, l' estalvi d' adornos que no podian rebutjarse, lo cónfiar á les masses de la construcció tot l' atractiu, tot lo valor estétich, tot l' efecte d' emoció artística, es ben bé fill del modo especial de comprendre l' Art y de realisar-lo entre nosaltres.

Aixís ho reconeix un dels arqueólechs més il·lustres que s' han ocupat de les obres artístiques llegades per les generacions que 'ns han precedit. Mr. Street en sa hermosa obra: *Some account of Gotich architecture in Spain* (1) diu: «The architecture of Cataluña had many peculiarities, and... the style as completely and exclusively national or provincial.»

No obstant aquest caràcter típich de les construccions romá-

(1) George Edmond Street. A. R. A. London. John Murray Albermarle Street. 1869, cap. XIV, p. 291.

niques de Catalunya, si 's tenen en compte les particularitats dels edificis cristians que 's conservan á la Syria, s' hi notarán tals analogies que podria suposarse si d' allí vingueren influencies á nostra terra. Al fer aquesta suposició acut tot seguit al pensament la epopeya més gran de la Edat mitjana. Vuy dir les Creuhades.

Es lo mateix Violet-le-Duc qui diu, que les influencies orientals que son d' observar en lo románich, principalment en lo primer quart del sigle XII, foren degudes á la primera Creuhada. Alguns clòrgues, que després d' aquest fet s' establiren en lo Principat franch d' Antioquia, retornaren mes tart á Provensa y al Llenguadoc, aplicant als edificis que 's bastiren los principis constructius y 'ls recorts ornamentals que pogueren observar al Orient que acabavan de deixar. Los archs torals paralels y 'l sistema de voltes usat en dites comarques del Mitjdia de Fransa y de Catalunya, semblan confirmar la opinió del il·lustre arquitecte y arqueòlech francés.

Per la sua part, Melcior de Vogué (1) creu que la influencia exercida per les construccions syriáques en nostre románich,— y dich *nostre*, per que 'l románich del Rosselló, del Vallespir, de la Cerdanya y de la mateixa Provensa y demés regions meridionals de la Fransa actual, cra igual ab lo del Principat catalá,—es mes fonda y fins anterior á les Creuhades. Los constructors dels sigles VIII al X es de créure coneixerian los procediments usats al Orient, y aixís s' explica que á Sant Gabriel de Tarascón, en lo portich de Ntra. Sra. del Dons, á Avinyó, á Sant Salvador d' Aix, etc., s' hi notin detalls que semblan portats directament de la Syria.

Y, ¿cóm vingué á nostra terra una influencia tan llunyana á exercir tan poderosament sa acció entre 'ls constructors y 'ls artistes? Se comprén, sense esfors, que les tapissèries, les alhajes, los mils utensilis fabricats en los bazars de Bizanci ó de Ctesifonte, al cáure en mans de nostres artistes, deurian despertar en élls lo naturalíssim desitj de copiarlos, d' imitarlos, d' aprofitarse dels innombrables motius de decoració que tan poderosament havían de ferir sa facultat imaginativa, obrintlos nous horitzons y altres camíns. «Un retall de cinta feya naixer la idea d' un hermós fris; lo mánech d' una arma blanca, un ador-

(1) *La Syrie centrale*. -- Paris. J. Bandry. 1865-77. Introduc. pags. 18 á 24.

no pera un capitell ó una imposta,» com fa observar l' arqueólech Dieulafois.

Coneixeu, perfectament, les freqüents relacions de totes les ciutats del litoral mediterráni ab los ports mes importants d' Orient, y 'l càmbi de productes que un activíssim comers produhía y fomentava. No es un secret per ningú que la marina catalana, en fets de pau y guerra, ómpla les planes mes glorioses de nostres anals, precisament en la época en que l' estil románich arrivá al punt eminent de son esplendor. Es inútil insistir mes en lo fet innegable de que 'ls elements bizantins, syriachs y fins perses, especialment en la part decorativa, foren coneguts y estudiats per nostres arquitectes, imagináires y pintors del período románich, tan fecond en obres de positiva válua.

¿D' ahón provenen, sino, les arquacions decorant los murs, d' ús frequentíssim en nostres temples románichs; les motllures poch sortides y dividides en nombrosos membres; los fullatges aguts y dentats, recort de la flora ornamental sassánida, les combinacions de mil complicats motius de llasseries, cintes perllades, rengles de palmetes, fantástiques combinacions de la flora estilizada y 'l bestiari de formes extravagants, los animals afrontats, y, sobre tót, les quimeres, grifos, toros y lleons alats, tradicionals motius de la allunyada Caldea y Assyria, que reproduhí constantment la Persia?

No es d' aquest lloch, ni está al nivell de nostra incompetencia, profundisar sobre aquest punt de crítica històrica y artística, treball que no entra, ni pot entrar, en nostres humils propòsits. Per lo tan, no 'ns creyém autorisats pera poder afirmar en términos absoluts que nostre Art románich sia fill d' un conjunt tan variat d' influencias. Ab tot, es prudent créure que no vivint aislat nostre poble sino, al contrari, en constants relacions ab los demés pobles civilisats de la época, com ne son mostra 'ls exemplars artístichs de nostres museus y de las coleccions particulars que s' han pogut estudiar en la darrera Exposició d' Art antich celebrada en nostra ciutat, hagués sigut perfectament factible l' apéndre del art oriental molts elements pera aplicarlos al Art indígena. Mes no cal pérdre de vista lo que deyam al principi, del fons romá que hi hagué en nostra civilisació, qual persistencia y durada fou tan considerable.

No es possible dubtar, si comparém la major part dels temples románichs de Catalunya ab les iglesies que 's conservan á la Syria central, de les semblances que s' hi notan, causant

de moment verdadera sorpresa aqueixa germanor entre dues regions tan apartades. Mes, tal vegada podém trovar la explicació d' aquest fenomen si tenim en compte la igualtat del procediment constructiu que 'ls romans uséren per tot arreu, y que lo mateix en les regions de la Tarraconense que en les syriaques los arquitectes de Roma, en condicions análogues, aplicavan los mateixos principis. Per aixó creyem que no 'ns cal anar á buscar massa lluny lo que tenim mes aprop, y atormentar la imaginació pera cercar la solució de problemas difícils, si tenim la explicació mes planera.

Hi ha un altre element qual importancia no pot deixarse de tenir en compte pera resoldre lo punt que tractém. Hi hagué un Art bárbre que reemplassá immediatament al de la civilització romana. Nos referim al Art que 'n dirém de las Catacumbas, del qual se valgué 'l naixent Cristianisme pera exteriorisar entre 'ls iniciats, si bé d' un modo simbólich al principi, sos dogmas y representar los fets més en harmonía ab la nova creencia. Lo sabi arqueólech Horaci Marucchi (1) creu també fill d' Orient l' Art de la alta Edat mitjana, en tot lo que se separa de la tradició romana. Es mes; afirma que la Roma dels primers Papas fou tributaria de Bizanci en lo relatiu als dominis de la estética, retrayent que á Sant Gregóri 'l Gran se l' anomená, *ultimus Romanorum*. Després d' aquest pontifice pot dirse que no 's feu obra alguna que recordés los cánons constructius y decoratius de Roma, contribuint poderosament á aquest resultat la emigració dels artistes de Bizanci motivada per la revolució polítich-religiosa del iconoclastas.

De totes maneres, es sumament difícil afirmar rés concret d' una época tan complexa com la que precedi á la formació de les actuals nacionalitats. No entraré, per tan, á discorre sobre una qüestió que 's presenta tot seguit á la imaginació al considerar les grans analogies que nostre art románich té ab les construccions orientals. ¿Fóren portades á Catalunya desde Italia, en qual país, especialment en les regions meridionals, sabeu perfectament que l' orientalisme en totes les manifestacions artístiques fou predominant fins ben entrat lo sigle XI, no deixant tampoch la mateixa Roma de sentir les influencias orientals? ¿Fóren degudes als monarcas carlovingis, los quals estigueren en constants relacions ab los emperadors de Constan-

(1) *Elements d'Archéologie Chrétienne*. — Paris, MCM.

tinopla? Es un punt aquest que 'ns obligaria á donar una extensió considerable al present discurs y que, á ésser possible determinarshi, nos revelaria, sense dubte, alguns datos interessants pera nostra historia artistica.

Concretántnos á nostre limitat objecte, considerém que quan la Marca Hispánica quedá constituída, y assegurada la possessió dels territoris reconquistats, se restauráren y fundáren los monastirs é iglesias que mes contribuïren á formar l'esperit de nostre poble, renaixént á son entorn los antichs poblats ó creántsen de nous, reconstituíntse aixís, paulatinament, la vida social, y ab élla 'ls oficis, les industries y finalment l' Art, seguint en tot aixó 'l patró y l' exemple del poble franch. Baix la protecció y ajuda de la gran Ordre Benedictina y l' exemple que directament se rebia de la civilisació carlovingia, nostra Catalunya entrá novament en lo lloch que li corresponia entre 'ls pobles mes ilustrats de la época.

En aquestos fets devém véurehi altres tantes fonts del origen de nostre Art románich y la existencia indubtable d' influencias que havian necessàriament de modificar lo persistent carácter romá de les construccions que 's restauraren ó 's bastiren per primera vegada. ¿Aquestes influencias, vingudes de Bizanci foren degudes á nostres relacions constants ab lo poble franch?

Al ocupar lo sóli comtal barceloní Borréll II recordaréu, Senyors académichs, que 's produí entre nosaltres un renaixement vigorós en les arts del país, y en aqueixa época l' art d' edificar reprengué una volada gegantina. D' aquell temps se conservan alguns, encáre que escassos, monuments en los quals s' hi revelá clarament lo géní artístich de nostra rassa, que, malgrat les influencias del esplendorós orientalisme, allavors dominador del mon artístich, conserva l' ánima clássica. No mes caldrá que recordém la soperba iglesia de Sant Pere de Besalú, obra notabilíssima del sigle x, per mirácle arrivada quasi intacte fins á nosaltres, pera véure ab tota evidencia 'l consórci dels elements clássichs ab les influencias orientals, fentse aquésta no menos evident en les iglesias de Sant Miquél de Cuxá, Sant Benet de Bages y Sant Jaume de Frontanyá.

En un discurs de la índole del present, no es possible entrar en detalls y fer comparacions entre aqueixes iglesias, modéls del nostre Art, ab les que 's conservan á la Siria céntral, y quals punts de contacte son indubtables. En unes y altres, lo fondo romá y la influencia bizantina hi son tan manifestes que

causan certa extranyesa á tot aquell que, sense tenir en compte la forsa expansiva del Art en totes èpoques y en tots los llochs, se fixa solament en la part externa de les coses.

Lo fet que resulta evident al estudiar les construccions romàniques de Catalunya es la ben entesa adaptació d' elements forasters, sense perdre 'l caràcter profundament indígena. Per aixó es que nostre Art romànich es típic, é inconfundible. Y no es que restés estacionari y extrany á la evolució progressiva que tenen totes les manifestacions de la activitat y del intel·lectualisme humá, y que may l' Art ha rebutjat, sino que progressá constantment, sense dubtes, ni arrepeniments; segur de sí mateix avansá sempre, sense, empro, jamay perdre son caràcter, ni intentant tampoch disressar son noble origen. Les mateixes influencies forasteres prènen aquí un caràcter propi, y si bé en les cúpules y torres que surmontan nostres iglesies, algú esperit observador hi retraurá 'ls models de molts temples syriachs; ab tot, un estudi atent no podrà confondreles. Son ben bé de *casa nostra* les cúpules dissimulades exteriorment per un cós sisavat ó vuytat, de les iglesies de Santa Maria de Tarrassa, Santa Eugènia de Berga, Sant Pons de Corbera, Sant Benet de Bages, Sant Pere de Camprodón y altres.

Mes amunt havém afirmat, que en la ornamentació es ahón se deixaven influir nostres Arts per los models orientals, y mes que influir, pot ésser fora mes exacte dir, *dominar*. En efecte; en lo segón periodo del estil romànich—sigle XI—y en les Arts sumpuàries de la época, nostres artistes del romanisme, tot respectant les tradicions constructives del país, copian, ab verdader afany, tots los deliris y fantasioses concepcions de la imaginació oriental. ¿Deuré recordarvos la inacabable varietat de motius ornamentals de les arquivoltes de les hermoses portades y de les impostes, capitells, còlumes y bases dels cláustres, deixant á part les miniatures dels còdices, y 'ls motius de pura ornamentació de les taulas, frontals é icónes, de les estofes y del mobiliari?

Es imprescindible l' estudi de la ornamentació oriental, per que en élla s' hi trovan tots los elements que caracterisan lo gust de la alta Edat mitjana y la aplicació dels motius tan frequentment usats, com son les dents de serra, les séries de requadrets, les volutes, les rosa polipétala, la palmeta en ses distintes formes, les trenes y les combinacions pròpies de la passamaneria, etcétera.

Al parlar Corroyer (1) de les iglesies erigides en los primers temps de la Edat mitjana, si bé fá notar lo valor que en lo nou estil té la part decorativa de les construccions, insisteix molt en la idea de que rarament s'abandona la tradició romana y afirma que la planta de les basiliques fou usada quasi constantment, si bé algú tan modificada per les noves necessitats litúrgiques, les quals anaren transformant de tal manera les iglesies, que en lo sigle XI, la influencia oriental es més viva que la mateixa tradició romana. L'empleo constant de la cúpula de forma elipsoide surmontant la volta de canó seguit, com en les construccions de la Persia, demostra la certesa de la afirmació avans feta.

Ab tot, diu lo mateix autor, la arquitectura románica no restá estacionária, no 's concretá á copiar servilment los models romans y 'ls orientals, sino que, sense apartarse ni oblidar son origen, se feu independent en certa manera, «prenent á cada regió cert carácter típic y ben determinat»; de manera que, á partir de la fi del sigle X, l'estil románich s'emancipa poch á poch de les tradicions llatines pera crear les noves proporcions resultants de la adaptació d'un nou sistema.

Precisament es lo que passá á Catalunya al adoptar á ses construccions la nova manera artística; prengué un carácter tan típic que la fa inconfundible ab qualsevol altra.

Tenim, donchs, que sense temor d'equivocarnos, podém afirmar la existencia d'un Art románich genuinament catalá, qual origen remot lo trovarém en les formes constructives de Roma y 'l mes proxim en los edificis religiosos de la Syria central; presentant, dintre de certa unitat, caràcters especials, segons sian les construccions aixecades prop del litoral ó en l'interior, baix lo punt de vista de les influencies exteriors.

Aqueixa gran familia d'iglesies romániques extesa en lo litoral mediterráni, d'Italia, de la Borgonya, de Catalunya, segons l'arquécólech Mr. Enlart, té un origen comú, dihent que l'empleo quasi constant de les platabandes y de les arcatures llombardes, que caracteriza 'l grupo, revela que si no foren totes construïdes pels *comacini*, ó sian, los mestres d'obres de Como, que viatjavan com los masons de la Creuse, al menys cab en lo possible que d'ells s'aprengué la fórmula, lo model, que 'ls

(1) *L'architecture romane.*—Paris, 1888.

constructors d'aquí reproduïen tot seguit, propagant arreu les noves formes arquitectòniques.

Encare que breument, crech oportú, pera completar la idea que m'he proposat en lo present discurs, dir alguna cosa de les arts germanes de la Arquitectura; la escultura y la pintura romàniques. En elles es impossible deixárhí de véure la influencia ben directa dels procediments orientals. La disposició, la decoració, lo simbolisme son purament bizantíns, durant molt temps la tradició orientalista. En aqueixes manifestacions importantíssimes del esperit de nostre poble creyém inútil anar á buscar en altre lloch que no sia á Orient l'origen de les noves formes y l'cánon de la estética. Rés s'hi trobará que recordí la estatuària clàssica, ni les pintures que 'ns quedan d'època romana. Si s'vol trovar l'origen més primitiu y allunyat de nostres típiques imatges, tal vegada hauríam de remontarnos massa lluny; tal vegada s'trovaria sobradament exajerat si volguéssem trovar la filiació dels procediments de nostres escultors romànichs, en les estátues eginétiques, en les escultures de la Grecia arcáica y, si tan se volgués reforsar la demostració, fins hauríam d'arrivarnos á las voras del Nilo pera sorprendre, en les reposades y simétriques actituts de les més venerades representacions de la Verge de nostra terra, l'origen de son marcadíssim caràcter.

Mes, tot aixó 'ns portaría á donar unes pròporcions molt superiors á nostres intents modestíssims. Ja havém indicat al principi, que nostre objecte no podia tenir mes alcanis que l'd'una mera *conversa d'aficionat*, y l'ensaitg d'un quadro de ratlles molt generals. Pera ésser desarrollat lo tema ab tota sa amplitut, no bastaria en un discurs de la indole del present, y, per altra part, havém ja confessat, que no tenim forses ni medis pera pretensions tan altes.

¿Qué podria afegir de ma pobra y migrada cullita que no estiga consignat en les sopérbes monografies de la gran obra, que tots coneixeu, «Monumentos Arquitectónicos de España», ó 'ls estúdis profundíssims que acompanyan les hermoses ilustracions del monumental «Museo Español de Antigüedades?»

Les relacions mercantils de nostra Barcelona, «cap y casal de tota Catalunya,» ab los ports del Orient, durant la época en que més floreixent fou entre nosaltres l'Art romànich, están esplicades en les conegudíssimes «Memorias» d'en Capmany; y en qualsevulga obra de vulgarisació històrica s' diu, que l'

mes actiu comers lligava 'ls ports de la península hispànica ab los orientals, essent los traficants de per tot arreu los quins, com'en totes les èpoques històriques, dels sidonesos y tyris ensá, produïren lo comers de les mes oposades idees artístiques. Ab lo nom de negociants trasmarins lo *Forum Judicum* cita aqueixa gent ardidá; ab lo nom de «grechs» diu Sant Isidor, que importavan ab ses naus rhódies, los productes de les mes allunyades terres, remontant lo curs dels rius de la Ibèria, Es conegut de tothom, que 'ls goths, quan vivian en la regió del Danubi, mantiguéren tractes ab Arménis, Syriachs y Persas, y les idees artístiques d'aqueixos pobles procedian de les mateixes fonts que alimentavan l' Art bizantí. Veus aquí altres tants punts de partida pera poder explicar l' origen de nostre Art y de las influències que experimentá.

Y si, prescindint dels datos que abundantment trovariam en la coneguda obra de Dartein (1), nos fixém en les nombroses cúpules que encàre 's conservan en nostres temples romànichs y d' un modo especial la que forma 'l curiós é interessant monument de Centcellas, prop de Tarragona, quedará demostrada la influènciá syriaca y persa importada á Catalunya, sense necessitat de recordar les cúpules de Roma, ni les de Constantinopla. Nostres cúpules sobre planta quadrada son filles de les que 'ls Persas aixecaren, «pera quin poble, constitueix aqueixa especial coberta de sos monuments, l' element arquitectónich nacional per excelencia», segons Dielafoy. Allí com aquí, se resolgué 'l problema per medi de trompes en los ánguls que formavan los archs torals, esfèriques ó cóniques, y també, com entre nosaltres, per medi de petites petxines (triánguls esfèrichs), que imitaren igualment los arquitectes del Baix Imperi.

¿Seria atrevit afirmar que la Ordre dels Cavallers del Temple, que tan poderosa fou en nostra terra, influí també en aqueix *orientalisme* en les construccions que s' alsaren mentres subsistí aquella religió?

Está en lo possible. Per la sua part, Choysi senyala 'l camí que seguïren les influències del gust oriental fins arribar á nostra regió y d' aquí als demés poblès del Occident y del Nort d' Europa. Diu, que partint de Constantinopla, 's deturá á Sicilia, fen estada á Génova y á Pisa, y pel golf de Lyó arribá á la cos-

(1) *Étude sur l'Architecture lombarde et sur les origines de l'Architecture romano-bizantine.*—Paris, 1865-1882).

ta catalana y remontant la conca del Ebre, atravessá la Espanya septentrional y desde la costa cantábrica se dirigi als païssos del Nort. Aquesta corrent, per lo que 'ns interessa, sembla que fou poderosa, desde 'l sigle x, en la costa de nostra regió fins á Tarragona, y Barcelona era ja en aquella época un importantíssim centre mercantil en el qual les mercaderies y productes orientals tenian fácil colocació, essent molt actiu lo comerç entre nostres antepassats y 'ls pisans y genovesos.

A la poderosa acció mercantil, hi ha que sumarhi la no menys decisiva de la Ordre de Sant Benet, la qual arrivá á un grau d' esplendor molt considerable en lo sigle xi, baix la protecció del gran Papa Gregori VII, y es de tothóm sabut que un dels elements mes vigorosos de la cultura y de la civilització radicava en la Ordre benedictina. Los monuments mes notables del romanisme á Catalunya son deguts, quasi bé tots, als inclits fills de Sant Benet. Los monjos benedictins, entusiastes per les Arts, les afavoriren, establint en sos tallers mestres y deixebles que practicavan totes les Arts. Aquells homes admirables no sols construïren, sino que restauraren, conservant les tradicions artistiques de la antigüetat. Mes amunt havém fet esment del Abat Didier de Monte Cassino. Educat á Constantinopla, sabeu que en 1066 emprengué la reconstrucció de la Casa matrú de la Ordre, valentse d' artistes bizantins. Aquell centre de superior cultura havia d' influir necessariament en gran manera sobre les demás de la Ordre, y no té dubte que d' allí vinguéren los missioners del Art que implántaren aquí les doctrines apreses á Constantinopla, sense necessitat de buscar á Fransa l' origen del orientalisme en nostres monuments románichs. Si lo que dona mes caràcter á les iglesies dels sigles xi y xii de nostra terra son les cúpules damunt de plantes cuadrades, aquest procediment fou usat á Catalunya abans que á la nació vehina. Las cúpules mes antigues que 's coneixen á Fransa, son la de Cahors (1100), la d' Angulema (1105) y la de Sant Front de Perigueux (1120). Les de les iglesies de Tarrassa, Camprodon, Sant Benet de Bages, etc., son anteriors, segons s' afirma per un autor, el qual es d' opinió que nostres típiques cúpules tal vegada son degudes á influéncies lombardes, per trovarsen d' igual disposició, aixís com l' ús d' arquerics ceges y les cornises damunt d' arquets com á coronament d' edificis, en la dita regió, si bé també en los palaus de Firuz-abad y de Sarvistan, á Persia, s' hi trovan cúpules com les dels edificis catalans esmentats.

Resumint los conceptes apuntats podém afirmar, que nostre Art, igualment que l' idioma de nostra terra, nasquéren á un mateix temps. És perfectament comprobable lo sincronisme d' aquestos dos fenómens socials en nostre poble, y no seré jo, l' últim y 'l més humil de tots, qui dega demostrarvos aquest fet. Me permeteré recordárvos tan sols que 'ls primers monuments arquitectónichs que restan en peu de la época primitiva ó de la formació de nostra nacionalitat, coincideixen ab los primers monuments literáris de la llengua. Del sigle IX nos quedan vius recorts á Tarrassa; de la mateixa centúria son los escassos testimonis que quedan de nostra párla en sos primers moments. Y aixó té la explicació en lo fet de que l' Art y 'l llenguatge, com havém insinuat abans, no 'ls implantá de cop y volta cap home; nasquéren á l' hora, aprofitant lo que en lo terrer existia per tradició, elements antiquíssims uns, indígenes en lo mes exácte concepte, é importats altres per la potentíssima petxada de Roma, rebent, com per tot arreu, les influencies del Orient.

Nostre Art no quedá estacionat, no concretantse á copiar servilment los modéls que tenia á la vista. Aixó no vol dir que rebutjés influencies, lo qual tampoch hauria sigut possible atesa la situació geográfica de nostra terra, que may li ha permés tencarse dintre 'ls límits que li senyalá la naturalesa. Lo Mediterráni, aqueix mar de la civilitació per excelencia, fou lo camí que s' obrí á nostra rassa á la constant expansió de son esperit, y tingas en compte, que desde 'l principi de sa naixensa, com á nació autónoma, se llensá per la via més ampla, y si no pogué desde bon principi declarar-se regina de la mar, com ho fou després en los temps més gloriosos de sa historia, celebrá un pacte de amistat y aliansa ab ella. Recorreguent nostres naus, desde molt aviat, les costes, les illes y les terres totes que banya 'l Mediterráni, natural fou que les ensenyances de la civilitació y de la cultura que esplendorosament se donávan á Bizanci y en tots los indrets del gran imperi oriental, fossen entre nosaltres ben aprofitades.

Tingas en compte que durant la Edat mitjana l' Orient y l' Occident no visquéren may aislats. Molt abans de les Creuades les relacions entre 'ls orientals y 'ls occidentals fóren constants. La gran metròpoli oriental exercí sempre una atracció poderosíssima en los pobles europeus, com hereva y successora, en lo domini material, de Roma. Havém dit abans, que Cons-

tantinopla fou en l'alta-Edat mitjana lo centre del mon, lo llás d'unió entre l'Occident, en plena vellesa, y l'Orient en l'esclat de la joventut. A la Cort de Bizanci hi acudiren los negociants y 'ls artistes de per tot arreu, afluinhi totes les riqueses atretes per l'esplendor y la faustuositat que hi regnavan. Em-pòri mercantil, allí s'agombolavan los productes mes richs, les estofes mes suntuoses, los brodats mes esquisits, los tapissos mes soperbos, les armes mes precioses, tot lo que la industria y l'Art agermanats produiren, á Bizanci trováren aplicació y estada, y desde aquest centre d'atracció poderosa, s'expandian arreu, fins als païssos mes llunyans, los esplendors d'una civilització exhuberant.

Recordareu, Senyors académichs, que 'ls grans emperadors Basili lo Macedoniá y Constanti Porfirogenetes, sembla que s'proposaren ressucitar los temps mes gloriosos de Grecia y Roma en lo foment de la riquesa pública y en los esplendors de la vida artística. Al entorn d'aquells dos prínceps, nos explica Bayet en sa monumental obra *L'art byzantin* (1) s'aplegáren los millors artistes del mon y Constantinopla no sols pogué declarar-se la segona Roma, si que també la hereva de la antiquíssima cultura asiática y de la esplendorosa civilització helénica, agermanant los pobles renaixents d'Europa ab los del Assia, unint en amorosa llassada los mars Mediterráni y 'l Negre.

Veus aquí d'ahon prové l'orientalisme que havém fet notar en molts monumnts románichs de nostra Catalunya, especialment en sa part decorativa y fins, en ses millors obres, en la disposició general de llur trassa.

Un ilustradíssim escriptor, (2) seguint la opinió dels mes renomats crítichs francesos, al parlar de les indubtables influéncies del art bizanti en lo románich espanyol, fentse càrrech dels elements purament orientals que concórren en moltes fábriques del Nort de la Península, proposa que se substitueixi lo mot *bizantinisme* per *orientalisme*, per quan si be aquella paraula es mes d'ús comú y general, es restringida, comprén massa poch, si s'ténen en consideració 'l nombre incalculable de motius de decoració y d'influéncies en la construcció que s'trovan en nostre Art dels primers temps de la Edat mitjana, que

(1) *Llib. V. cap. II.*—Edició A. Quantin.—Paris.

(2) Lampérez y Romea—Conferencias en el Ateneo de Madrid, por la Sociedad Española de Excursiones.—1900.

féren tan hermós, rich y exuberant l' Art románich de les regions septentrionals d' Espanya. Fixantse lo Sr. Lampérez en la varietat inacabable dels temas decoratius del romanisme, hi trova motius empleats, molt sovint, en la escultura persa sassànida, syriaca y fins india.

No pot dubtarse, efectivament, que 'ls pobles occidentals experimentáren los efectes d' una poderosa corrent oriental que influí d' un modo indubtable en nostre Art. Son d' aixó poderós exemple les analogies de certs capitells románichs ab los baixos relleus persepolitans. La lluyta del Héroe ab la fera simbólica, sia la d' Odin ab la béstia de la mitología germánica, sia la de Darius ab lo mónstre, ó la representació de Tesseu donant mort al Minotaure, es aquest un assumpto que no 's trova en l' Art romá com á inventat per éll origináriament, mentres que en l' Orient clássich vé reproduhintse ab persistent monotonia desde 'ls Caldeus y Assyris, repetintse durant tota la Antigüetat fins arri-var, en plé Cristianisme y durant tota la Edat mitjana, ab la representació del gloriós mártir y cavaller Sant Jordi atuhint l' espantós dragó.

Sia com se vulga, es un fet que al formarse la nacionalitat catalana y ab élla l' Art de nostra terra, la civilisació humana tenia, de temps antichs, establertes dues corrents poderosíssimes. La una reconeixia per origen l' Assia grega, l' altra tingué sa font mes propera é immediata á Roma. Una y altra cultura deixáren en son pás un profundíssim sólch, que no poguéren borrar les invasions, los desastres, ni 'l temps. Si bé al destruirse la capital del imperi d' Occident quedá, en certa manera, no en absolut, estroncada la font que de Roma poderosament brollava, ses aygues fecondáren tan poderosament lo mon, que no fou possible fer desaparéixe 'ls recorts de sa influencia. La corrent oriental, antiquíssima, pogué lliurement continuar y desenrotllarse creant ú originant noves formes artistiques. La civilisació cristiana del Orient fent náixe lo tipo de la arquitectura bizantina, es una demostració d' aquest fet. Exemple y símbol d' aixó nos lo dónan los últims descubriments de les basíliques cóptes del sigle IV, adossades y confoses fins are entre les ruines del gran temple de Karnac (1).

Aquest fet, novissima conquista de la Arqueologia, consti-

(1) *Bulletin de la Comission des Monuments de l' Art Arabe.* — Le Caire—1900.

tueix per sí una coincidència sumament curiosa. Los formidables carreus de les construccions gegantines dels Ramessides, servint de sosteniment als murs de las primeres basiliques cristiànes que 's bastiren á Egipte, cal afirmar que té quelcóm de marvellós y de simbólich. ¡Com se veu aquí, materialment, lo llás de unió, la cadena que lliga les tradicions artistiques dels pobles y la suau transformació dels procediments constructius y decoratius dels monuments llegats per las generacions!

Donchs bé, Senyors Académichs, aquest exemple explica, á mon enténdre, com degué formarse nostre Art á la cayguda de la civilitació antiga. Al costat de les colossals ruines romanes nostres antepassats bastiren los edificis que necessitava la civilitació naixent, y, como es natural, se copiá ó s' aprofitá lo que 's tenia davant. L' esperit d' assimilació que caracteriza á nostra gent feu que les formes clássiques s' associessen ab los elements indigenas, donant per resultat aquest felís consórci la creació d' una nova arquitectura ab carácter tan pròpi, tan típic, tan característich, que no es confundible ab los monuments similars d' altres païssos. Sobressurt en nostre románich, no cal negar ho, la germanor ab altres construccions coetánees, mes conservant un aspecte que 'l distingeix del d' altres llochs.

Catalunya, á mida que 'l temps l' aná allunyant de la influéncia romana, mestressa de sos destíns, progressá considerablement en ses obres. Vehina, y en continuas relacions ab la França meridional, ab Italia y ab l' imperi de Bizanci, sapigué inspirarse en les hermoses construccions que l' Art románich aixecá en les xamoses terres de la Provensa y del Llenguadoc, y que 'l bizantinisme alsá en les terres del Exarcát de Ràvena y en la illa de Sicilia; en les quals la esplendidés constructiva del classicisme s' associá ab la maravellosa ornamentació oriental.

Acabaré ab una idea d' un dels més conspicuos coneixedors de nostre Art (1). «Si poguéssim sometre l' art catalá á un aná-lisis, com los químichs ho fan ab les aygues minerals, y determinar la proporció dels elements que la componen, trovariam que la base es romana, lo mes fort coeficient pertany després á la influéncia provensal, segueix lá influéncia llenguadociana; una xifra, molt inferior á les precedents, representaria l' apor-

(1) J. A. Brutalls: *L' Art roussillonnais et quelques problèmes d' Archéologie*. — *Revue d' Histoire et d' Archéologie du Roussillon*. 1900.

tació de diferents escoles mediterràneces»; y finalment, afegirém, á les escoles orientals, y, d' un modo molt especial, á la de Syria central.

No déch abandonar aquest lloch, tan impropriament ocupat per mí, ni donar per acabada la mèva migrada tasca, ab tan escás lluhiment feta, sense abans complir ab una obligació reglamentaria y de cortesia. Vinch á substituir, per designació vostre, á un illustre escriptor, qui, malgrat no ésser fill d' aquesta terra, estima sa historia, la cultiva y la ilustra ab ses investigacions profitoses de verdader sábi. Es lo catedrátich Doctor Hinojosa qui ha dit, en aquest mateix lloch y, en una ocasió com la present, al parlar de la historia catalana, que es «tan interessant y atractiva, tan rica en institucions originals, en grandiosos episodis y en planes gloriosíssimes.» (1).

Ho sabeu molt bé; l' Académich, qual lloch vinch jo á ocupar tan inmodestament, es un dels contats homes d' Espanya que 's dedica ab verdader entussiasme als treballs, poch encoratjadors, en general, de la investigació histórica, acudint á les clares fonts de nostres arxius y coleccions diplomátiques, treball poch planer, en térmes generals, en nostre país, ahón no son degudament apreciats los esforços que representa.

La obra «Origen y vicisitudes de la Pagesía de Remensa á Catalunya,» de que n' es una mostra 'l discurs dé recepció que tots coneixeu, fán la reputació d' un home de ciencia.

¡Com no ha de causarme un verdader espalm al considerar que jo vinch á posarme en lo lloch que deixá tan eminent mestre!

Lo contrast es á vegades causa de bellesa; mes, en lo present cas, aquesta Academia no pot tenir motiu de ccelebrarho. ¡Es mássa violent!

HE DIT.

(1) Discurs de recepció de 16 de mars de 1901.

CONTESTACION

DE

D. Joaquín Miret y Sans

Senyors:

Ben digne del seu Institut se mostra la Academia quan crida en lo seu si á homens senzills y modests, los qui passarien totalment oblidats del món frivol y atent no més al soroll mogut per los agosats y parencers si no existissen exes corporacions literaries ab sufficient prestigi y força per traurels del silenciós ermitatge en què viuen y per compartir ab ells la gloria llegítima y la pública estimació á què tenen dret aprés de tantes jornades de treball, sempre destinades al avonç y engrandiment de la patria amada.

Més digne, encare, és avuy aquèsta obra de justicia y reparació, al cridar á una persona, qui dotada d' esperit genuinament catalá, si may no ha esperimentat ambició ni vanitat, may tampoch no ha sentit defalliment ni desmay, destinant ab fonda vocació, al estudi de la arqueologia y de les belleses naturals de les nostrés montanyes, tot lo temps que deuria haver concedit al repòs, aprés de llargues hores dedicades á guanyarse la subsistència y á preparar lo pervindre dels seus fills.

Quan veyèm entrar per exa porta sèmbllants homens, és de creure, ja abans d' escoltar son parlament reglamentari, que la Academia ha fet elecció encertada y que ha complert son dever. En Pelegri Casades y Gramatxes ja fà molts anys que 's dedica á estudiar los monuments y objectes arqueològichs de la nostra terra. Ell fou un dels primers y més actius membres de la primitiva Associació d' excursions científiques, qui tant ha contribuït al coneixement del tèrrer catalá y al començament de la nostra

renaxença. En lo Butlletí, en l' Anuari, en les Memories d' aquella benemèrita Associació se troba ab freqüència lo nom del nou y benvolgut colega, assistint ab fervorosa asiduitat á totes les visites y escursions y publicant descripcions dels llochs correguts, ab adició de noves històriques y arqueològiques; y d' exes darreres pot repètirse lo que 'l Comte de Marsy deya dels petits escrits del eminent arqueòlech Juli Quixerat, que en les apreciacions y notícies soltes y curtes estampades en revistes ó periòdichs s' hi troba á voltes més substancia que no en llibres gruxuts. Recordam al efecte, entre les publicacions d' en Casades, les estenses y reblertes memories de les visites al monestir de Sant-Pere de Roda y als monuments religiosos de Besalú y Porqueres, contingudes respectivament en los volúms dels anys 1879-1884 de *Memorias* de la referida Associació; y quan aquesta volgué, en 1897, inaugurar la «Biblioteca» d' obres destinades al estudi y coneximent de Catalunya, ho feu precisament ab *Lo Lluçanés* d' en Casades, curiosa y completa descripció d' aquella pintoresca encontrada y dels seus antichs castells y monestirs.

La mateixa vocació y activitat ha desplegat lo dit senyor en la Associació artistico-arqueològica barcelonina, de la cual és secretari molt temps hà y director de la seua *Revista*, ahon, des de la fundació en 1896, ha procurat recollir importants treballs històrichs y arqueològichs y hon ell ha publicat molts articles bibliogràfichs per donar á conèxer les noves produccions catalanes de la classe propia de la dita Associació.

Aprés de tot axó encara li ha sobrat temps per donar continuadament articles al periodiquisme polítich, més no per intervenir en les questions palpitants ó de momentani interès, sinó per recollir y conservar ab diligent desitg, com la previsor formiga, totes quantes noves referents al moviment descentralitzador ha anat trobant escampades en les nacions d' Europa, material útil no sols per fer la historia del susdit moviment dels pobles moderns, sinó per justificar y defensar una volta més la necessitat y lo venturós pervindre de la nostra renaxença integral. Fóra precís haver sempre seguit lo nou acadèmic per compendre com la gran amor á la terra nativa ha sigut lo poderós estimul per que en Casades treballés tant per pura abnegació, en coses que no podien portarli remuneració material.

Ara mateix acabam de sentir lo seu parlament y veyèm com per la ofrena que la Corporació demana á tot-hom qui entra en

ella, ha triat objecte ben digne de les seues tasques senyalades en los Estatuts, y destinat á fer conèxer una de les menys estudiades manifestacions del antich Art català. La síntesi de la interessant disertació consisteix en la afirmació de que, malgrat de les influències vingudes de Orient, principalment de Siria y Persia, y en més pètita quantitat portades del Nort per los Normants y los Franchs, ha existit un Art romànich genuinament català, qui té per especialitat l'aparèxer estèticament senzill sens ésser mesqui en absolut y 'l presentar los elements constructius may ofegats per la abundancia dels elements ornamentals.

En un punt de son parlament havèm parat esment, que crech haurá també despertat la vostra atenció. Quan senyala les fonts del nostre Art romànich en la influència ó acció civilitzadora dels Franchs de la època carlovingia y en l'establiment dels monjos benedictins, qui venien á restaurar ó fondar iglesies y monestirs en les terres novament preses als alarbs, nos diu que, si los estrangers van iniciarnos en la adaptació de l'art romànich, foren los nostres antepassats, los primers catalans, aquells qui lluytaren y treballaren en tots sentits per formar la nova nacionalitat, los qui sapigueren donar al art demun dit un carácter típic que é inconfondible, del tot conforme ab sa manera de sentir, de pensar y de parlar.

Axi fou com, una volta introduhit lo sistema romànich, se reberen á Catalunya les noves influències del Orient sens intervenció dels nostres iniciadors y algunes les tinguerem conegudes abans que no lo poble franch. Les cúpules sobre les plantes cayrades de les nostres iglesies dels segles XI y XII, procchents, segons sembla, del art siriac-persa, són anteriors á les de França. Lo tant anomenat edifici de Sant-Front, á Perigueux, és mes jove que Sant-Pere de Tarrassa y Sant-Benet de Bages.

Un arqueòlech francés de regoneguda erudició, Mr. de Saint-Paul, ja confessaba en son treball de classificació de les escoles romàniques de França en lo segle XII, llegit en lo Congrès que tingueren les *Sociétés savantes* en 1886, á la Sorbona, que les escoles del Mitgdia eren més antigues que no les de la regió del Nort. Devèm fer constar sempre aquest dret de primogenitura que interessa als pobles pirenechs y sobre tot als de la parla catalana.

Y encara hi ha á fer la advertencia de que en aquell temps no podia considerarse la iglesia de Sant-Front dins de França,

sinó en la Aquitània, estant ja demostrat que més enllà de la Loire no arribà la influència d' aquell típic edifici de cúpules bizantines. Mr. de Verneilh, en son llibre *L' architecture bizantine en France*, ha sostingut que Sant-Front era la única iglesia de la Aquitània, en la que s' havia exercit directament la influència oriental y la única també que pogués atribuirse á un artista grech. Noresmeny ha assegurat que en la altra part de la Garona, devallant cap als Pirineus, no s' ha trobat rastre de la influència del edifici de Perigueux ni tampoch se coneix construcció alguna ab cúpules del referit estil.

Avuy está probada la error d' en Verneilh, no sols per Mr. Tholin, en lo treball sobre *Les églises du haut Languedoc*, publicat en la *Bibliothèque de l'École de Chartes*, sinó per altres arqueòlechs meridionals. La catedral de Tarbes, los monestirs de Sant-Savin de Lavedan y de Sant-Sever de Rustan, en la comarca de Bigorra, y les iglesias de Tarrassa, Camprodon, Bages y Sant-Miquel de Cruilles ne són bona prova. En les vessants dels Pirineus existiren, donchs, cúpules bizantines com al altre estrém de la Aquitània, sens exemple ó influència entre elles, vingudes abdues per distinct camí y en diferent temps, més conservant la semblança, per confirmar, en lo camp de l' art, lo que ja havèm descobert en la política, en los costums y en lo llenguatge. En altra ocasió tingué la honor de demostrar que en los segles XI y XII la línia principal de separació dels pobles mencionats no estava en los Pirineus ni tampoch en la Garona, sinó en la Loire. Ara trobam també com l' art constructiu religiós del Llenguadoc y la Aquitània se semblava més al art catalá que no al art francès. Les colossals montanyes del Canigó, del Carlit, del Mont-calm y la Maladeta permeteren estreta germanor entre los pobles d' abdues vessants, mentre que les més baixes serralades del Cantal, de la Correze y la Creuze y les aygues tranquiles de la Loire no permeteren durant molt de temps gayres analogies en los elements de civilització entre los Franchs y los pobles meridionals.

Emperó és necessari en l' aspecte que ara nos ocupa la atenció, ó sia en les analogies ó semblanças del art romànich dels segles X, XI y XII, reduhir lo camp d' observació per véureles més clares y més íntimes. En Brutails, en son interessant estudi del *Art religiós en lo Rosselló*, ja ha dit prou sobre la igualtat de principis y d' influències del sistema romànich á Catalunya la vella, Cerdanya, Conflent, Vallespir y Rosselló, y en Casades

nos ho ha oportunament recordat, fent ademés la observació de la diferencia, dins de la primordial unitat, entre los monuments construïts en lo litoral, vora la mar llatina y los edificats en l'interior del país, més pobres aquets darrers, y nofantse igualtat extraordinària entre los temples y capelles de la costa catalana y los de la costa provençal.

Crech necessari aprofitar aquesta ocasió per apuntar lleugerament la estensió de les analogies artístiques als altres pobles interno-pirenenchs, potser fins á arribar al Bearn, ó sia en la major part de la grandiosa serralada.

Lo Capcir, lo Donasá, lo Fenolleda, lo Sabartés ó alt comtat de Foix, lo Comenge, lo Coserans, la vall d' Arán y la Bigorra, seguexen en la evolució del art y en la acció d' estranyes influències gayrebé lo mateix compas que lo Rosselló y la Catalunya. Hi ha un fet molt significatiu del qual nos ha parlat en Casades; la perllongació del sistema romànich á Catalunya fins més enllá del segle XIII, sens que desaparega del tot abans del Renaximent; de manera, que la compenetració del art demunt dit ab lo caràcter català era tant perfeta, que no sols en la dita centuria s' alçaren encará les notables iglesies de Tarragona, Agramunt y Poblet y part del claustre de Ripoll, sinó que al entrar lo nou sistema, donaren l' esperit antich ó tradicional á les construccions gòtiques.

Donchs bé; aquest fet l' observa també en Brutails en lo Rosselló y Conflent, dihent que l' art gòtich ja havia donat en lo Nort obres mestres, com Nostra Senyora de París, quan en aquelles encontrades dels Pirineus orientals no se n' havien adoptat encara los principis. També l' observa en Lahondès (1), en lo alt comtat de Foix, en aquell territori del Sabartés, dominat un temps per los comtes de Cerdanya, assegurant sens reserves que los poblespirenenchs restaren fehels al estil romànich fins al Renaximent, no sentint afició als desenfrenats atreviments de les construccions ogivals; y acaba son estudi declarant que les iglesies edificades en aquella comarca des del segle XIII fins al XVI, continuaren essent romàniques per llur sistema d' estructura, encara que fós en la època en qué la forma del arch s' era ja modificada per obedir á la regla general. Un altre arqueòlech francés, Mr. Cénac-Moneaut, ha trobat y ha

(1) *Les églises romaines de la Vallée de l'Ariège*, par J. Lahondès. (*Bulletin monumental*, Tours, 1877).

declarat que lo nombre y la importancia de les construccions romàniques y la escassetat de les iglesies gòtiques en lo Bearn y demés territoris meridionals, deu provarnos com l' estil ogival, tan poch favorablement acollit per los habitants galo-romans, va sentir grans dificultats per aclimatarse en aquests llocs; y afegeix que «la clerecia, acostumada á la magestat de la plena cintra que li recordava la societat romana, sa primitiva llar, repudiava lo terç-punt com una importació foràstera, y notables edificis romànichs continuaren alçantse en les planures de la Garona y del Adour, quan en lo Nort ja s' havia completament abandonat lo principi d' exa arquitectura.» «La clerecia y les poblacions meridionals restaren unides als principis arquitectònichs de Roma, per oposició á la influéncia germànica sostinguda per los reys y la clerecia de França y d' Alemanya. L' antagonisme ben senyalat, que no dexà d' existir entre los Galo-romans y los Franchs fins molt temps après de la terrible guerra dels albigenchs, enfortí aquell menyspreu dels nostres pobles per la ogiva (1).»

Lo ferm convenciment del perfet sincronisme que existeix en la historia de la evolució artística en los pobles catalans y en los pirenenchs fins al Bearn, vé á completarse ab la observació de com s' és efectuada la imitació de la ornamentació oriental. Estudiant, per exemple, los capitells de Sant-Nazari, de Carcassona, de la iglesia d' Unac en lo Sabartés (alt Ariège) y de moltes altres procehencies, se fa notar bentost la derivació del capítell corintià, qui, com ha dit en Brutails, és també l' exemplar clàssich del capítell romànich rossellonench; y comparant los uns ab los altres, puix que la arqueologia és essencialment un estudi de comparació, posantlos de costat ab los de Sant-Pere de Roda y de Sant-Cugat del Vallés veurèm la mateixa manera de rebre les influéncias del Orient.

Aquesta germanor en la vida artística és lo compliment de la mateixa germanor en la vida política y religiosa. Recordemnos que des del segle X nostres comtes sobirans mantenien llur dominació en les principals encontrades de la altra vessant pirenenca; que durant dues centuries los nostres prelats anaren als concilis de Narbona, mentre que l' arquebisbe de la dita diòcesi era lo metropolità de Catalunya; que los canonges regu-

(1) *Voyage archéologique et historique dans l'ancienne Vicomté de Béarn*, par M. Cénac-Moncaut. Tarbes, 1886, pág. 67.

lars de Sant-Agustí, als qui correspon en la historia del art monumental un lloch més important del que generalment los hi és assenyalat, tenien moltes abadies é iglesies en aquesta terra y estaven en comunicació constant ab los de la Galia meridional; que los monjos de la congregació de Cluny, qui tingueren prou influencia en Castella per substituir á la liturgia mozarábica la liturgia romana y per mudar l' ús general de la escriptura visigòtica per la lletra francesa ó minúscula capeta, vingueren de Moissac á regir los monestirs de Camprodon y d' Arles y les moltes parroquies depenjants d' exos cenobis; que Santa-Maria de Ridaura, Sant Pere de Burgal, Sant Pere de Galligans, Sant-Sepulcre de Palera, Sant-Esteve de Canellas y altres cases y priorats estaven incorporats al monestir de la Grassa, de hon trametien los abats y priors per governarlos. És impossible dexar de veure en tot axò la causa d' inevitables y reciproques influencias artístiques, especialment en l' art religiós, com se descobrirán també en les construccions y objectes del art militar, lo jorn que los nostres arqueòlechs entraran á estudiar ab tota atenció les runes dels castells y viles fortificades de Catalunya la vella.

Molt encertada ha estat la Academia en portar á sa familia literaria los comptats arqueòlechs que avuy té la nostra regió y havèm de desitjar y procurar augmentar lo nombre, fins á ferne un estol qui, recurrent tot lo territori català pam á pam, pugua formar lo puntual y complet inventari de tots los monuments romànichs de Catalunya.

Tant sols llavors estarèm en situació de conèixer la nostra riquesa artística y de comprendre ab fermesa que l' art romànich ha sigut l' art genuinament català. Resta encara molt treball per fer; necessitem que los arqueòlechs d' arxiu y los arquitectes arqueòlechs reunits, ens donguen monografies documentades y descriptives ab pláns de reconstituició dels principals temples com los d' Ager, Cardona; Seu d' Urgell, Covet, Viu de Lavata, Porqueres, Besalú, Lladó, All, Tartera; dels primitius monestirs com los de Mur, Galter, Tabernoles, Frontanyà, Colera, Amer; dels més notables castells tals com los de Llordà, Palafoles, Orcau, Ciurana, Mur, Llivia, Sant-Martí del Baridà; de les nombroses torres de guayta com les de Mont-llovar, Meyà, Quer foradat, Guardia del Montsech; dels pobles fortificats muralles y portals com los de Toló, Salars, Sant-Martí de Canals, Rupit, Hostalrich; dels vells ponts com los de la Poble de Lillet,

Sant-Marti de Puigcerdà, Alfà del Llobregat, Sant Joan de les Abadesses; tenim també interessants cloquers com los de Tahull, Erilavall, Santa-Coloma d' Andorra, Sant-Miquel de Fluvià y s' ha de estudiar no sols la seua terminació y la planta sinó la posició que tenen respecte de la iglesia y la època en que muden la dita situació; tenim per fi, desconegudes sepultures y làpides, y fins trulls cavats en la roca viva per fer lo vi y que s' han prés per pedres de sacrifici, y tot axò requereix greus y detinguts estudiis los qui serán lo més fort adjutori de la historia dels nostres costums de la Edat mitjana.

Saludèm donchs ab fruició als erudits qui com en Pelegrí Casades, han comprés la necessitat y la importancia d' aytals estudiis, y havèm de predicar en totes ocasions á la jove generació qui entra ab xardorós entussiasme en la obra de la renaxensa de Catalunya, que deix lo conreu de la Poesia únicament per los pochs fills predilectes d' Apòlon y Caliope, essent la seua activitat més profitosa per la patria si la dedica á treballs més pacients y més silenciosos, però sempre atractívols y tan propis per fer passar la set d' art que sent lo nostre esperit, com per fer revivre ab tota sa energia é individualitat un gran poble qui tot hom creya ferit de mort ó enverinat pausadament per infeccions de tota mena.

Per què és precis repetirho cada dia, los estudiis arqueològichs no són la descripció freda y nua de les coses mortes; no són la simple glorificació del passat que no tornarà may més; no són tampoch l' inventari descarnat y disgregat dels monuments y dels objectes mobles que han pogut arribar sencers ó destroçats fins avuy y que 's troben en los Museus y en les colleccions fotogràfiques. La tasca dels nostres arqueòlechs és quelcom més intens y més gran, és fer veure lo llaç de unió del passat ab lo pervindre, és demostrar que en aquest poble hi ha hagut alguna cosa sempre vivent y que aquells poemes de pedra hon la Edat mitjana inscrivía lo seu pensament, canten lo mateix que ara nos canten en Verdaguer, en Rubió y en Calvet; és també lo seu treball un treball de síntesi ó de generalització per caracteritzar l' esperit y la mà de la *Persona* catalana, que és fer al mateix temps lo comentari anticipat de com lo cor de Catalunya lo trobarèm viu y vigorós sots aquexes cendres sempre calentes, sempre fecundes.

HE DIT.

DISCURSOS

LEÍDOS EN LA

REAL ACADEMIA DE BUENAS LETRAS

DE BARCELONA

EN LA RECEPCIÓN PÚBLICA DE

D. JUAN RUBIO DE LA SERNA

EL DÍA 6 DE MARZO DE 1904

BARCELONA

IMPRESA DE LA CASA PROVINCIAL DE CARIDAD

Calle de Montealegre, número 5

1904

LOS PRIMEROS HABITANTES DE ESPAÑA

SEGÚN LA HISTORIA Y SEGÚN LA ARQUEOLOGIA

Señores Académicos:

Fuera en vano que intentara ocultar, en este acto solemne, la turbación de mi espíritu al considerar la alteza del honor que me habéis otorgado, y la pequeñez de mis aptitudes y méritos para corresponder á vuestra benevolencia y á los deberes á que quedo obligado al traspasar los umbrales de esta Academia insigne.

Cuando la pesadumbre de los años y la gravedad de inveterados achaques en mi salud no han podido menos de hacer sentir su fatal influencia en mis siempre menguadas facultades ¿cómo no he de extremecerme ante la idea de que mi cooperación en vuestras tareas académicas no pueda ser todo lo asidua y provechosa de lo que mi corazón anhela y vosotros tenéis derecho á exigir de mí? Aliéntame, sin embargo, la esperanza de que mi buena voluntad podrá suplir algún tanto mi insuficiencia, y que no siendo desconocidas de vosotros, por su notoria evidencia, aquellas desfavorables circunstancias que en mí concurren, sólo habréis tenido en cuenta, al elevarme á este sitio, mi acendrada vocación por el estudio de la Arqueología y de la Historia, arraigada y robustecida felizmente por el descubrimiento en el pueblo de Cabrera de Mataró de una necrópolis de época muy anterior á la venida de los romanos, cuya detenida exploración puso de manifiesto preciosos ejemplares en cerámica, armas, inscripciones, monedas, marcas y otros objetos del más subido valor para la prehistoria de esta región de la península ibérica.

El gozo que tan rico y trascendental hallazgo me produjo, impulsóme á dedicarle largas horas de estudio, y á escribir la

Memoria que sobre dicha necrópolis corre impresa entre las que forman el tomo XI de las de la Real Academia de la Historia, y algunos artículos sueltos en Boletines y Revistas sugeridos por nuevos ejemplares logrados en las excavaciones que se continuaron metódicamente mientras no se creyó agotado el ajuar de aquella estación arqueológica, y por otros hallazgos de este orden en mi país natal.

Mas, el título preeminente que sobre todo mi escaso y pobre haber literario puedo presentaros para contarme en vuestro número, es el cariño y la admiración de que mi alma rebosa por esta tierra catalana, tan atrayente no sólo por los encantos naturales con que á Dios plugo dotar sus costas, valles y montañas, sino por la prosperidad, cultura y civilización á que sus hijos supieron elevarla con su ilustración y trabajo. Si la generalidad de sus ciudades y pueblos no lo acreditará, lo pregona- ría muy alto esta ingente metrópoli con su industria y comercio exhuberantes, con sus monumentos antiguos y modernos, con el sorprendente renacimiento y progreso en artes, ciencias y literatura, y, finalmente, por el desbordamiento de su urbe hacia todos lados desde que fueron rotos los diques que la aprisionaban y asfixiaban en estrecho recinto. Bien pudo decir de ella al cantar sus excelencias aquel llorado é inmortal poeta catalán:

*Junys besar voldrian tes peus ab ses onades
esclaus de ta grandesa, Besós y Llobregat
y ser de tes reductes troneres avansades
los pits de Catalunya, Montseny y Montserrat (1).*

Desde que allá en mi país, la antigua Pastetania, leyendo al príncipe de los ingenios castellanos, tropecé con aquella tan gráfica como breve semblanza que nos dejó de Barcelona, reputándola *Archivo de la cortesía, albergue de los extranjeros, hospital de los pobres, patria de los valientes, venganza de los ofendidos y correspondencia grata de firmes amistades, y en sitio y en belleza única*, recreábase mi mente con la ilusión de llegar á conocerla algún día, muy lejos de imaginarme que la Providencia la tenía señalada como aquella en que mi obscuro destino en la tierra había de cumplirse.

(1) *Oda á Barcelona*, por Jacinto Verdaguier, versos 69-72.

Así fué que, con el fin primordial de satisfacer aquel vehemente deseo, vine á terminar mi carrera literaria en esta Universidad, en la que recibí la investidura de Licenciado en Derecho con aquella inolvidable y tierna solemnidad prescrita para el caso en aquellos tiempos; mejores sin duda, y no por pasados, que los que hoy corren para la enseñanza en general, y para los Institutos docentes del Estado en particular.

Hallábase entonces la Universidad instalada en aquel vetusto edificio que había sido convento del Carmen, hace años desaparecido, y formaba el claustro de Catedráticos un conjunto de eminencias, una verdadera pléyade de catalanes ilustres, que en aquellas mal acondicionadas aulas derramaban en raudales luminosos su sana y bien cimentada ciencia, infiltrándola en el corazón y en la inteligencia de sus alumnos, siempre respetuosos y absortos en oírles (1).

No dudo, señores Académicos, que habrán ya acudido á vuestra mente, sobre todo en la de aquellos de vosotros que desde hace años peináis canas, los nombres venerandos de Martí Eixalá, Anglasell, Milá y Fontanals, Permanyer, Roig y Rey, Rubió y Ors, Vergés y Permanyer y otros, con el de nuestro por tantos títulos eximio Presidente, único que sobrevive de tan escogido plantel, honra y prez del profesorado y de esta misma Academia, en la que brillaron como astros de primera magnitud.

Por una de esas vicisitudes imprevistas que trastornando todos nuestros planes de actividad para la lucha por la vida les imprimen nueva dirección, hube de fijar aquí mi domicilio y hogar, en el que nacieron mis hijos, y van naciendo mis nietos, por cuyas venas corre sangre de estirpe catalana. Ved si, con todo esto, no son bastante estrechos los lazos que me unen á esta hermosa tierra para que la considere y ame tanto como á aquella en que se meció mi cuna, y que vosotros venís á honrar y enaltecer en el último de sus hijos.

Vuestros sufragios me traen á ocupar la plaza vacante por fallecimiento del electo D. Ramón Arabia y Solanas, arrebatado á la patria y á las letras en edad todavía temprana para que con su talento, ilustración y amor al trabajo, pudiera acrecer

(1) Durante doce años de estudios en un Instituto y cuatro Universidades, no recuerdo que se promoviera el menor acto de indisciplina, ni la más leve algarada estudiantil.

tar su ya meritísima labor en pro de la cultura y progreso de su querida Cataluña en las diversas manifestaciones de su renacimiento. La circunstancia de no haber llegado el Sr. Arabia á tomar posesión de su plaza de Académico me priva de añadir una palabra más en su elogio.

Entrando, pues, en la materia tema de este discurso, habré de someter á vuestra benévola atención unas breves consideraciones concernientes á los primeros habitantes de nuestra Península, cuyo origen, así como el de todos los pueblos antiguos del globo, se halla envuelto en densas tinieblas, á través de las que no han podido caminar con paso seguro los ingenios que con mayor ahinco y sagacidad han tratado de investigarlo y esclarecerlo, ni aun con el auxilio de la Arqueología y de otras ciencias, como la Antropología y la Filología, que han aparecido modernamente en el extenso campo de la Historia. A pesar de esto, no se ha vacilado en sentar teorías sistemáticas, inconsistentes, y, á veces, absurdas, que á impulsos de una sana crítica, ó de nuevos testimonios, se han abandonado, quedando sumidas en el mayor descrédito.

La generalidad de los escritores que se han ocupado en el origen de nuestra nacionalidad, aferrados á las descripciones de los geógrafos é historiadores de la antigüedad clásica, no han procurado sacudir el yugo de una autoridad consagrada por una rutina secular, aceptando sin crítico examen sus narraciones incoherentes, sin otro fundamento que el de su fantasía y el de las noticias vagas, incompletas y erróneas que tenían acerca del mundo, fuera de los límites de aquella parte del mismo en que habitaban.

Por otro lado, los monumentos (entendiéndose por tales toda clase de objetos de antigüedad reconocida) que la casualidad ó exploraciones intencionadas pusieron de manifiesto en tiempos pasados, no se apreciaron en todo su valor, ni menos se estudiaron como páginas elocuentes de otras edades, desconociendo que en ellos se condensa frecuentemente la historia verdadera, aunque desnuda, como decía César Cantú.

No faltaron en España hombres eminentes que se dedicaron al estudio de las antigüedades; pues si retrocedemos algunos siglos, hallaremos ya en el XVI al sabio prelado tarraconense D. Antonio Agustín, á Florián Do Campo, á Zurita y á Ambrosio de Morales, entre otros; en el XVIII (saltando sobre el XVII, por que, si bien fué el de oro de nuestra literatura y Bellas Ar-

tes, nos legó muy poco en materia de Historia antigua), sobresalieron igualmente en aquellos estudios el insigne P. Enrique Flórez, D. Francisco Pérez Bayer, D. Gregorio Mayans, el marqués de Valdeflores, con algún otro; pero todos ellos, y los que principalmente han florecido en la última centuria, tales como D. Antonio Delgado, D. Jacobo Zobel, D. Celestino Pujol y Camps, D. Juan Vilanova, D. Francisco Tubino y otros, con el sabio alemán Dr. D. Emilio Hübnér, al que la España es deudora de un monumento epigráfico tan grandioso como el que le levantó con su *Corpus Inscriptionum Latinarum Hispaniae*, dirigieron especialmente sus especulaciones hacia la Arquitectura, la Epigrafía y la Numismática; antiguas sí, pero dentro ya de la esfera y del dominio de la Historia, por lo que nada nos revelan ni pueden enseñarnos relativamente á los aborígenes ibéricos.

Los grandes descubrimientos que desde el siglo décimo-octavo hasta nuestros días vienen verificándose en Egipto, Asiria, Caldea, Persia y otros puntos del Oriente, así como en Etruria, desde tiempos anteriores, han permitido profundizar en el conocimiento de aquellas portentosas civilizaciones, y por su resultado se ha visto la necesidad imperiosa de reconstituir la Historia en muchos puntos, rectificando sucesos cuyo anacronismo ó falsedad quedaban patentes, y añadiendo otros ignorados antes; pero debiendo cuidar el historiador de no limitarse á una simple narración más ó menos ordenada de hechos pasados tenidos por verdaderos, que es como se escribía y se definía aquella ciencia, sino que, después de ordenarlos cronológicamente, había que fijar su íntima relación y enlace, elevándose de los efectos á las causas, de los fenómenos á la ley que los rige, inspirándose, en una palabra, en la Filosofía de la Historia.

Para lograr un fin tan racional y científico, vinieron en ayuda de aquella la Arqueología, la Antropología y la Geología: abarcando la primera el estudio de los restos que el hombre nos dejó desde su aparición, ya sea en el concepto literario (Filología, Paleografía, Epigrafía) ó ya en el monumental ó artístico: la segunda, tomando al mismo hombre como un ejemplar en la escala zoológica, de la especie *homo*, estudia sus facultades físicas y psíquicas, y por medio del examen comparativo de las dimensiones y configuración del cráneo se esfuerza en distinguir y clasificar el carácter étnico de las razas humanas, y en determinar su etnografía ó las regiones que habitaron en tiempos á que no alcanzan los testimonios escritos ó monumentales, ni aún

aquellos que, como los de Egipto, Asiria y Babilonia, se remontan á cuarenta y cincuenta siglos antes de Jesucristo; y, finalmente, la Geología, desentrañando las diferentes capas que forman la corteza terrestre como resultado de las convulsiones, cataclismos y transformaciones que en un principio y por durante una larga serie de siglos hubo de experimentar nuestro planeta, las clasifica según las edades y períodos de su constitución, señalando aquellas en que aparecen los primeros vestigios de vida orgánica, vegetal y animal, y cuales pudieron ser los entes de estos dos reinos de la Naturaleza que surgieron y prevalecieron en aquellos periodos.

Veamos, sentadas estas ideas preliminares, lo que la antigüedad nos dice en sus textos escritos y en sus monumentos acerca de las gentes que ocuparon primitivamente la Península.

Si nos atenemos á la erudición, sólo á los Griegos se deben las primeras noticias sobre las regiones occidentales de Europa y, por lo tanto, sobre esta en que habitamos. Su situación geográfica al extremo del Mediterráneo, que la baña por Levante y Mediodía, había de hacerla asequible á los primeros navegantes que surcaron sus aguas, y que, ya impelidos por la fuerza incontrastable de los vientos, ó ya con el intento de descubrir nuevas tierras donde hallar medios de subsistencia suficientes y adecuados á sus necesidades y género de vida, arribaron á sus costas. Conocidas las condiciones tan favorables no sólo de éstas, sino del interior del país, por la bondad del clima y la feracidad del suelo, cabe suponer que aquellos advenedizos fijaron definitivamente en él su residencia, y que entabladas, andando el tiempo, relaciones de comercio con otros pueblos del litoral, fué extendiéndose, paulatina é imperfectamente en un principio, y de unos en otros, el conocimiento de todos ellos. Así, y sin que sea dable en mi concepto asegurar cual fuese el verdadero conducto por donde llegaron á la Grecia las primeras nociones referentes á este tenido entonces por extremo del mundo, apoderándose de ellas los poetas y geógrafos las abultaron á maravilla, y las exornaron con los brillantes colores que la fantasía de los primeros y la imaginación de los segundos podían prestarles, y que se revelan en las fábulas y leyendas en que los albores históricos de España aparecen envueltos.

Aquella facultad prodigiosamente inventiva que supo producir tantas divinidades olímpicas y tantos héroes legendarios, debía de inventar forzosamente empresas y hazañas conformes á

la sublime grandeza de unos seres celestiales, ó superiores, cuando menos, al común de los mortales. De aquí la venida de Hércules al frente de ejército poderoso para arrebatár los ganados de Gerión, monstruo de tres cabezas, al que venció y mató; la erección de las dos famosas columnas de su nombre en el Estrecho, y su dominación en toda la Iberia, en la que dejó al partir algunos de sus compañeros de empresa y varios colonizadores procedentes de Mesenia y de Lacedemonia. De aquí la expedición de Pan, jefe de los ejércitos de Baco, y el nombre de Hispania, esto es, tierra lejana, según Plutarco, que de aquel se dió á la Península y adoptaron los romanos con preferencia al de Iberia, usado por los Griegos.

Trogo Pompeyo, historiador latino del siglo I a. de N. E., y su compendiador Justino (siglo II d. de J. C.) nos hablan de la estupenda guerra de los Titanes contra los Dioses, en Tartesis, ciudad inmediata al Tarteses, el Betis de los romanos y nuestro Guadalquivir, entre cuyos reyes fueron los más famosos Galgoris y Habides, salvado éste milagrosamente de las repetidas asechanzas de aquél, su abuelo materno, con el fin de matarlo, por haberle tenido su hija fuera de matrimonio.

Comentando Estrabón algunos pasajes del cantor de Ulises, afirma que no es sólo en las costas de Italia y de Sicilia en donde pueden encontrarse vestigios de los relatos homéricos, sino en la misma Iberia, como lo probaba la existencia en ésta de una ciudad llamada *Odissea* (próxima á Abdera), un templo de Minerva y muchos otros indicios y rastros de las aventuras del infortunado héroe.—Asegura igualmente el mismo historiador y geógrafo que Homero debía de conocer la Tartésida, por cuanto en aquella región ibérica colocó los Campos Eliseos, *tierra feliz donde los humanos pasan sin interrupción días venturosos: en la que no se conoce la nieve, ni el frío, ni la lluvia enturbia la nitidez de los cielos, en la que los dulces alientos que recibe del Océano llevan con suave murmullo un frescor delicioso.....* (1).

Si aceptamos la opinión de un distinguido escritor francés de nuestros días, la misma isla de Calypso con su encantada gruta, lugar del cautiverio de Ulises, no era otra que la España. En efecto, ocupándose Mr. Ph. Champault de la obra publicada por Victor Berard con el título de *Les Phéaciens et l'Odysée*, con

(1) Homero, *Odis.* Canto IV.

el fin de reconstituir en algunos puntos la geografía y la historia del Mediterráneo, sostiene que no es en la isla del Peregil, en la costa de Marruecos, donde debía de hallarse aquella caverna tan mágicamente descrita por Homero en el canto V del poema, como sostiene dicho autor, sino en España, junto al Peñón de Gibraltar, por convenir este paraje con la afirmación del poeta de que la diosa habitaba en los alrededores de la columna que sostiene al cielo en los límites del Occidente, y por coincidir la misma gruta con la que describe el poeta árabe Edrisi, quien, refiriéndose á Gibraltar, dice que «del lado del mar, junto al puerto de los árboles, se vé una vasta caverna de la que fluyen dos manantiales de agua viva», detalle que falta completamente en la de la isla africana, en cuyo interior debían de brotar cuatro fuentes según la Odisea.

Mr. Champault funda, además, su opinión en que la distancia que media entre Gibraltar y la isla de Ischia, que él afirma ser la famosa Scheria, puede salvarse en diez y siete días con diez y siete noches, que fué el tiempo empleado por Ulises desde que libre de su largo cautiverio, emprendió la navegación hasta su arribo á la isla expresada (1).

En medio de todas estas fábulas, ó atrevidas narraciones, y de otras que omito en obsequio á la brevedad, no puede menos de traslucirse, con mucha antelación á los tiempos homéricos, un vago y obscuro conocimiento de la existencia de nuestra Península en el extremo occidental de la tierra; vaguedad que subsistió hasta los siglos inmediatos á la venida de los romanos, sin que bastaran á disiparla, ni las supuestas remotas expediciones marítimas de los Fenicios por el Mediterráneo occidental y por el Atlántico, hasta las islas Cassitérides, en busca del estafío, ni su establecimiento en la Península como colonizadores, ni los mismos Griegos con sus famosas colonias en nuestras costas y en las de la Galia.

Sostienen reputados autores modernos que los Fenicios no tenían medios ni aptitud para emprender aquellas navegaciones en los lejanos tiempos en que se les supone, que algunos remontan hasta la guerra de Troya, por cuanto en el comienzo de su historia no eran sino un pueblo pequeño y miserable, sin otros barcos que los precisos para la pesca, impropios para separarse de su limitado litoral, y por que, prescindiendo de esto, no tarda-

(1) Revista *La Science Sociale*. 1902, pág. 417.

ron en quedar sometidos sucesivamente á los Egipcios, Asirios y Persas, sin haber constituido jamás una nacionalidad propia, ni alcanzado otra civilización que la peculiar de aquellos prepotentes imperios. Se supone, además, á los Fenicios, á la terminación del largo reinado de Ramsés II en Egipto (siglo XIV antes de J. C.) como piratas, ladrones y sanguinarios.

Todo esto no se compecede con lo que otros escritores de autoridad reconocida exponen sobre una invasión de la Siria por los Cananeos, en un período sincrónico con la de los Hycsos ó reyes pastores en Egipto (siglos XXII ó XXI a. de J. C.), durante cuya dominación los Fenicios, nombre que los griegos dieron á los Cananeos, desarrollaron sus condiciones y elementos de prosperidad y civilización en sus famosas y florecientes ciudades de Tyro, Sidón y Arados, que tan activo comercio sostuvieron con Egipcios, Asirios y Griegos. Aunque admitamos que aquel pueblo tardó todavía bastantes siglos en alcanzar tal grado de progreso, no sería improbable que hubiese llegado á él en el siglo X antes de N. E., época en que se cree escribió Homero sus obras, y que su decadencia no fuera muy acentuada al quedar sometido á los Babilonios en 573 por Nebukadnezar, ó á los Persas por Ciro en 536, ó cuando, finalmente, Alejandro Magno logró en 332 la conquista de la opulenta Tyro.

El texto griego más antiguo en que se hace mención de los Iberos parece haber sido el periplo atribuido á Scylax de Caryanda, geógrafo del siglo IV a. de J. C. y contemporáneo de Aristóteles (1).

Empieza la descripción de su viaje desde las columnas de Hércules, exponiendo que los primeros habitantes de Europa eran los Iberos, y que antes de Emporiæ había un río llamado Ebro, como también una gente Ibera.

Varrón, calificado por Quintiliano de *Vir Romanorum eruditissimus*, que escribía en el siglo primero a. de J. C., cita á los Iberos en primer lugar entre los pobladores de España, á los que siguen en orden los Persas, los Fenicios, los Celtas y los Cartagineses. Así lo confirma Plinio el viejo ó el Naturalista: *In uni-*

(1) H. D'Arbois de Jubainville, *Cours de Littérature Celtique*, t. XII, páginas 11 y 56. Este eruditísimo y sabio escritor, en su obra *Les Premiers Habitants de l'Europe*, t. I, L. I, c. III, dice que el periplo de Scylax respecto de las costas de España, parece ser contemporáneo de Hecateo, fines del siglo VI, ó principios del V.

versam hispaniam M. Varro pervénisse Iberos et Persas et Phoenices, Celtasque et Poenos tradet, dice en el libro III de su *Historia Natural*.

Esta teoría ha sido aceptada por lo general, y es la que aparece en casi todas las obras de *Historia de España* desde los tiempos de Varrón, pues si bien Estrabón, y con él no pocos autores, hacen caso omiso de los Persas, es porque en el texto de Varrón, Persas y Fenicios deben entenderse como sinónimos políticamente, en virtud de estar sometidos los segundos á los primeros en la época á que se refiere (1).

Con el nombre de Iberos no quiso significarse una raza particular distinta de la que ocupó primitivamente otras regiones, tanto del Norte de Africa como del lado allá de los Pirineos y del litoral europeo del Mediterráneo, pues las conexiones étnicas entre los habitantes de todas ellas son evidentes. Ni aquella denominación expresa la idea de que los primeros pobladores de España procediesen del Occidente del Asia, de la limitada región que entre el Cáucaso y el mar Caspio se llamó Iberia, como pretenden distinguidos historiadores; sino que del *Ἰβηρ* griego, y del *Iberus* latino, con que los antiguos designaron el río Ebro se formaron las voces de *Ibero* é *Iberia*, aplicadas á la Península y á sus habitantes, desde los Pirineos al Estrecho de Gibraltar y desde el Mediterráneo al Atlántico; y aun se extendieron á aquellas voces, en un principio, á la Galia meridional y orilla derecha del Ródano, hasta que los Ligures conquistaron el litoral entre este río y los Pirineos, lo cual pudo tener efecto á fines del siglo VI a. de N. E., desde cuyo tiempo quedaron dichos montes por límite septentrional de la Iberia.

En este sentido lato usaron los repetidos nombres de Ibero é Iberia algunos geógrafos é historiadores de la antigua Grecia, como Herodoro de Heraclea, siglo V a. de J. C., cuando en su obra sobre Heracles dice que los Cunnetes, habitantes de las orillas del Guadiana, y los Tartesios, de las del Guadalquivir y demás tierras hasta frente las Baleares, eran de raza Ibérica: «un pueblo, en fin, que llegaba á la orilla derecha del Ródano». Thucydides y Philisto de Siracusa se expresan en el propio sentido respecto de los Sicanos, ribereños del Sicano, hoy el Júcar.

En el citado periplo de Scylax, del que se sirvió Rufo Festo

(1) D'Arbois, ob. cit. t. XII, pág. 33.

Avieno nueve siglos después para su *Ora marítima*, ó descripción de las costas del Mediterráneo, la voz Iberia venía á expresar tan sólo el N. E. de España, por cuanto se habla de los Iberos en contraposición de los Tartesios. El mismo sentido restringido usó Herodoto en el libro primero de sus historias, y adoptaron también Eforo, un siglo después, y Scymno de Chío, en su *Periegesis*, en el siglo primero a. de N. E., al decir que después de los Libiofenicios estaban los Tartesios y, después de éstos, los Iberos. En uno ú otro sentido, Iberia era una expresión geográfica más que de raza, toda vez que en su extensión territorial habitaban pueblos con distintas denominaciones (1).

En cuanto al origen y procedencia de los Iberos en general, dos son las teorías que han alcanzado mayor predicamento entre las que se han expuesto desde la aurora de la Historia, sin que á pesar del brillante ropaje con que se las presenta, y del derroche de erudición de que hacen gala sus mantenedores, pueda la crítica serena é imparcial hallar en cualquiera de ellas pruebas fehacientes de estar fundada sobre sólidos cimientos para ofrecer la resolución del problema.

Mr. D'Arbois de Jubainville, al tratar de los Iberos, pregunta de dónde proceden, y dice: «Parecen ser los descendientes de aquellos diez millones de Atlántidos que según Theopompo vinieron á establecerse en el país de los Hiperbóreos. Los que novecientos años antes de Platón dominaron en el Occidente de Italia y Norte de Africa hasta las fronteras del Egipto. Dueños desde entonces de la España, Galias, Italia, Islas Británicas y Córcega y Cerdeña sufrieron después desastres sin cuento, siendo su historia la de las conquistas efectuadas en su daño por los pueblos guerreros que sucesivamente los sometieron á su yugo» (2).

No ignoráis, sin duda, que la supuesta existencia de un extenso continente en el mar Atlántico, no lejos de las costas occidentales de España y de Africa, procede de una tradición que unos sacerdotes egipcios refirieron á Solón, repetida luego por

(1) No será ocioso advertir que la voz *raza* ha de tomarse en todos estos casos en el sentido etnográfico, y no en el antropológico, pues con harta y lamentable frecuencia historiadores y arqueólogos confunden ambos conceptos, dando lugar á las más absurdas teorías sobre el origen y carácter étnico de una nación ó porción de ella.

(2) *Les Premiers Habitants de l'Europe*, t. I, L. I, c. III.

Platón en su *Tineo* y en su *Cretia*, y más tarde por Poseidonio, Marcellus y otros autores de la antigüedad, en cuyas obras abundan las fábulas y errores de todo género. En el siglo XIV antes de N. E., en que se supone que tuvo lugar la invasión de los Atlantes, centenares, si no miles, de generaciones, se habían ya sucedido en esta Península, desde un tiempo que por lo remoto está fuera del alcance de todo cálculo humano. Es, pues, la teoría Atlántida uno de tantos mitos como los clásicos de la Grecia nos legaron sin fundamento alguno científico para elevarlo á la categoría de hecho histórico (1).

Descartada esta teoría, veamos la de los Iberos del Asia, que ha contado con mayor número de prosélitos. Afirman éstos, que de un pequeño territorio comprendido entre el Occidente del mar Caspio y las faldas meridionales del Cáucaso, al que los antiguos denominaron Iberia, y que hoy comprende la Georgia, numerosísimas tribus salieron impelidas probablemente por otras de su misma raza, que como aquéllas descendían de las orillas del Aral, dirigiéndose por el Sur del antiguo Ponto Euxino hacia el Bósforo, que atravesaron, y deteniéndose algún tiempo en el Sur de la Tracia, donde dieron su nombre al río *Ebrus*, levantaron de nuevo sus tiendas; y dejando por allá algunas gentes que llevaron nombres omónimos de otros pueblos que después aparecen en la Península, continuaron la ruta que, al parecer, se habían trazado hacia el Poniente. Cruzaron la Tracia, la Mesia y la Iliria, en los confines del Adriático, y por las costas venecianas, orillas del Po y litoral Mediterráneo de Italia y la Galia llegaron á las faldas septentrionales de los Pirineos, cuyo territorio ocuparon y denominaron Aquitania. Entre tanto, siguen afluyendo otras y otras tribus de Iberos que, dejando el camino ya tan trillado de la Aquitania, continúan por las costas del Mediterráneo, penetran en las hasta entonces innominadas tierras españolas, levantan la Iluro marítima, y llegan por fin al caudaloso río que llamaron *Iberus* en recuerdo del de la Iberia del Cáucaso y del de la Tracia, fundando á orillas de aquél una ciudad con el mismo nombre.

(1) Venturoso mito, sin embargo, que comprende el de la feliz mansión de las Hespérides, pues que al cabo de veintiséis siglos vino á enriquecer la literatura catalana con una de las creaciones más inspiradas y eminentes que haya producido el estro de un hombre, desde los tiempos homéricos.

Tal es en compendio el cuadro que la generalidad de los historiadores, y especialmente uno de los más conspicuos de los que cultivan hoy nuestra Arqueología, nos ofrecen de aquellas ingentes invasiones en la España primitiva, á la sazón sin nombre y despoblada, asentándose primero en esta parte oriental, extendiéndose luego desde el Ebro al Betis y, desde éste, por el *Anas* (Guadiana) el Tagus y el *Darius*; es decir, por toda ó casi toda la Península, formando pueblos que tomaron más adelante distintos nombres, como los de Edetanos, Contestanos, Bástulos, Turdetanos, etc., todos Iberos, como lo eran los que desde los Pirineos al Ebro y desde el Mediterráneo al Gallego se distinguieron también con diversos apelativos.

Y bien, señores, semejante teoría, no obstante el justo renombre y la vasta erudición de sus adeptos, robustecida con profusión de citas de autores antiguos y modernos, de dentro y fuera de España, no está en mi humilde concepto, bastante fundada en la Arqueología ni en buenos principios de crítica histórica y filosófica. Además de que no existe, ni hay memoria de que haya existido jamás, monumento alguno que pruebe la identidad de origen entre los Iberos del Cáucaso y los de España, lo que negó ya Avieno, afirmando que no concordaban ni en el idioma ni en las costumbres: sobre que aún admitida la posibilidad de que de un territorio tan reducido como el que los Griegos llamaron la *Chólquida* salieran á borbollones aquellos enjambres de hombres impelidos por exceso de población, ó por invasiones de otros pueblos, no una ni pocas veces, sino en corriente no interrumpida y durante siglos, con intento preconcebido de llegar, paso á paso, á través de vientos y tempestades y por comarcas feracísimas, á este último confín de la Europa, desconocido por los que en siglos posteriores arribaron á sus playas y le llamaron Hispania por su lejanía y ocultación: sobre que la fecha aproximadamente del siglo vigésimo a. de N. E., que se indica como la en que pudieron haber tenido lugar semejantes éxodos é invasiones de pueblos orientales en Europa, no se compagina con lo que los monumentos de Egipto, Asiria y Babilonia han revelado sobre el estado de aquellos pueblos en tiempos anteriores y posteriores á la fecha indicada, por lo que ilustrados orientalistas no conceden á las emigraciones de tales tribus mayor antigüedad de la del siglo VII a. de J. C.; sobre todo esto, y prescindiendo de las dificultades insuperables que en tiempos tan atrasados habia de ofrecer una peregrinación semejante por

tierra, sin vías de comunicación, ni elementos de transporte y de vida capaces para el incesante tránsito de tan apretadas muchedumbres, que cual reguero de asoladora langosta debían de esquilmar la tierra que hollaban, tendríamos que, cuando el Egipto contaba ya con más de veinte siglos de civilización, conociendo el arte de navegar y la escritura, y España había estado en comunicación con él, según monumentos epigráficos del tiempo de la XVIII dinastía, en los reinados de los Ramsés II y III (siglo xv a. de J. C.) pues representan á los Tartesios-coaligados con pueblos de la Tracia y del Asia Menor contra la pujante acometividad de los dominadores del Nilo, esta privilegiada región de la Europa occidental estaba despoblada, sin que antes de las irrupciones de los Iberos hubiera el hombre aparecido en ella, ni menos pasado por aquellos grados de ruda civilización y actividad que caracterizan las edades que dentro del periodo cuaternario se clasifican en la de la piedra tallada, ó paleolítica, y en neolítica, ó de la piedra pulida; edades confirmadas en nuestra península por repetidos descubrimientos prehistóricos, cuyo carácter y antigüedad sincrónica con otros análogos del extranjero se hallan reconocidos por eminentes arqueólogos.

Lo que acabo de exponer acerca de los Iberos del Asia puede aplicarse á los Vascos ó Vascones, en cuanto no faltan autores que los anteponen á los mismos Iberos como primeros pobladores de la Península. Su origen, su antigüedad y su lengua hablada han sido temas obligados de laboriosos estudios y disquisiciones sin cuento por parte de afamados historiadores, numismáticos, filólogos y antropólogos, españoles y extranjeros, engolfándose á menudo en laberínticas lucubraciones etimológicas, con las más peregrinas teorías y las consecuencias más atrevidas que pueden imaginarse.

La cita y juicio crítico de tantos ingenios que se aplicaron á tan ardua empresa sería harto prolija y poco ó nada pertinente á mi propósito; basta decir, para que se comprenda el grado de ofuscación y las exorbitancias en que incurrieron los más recalcitrantes vascófilos, rebuscadores de etimologías, raíces y toponimias, que afirman que el vasco fué la lengua de que el mismo Dios se sirvió para dictar sus preceptos é instrucciones á nuestros primeros padres: que surgió de la confusión de las lenguas en la Torre de Babel: que la habló Tubal, primer poblador de España: que en ésta fué la lengua primitiva universal, siendo

vascones los nombres más antiguos de España, de sus provincias y de sus ciudades; con otras tamañas aseveraciones.

En cuanto á si los vascones fueron ó no los primeros pobladores de la Península, creo que tan errados andan los que están por la afirmativa como los que les suponen, así como á los Iberos, de origen escita, procedentes de aquellas tribus que, descendiendo del Noreste de Europa y del Noroeste del Asia, impeliendo á otras que les habian precedido, se asentaron por las riberas del Caspio y por las estepas del Irán con los nombres de Medos y Persas, en los siglos VIII y VII a. de J. C.

Si tales tribus emprendieron algunas emigraciones hacia el Occidente de Europa, no resulta probado que llegaran á esta Península. Según un texto escrito que se atribuye á Hecateo de Mileto (540 á 475 a. de N. E.) los Escitas ocupaban en los siglos referidos el Norte de la Grecia, y en Asia las orillas del mar Caspio, al Norte de la Media. El texto expresado está comprendido en los 331 fragmentos de una obra en la que Hecateo explicaba, al parecer, una carta geográfica trazada por él mismo y grabada en bronce.

Los fragmentos 3 al 16 se refieren á España, y en ellos se hace mención de cinco pueblos que la habitaban, sin que entre los mismos figuren los vascos, ni se haga la menor alusión á la procedencia escita de ninguno de aquellos (1).

Eran dichos pueblos: los *Tartesios*, al Mediodía; al Occidente de éstos los *Cynetos*; al Norte los *Cepmses*, tocando á los Pirineos; al Este, entre los Pirineos y el Ebro, los *Gletes*; y los *Saesfes*, cuya situación no aparece bien determinada, pero se les supone más al interior, entre los Cynetos y los Cepmses.

De aquí se desprende que el territorio donde aparecen luego los Vascos estaba ocupado en el siglo VI a. de J. C. por los Cepmses y los Gletes; ocupación que confirman otros textos contemporáneos del de Hecateo, como los periplos de los Cartagineses Himilcon y Hannón, que hacia el año 500 hicieron viajes circulares por mar, y los describieron después. El texto de Himilcon, traducido probablemente al Griego, y el periplo del masaliota Pytheas, que por los años 330 al 340 navegó por las costas occidentales de España, las Islas Británicas y mares del Norte, fueron las fuentes en que se inspiró el Alejandrino Era-

(1) D'Arbois de Jubainville, *Cours de Littérature Celtique*, t. XII, página 17, lec. 2.ª.

tóstenes para su grande obra geográfica, en la que cita á los Celtas, Galates ó Galos, como establecidos en su tiempo, siglo III antes de J. C , en la mayor parte de la Península ibérica hasta Cádiz, si bien cita también á los Cepmses y Saefes entre los dominadores de ésta, situados en el territorio que posteriormente ocuparon los Celtas.

A fines del siglo I y principios del II de N. E , Dionisio el Perigieta, poeta y gramático de Bitinia, compuso en griego un poema, compendio de geografía, ó descripción del mundo, en el cual hace mención de los *Kempses*, como del pueblo más importante entre los que antes de los Celtas ocupaban el Noroeste de la Península hasta los Pirineos: «Hay en la Europa meridional, dice el geógrafo griego, tres penínsulas (*κρηπιδες* es decir, botas): 1.º la de los Iberos; 2.º la de los Helenos; 3.º la de los Ausones, la Italia. La de los Iberos toca el Océano al Oeste. Allí se encuentra el promontorio de Alyba (Calpe) que es una de las columnas de Hércules; más allá está la risueña Tartesia, que sólo poseen las personas ricas, y después los Kempes al pie de los Pirineos »

Rufo F. Avieno, traduciendo, tres siglos después, al Perigieta dice:

Hic Hispanus ager, tellus ibi dives Hiberum
Tartesiumque super attollitur: indeque Cemsis
gens agit in rupis vestigia Pyrenææ
protendens populos (1).

De modo, señores, que los Vascos no figuran, en aquellas obras más antiguas que tratan de Geografía, entre los primeros habitantes de la Península; y si geógrafos é historiadores de siglos más adelantados les citan, como lo hace el mismo Avieno, que los coloca en el interior de las tierras, entre los Ketes y el Ebro, no les atribuyen por eso mayor importancia ni antigüedad que á otro pueblo cualquiera de los citados; lo cual no concuerda con la opinión de los enardecidos vascófilos al pretender que toda la primitiva población de España fué de origen vasco, y los actuales Vascongados los genuinos descendientes y representantes de ella.

Pero después de todo, si los Vascos fueron en su origen tri-

(1) D'Arbois, ob cit., t. XII, págs. 36-44.—Avieno, *Orbis terræ*, versos 479-482.

bus emigrantes de las regiones paradisiacas del Asia, y los primeros pobladores de España: ¿cómo se comprende que vinieran á parar y asentarse en la parte más abrupta, incultivable y fría de toda ella, cuando podían escoger á su arbitrio, con holgura y sin oposición de nadie, otra de las muchas favorecidas por el Criador con los dones de una naturaleza feraz y benigna? Bajo de este concepto, puede aplicarse á los Vascos lo que Tácito dijo de los Germanos, que los creía indigenas, por que no podía imaginar quén hubiese dejado el Asia, la Italia ó el África para ir á establecerse en un país tan rudo, triste y salvaje, como la Germania; á no ser su propia patria (1).

Tratando nuestro P. Mariana, en su conocida Historia General de España, de como los Celtas, Asirios y Rodios vinieron á poblarla después de fabulosas calamidades, dice: «Así venida la ocasión, con mujeres, hijos y hacienda vinieron los pueblos enteros á morar en ella, y de la provincia yerma cada cual ocupó aquella parte que entendía ser más á su propósito, sea para los ganados que trata, ó por ser aficionados á la labor de la tierra.» Esto es lo natural; lo que debió de suceder á ser cierto el relato del historiador español; y aunque respecto de los Vascos no se dice que trajeran ganados y que conocieran la agricultura, si, como se pretende por algunos autores, eran de raza turania, sus costumbres habian de ser salvajes, como eran la de los Finenses, de igual origen, desconocedores de todo elemento de civilización, y alimentándose de la caza y de frutas silvestres, que sería cuanto en aquellos tiempos primitivos podrian obtener de un suelo pobre, de montes escarpados y bosques espesos, más propios para guaridas de fieras que para moradas de hombres.

Y esto es precisamente lo que han venido á demostrar las exploraciones que se prosiguen hoy en unas grutas de Landarbaso, no lejos de San Sebastián, en las que se han hallado abundantes restos de animales antdiluvianos, como el Oso de las cavernas, el Mammut, el Reno, tigres, hienas, etc., con sílex tallados y otros objetos de la industria más primitiva y rudimentaria del hombre.

Concluiré acerca de los Vascos, citando la opinión de Mr. Ro-

(1) Tácito, *Germania*, II.—No se olvide un momento que trato de los tiempos primitivos, pues harto sabido es que, hoy, el territorio vasco, por la laboriosidad, ilustración y cultura de sus habitantes, forma tres de las provincias más hermosas, ricas y adelantadas de España.

get, Barón de Bellunguet, con la que estoy enteramente de acuerdo. Tratando de ellos en su obra *Ethnogenie Gauloise*, dice: «Los Vascos son, pues, Vascones Y estos ¿qué son?: sencillamente Iberos».

Oisteis que el P. Mariana cita á los Celtas como los primeros que vinieron á poblar la Península después de los tiempos fabulosos y de calamidades asoladoras, pues no sólo figuran así en el plan cronológico de su Historia General, sino en orden de prelación respecto de Asirios y Rodios. Mas, hemos visto antes, que ni Hecateo, ni Himilcon, ni Hannón comprenden á los Celtas entre los pueblos que ocupaban la Península hacia principios del siglo v a. de J. C. En efecto, hasta medio siglo después no parece que aquellos invasores hubiesen penetrado en España, según se desprende de dos pasajes de Herodoto comprendidos en sus famosas historias, y escritos entre los años 445 á 433 del mismo siglo v. En el primero dice que el Danubio (*Istros*) empieza en el país de los Celtas, en la ciudad de Pyrene, y que los Celtas habitaban fuera de las columnas de Hércules, vecinos de los Cynessi, último pueblo de la Europa occidental (L. II, c. 33). En el segundo (L. IV, c. 49), insiste en lo mismo, si bien omite lo de la ciudad pirenaica (1).

El buen padre de la Historia, que refiriéndose probablemente á Anaximandre, autor de la primera carta geográfica de que se tiene noticia, y á Hecateo y sus copistas, dice: «Yo me río cuando veo que tantos han escrito descripciones de la tierra y que ninguno de sus relatos tiene sentido común: hacen correr el Océano alrededor de la tierra, que representan redonda como si se la hubiera fabricado al torno, y dan á la Europa igual extensión que al Asia» (L. IV, c. 36, § 2); el que así se mofa de los

(1) D'Arbois de Jubainville, Ob. cit., t. XII, lecciones segunda y tercera. No ha de extrañarse que cite tan amenudo á este sabio historiógrafo, teniendo á la mano su última obra, en la cual se hallan compendiadas, con erudición pasmosa y recto sentido crítico, cuantas fuentes literarias deban consultarse sobre los Celtas. El insigne P. Fita dedica al tomo XII de la obra de M. D'Arbois un extenso artículo crítico, excelente como suyo, en el que dice que debería difundirse por España la lectura y aun la traducción de aquél (*Boletín de la Real Academia de la Historia*, t. XL, pág. 529). Mr. C. Jullian dice que el libro de Mr. D'Arbois será el primero que en adelante deberá leerse cuando se quiera iniciarse en la Historia de la Galia y en el modo que se formó. *Revue Historique*, t. LXXXI, pág. 80, *Bulletin Historique*.

geógrafos que le precedieron, incurre en el craso error de afirmar que el Danubio nació en la ciudad de Pirene, esto es, en los Pirineos. Por este y otros tropiezos é invenciones en que incurrió, aconsejan autores y críticos sensatos que se lea con gran cautela, no ateniéndose precisamente á la letra, sino á lo que quiso expresar; y fué también por lo mismo, que Cicerón, gran admirador suyo por el esmerado estilo y forma agradable con que supo revestir sus relatos, le tildara de grande inventor de fábulas: *Quamquam apud Herodotum, patrem historiarum, et apud Teopompum, sunt innumerabiles fabulae* (De Legibus L. I, C. 1.º, 5). A pesar de todo, las obras de Herodoto han constituido en todo tiempo una de las mejores fuentes literarias de la antigüedad, y su doctrina acerca de los Celtas prevaleció entre los escritores griegos y romanos de los siglos posteriores, como Eforo, Varrón, Estrabón y muchos otros cuyas obras suelen estar generalmente inspiradas en las de sus antecesores.

Eforo, historiador de mediados del siglo IV a. de N. E., cita los pueblos que ocupaban los cuatro puntos cardinales del mundo: «al Oriente los Indos, al Mediodía los Etiopes, al Occidente los Celtas y al Norte los Escitas». Los Celtas eran dueños de la mayor parte de la Península Ibérica hasta Cádiz, según este autor; de modo que se habían extendido desde el Noroeste, sobre los *Cynessi* ó *Cynetes*, donde los supone Herodoto, por todo el Centro y Mediodía de la Península; y, en mi opinión, por estas comarcas del Levante, ocupadas entonces por pueblos de estirpe ibérica, y cuyos nombres de Indigetes, Laietanos y otros nos transmitieron los latinos.

Un ilustrado escritor catalán afirmó que en Cataluña sólo puede señalarse un foco celta de poca importancia, siempre inferior al elemento ibérico, en Urgell, Pallás y la Cerdaña, y que en todo lo demás del Principado no habitaron aquellos invasores (1). La Arqueología, que con su incontrastable empuje tantos errores históricos ha desvanecido, nos ha demostrado con elocuente lógica que los Celtas se asentaron, al traspasar los Pirineos, en el territorio que hoy forman las provincias de Barcelona y Gerona.

La Necrópolis ante-romana descubierta en Cabrera de Matarró, es sin género alguno de duda una estación ibero-celta; tan celta en lo que tiene de tal, como la más genuina y auténtica

(1) *Origens y Fonts de la Nació Catalana*, por D. S. Sampere y Miquel.

que haya sido descubierta en las Galias y demás naciones de Europa, en las que los Celtas dominaron por algunos siglos; y no digo en España, porque si bien en todas sus historias se habla mucho de los Celtas, no se señalan monumentos de verdadero carácter céltico hallados en ella, demostrado ya el error de atribuir á aquellos invasores los dólmenes y otros monumentos llamados Megalíticos.

En la Memoria sobre la referida Necrópolis, afirmé que las espadas y demás armas ofensivas de hierro, los escudos, las fibulas y los fusayoles, por su materia y por su forma, ofrecen idéntico carácter que los objetos de la misma clase encontrados en Francia, Italia, Suiza, Dinamarca y otros países; carácter reconocido y definido como céltico desde que fué descubierto y estudiado el establecimiento sobre pilotes de la *Tene*; en el lago de Neufchatel (Suiza), según el excelente estudio que Mr. Hildebrand, conservador del Museo de Estocolmo, publicó acerca del mismo establecimiento.

Además de dato tan elocuente como el que por su materia y forma nos ofrecen los objetos que para su defensa y adorno usaron los habitantes preromanos de las faldas de Burriach y Montcabré, nos patentizan también su nacionalidad céltica los usos y ceremonias sepulcrales que observaron en sus entierros, con su sistema de incineración y el banquete fúnebre, tan distinto todo de lo que nos revelan las sepulturas de inhumación del tiempo de los romanos descubiertas en España, inclusa la comarca misma de Mataró.

El carácter indígena, ó puramente ibérico, lo evidencian en aquella estación arqueológica muchos de sus vasos y urnas cinerarias, semejantes en la forma á los más antiguos hallados en otras regiones españolas; así como la cerámica fina y artística parece importada de la Etruria ó influida por el arte etrusco ó por el griego, debida á las colonias griegas de Rhode y Emporiae y á las comunicaciones sostenidas con los pueblos del litoral del Mediterráneo.

Al decir que los Celtas habitaron también en la provincia de Gerona, entre los antiguos *Ketes* ó Ceretanos, como les llamó Estrabón, me fundo en algunos objetos, como fibulas, espadas, puntas de lanza y fusayoles semejantes á los de Cabrera, que hace años se conservaban en el palacio señorial de los condes de Perelada.

Supongo que aquellos objetos, de los que conservo unas fo-

tografías, procederían de la misma localidad, ó de alguna inmediata, y que no serán los únicos hallados en la comarca.

Mas, si la Arqueología no nos demostrara de modo tan palmario la presencia de los Celtas en esta parte oriental de la Iberia, me induciría á tenerla por cierta la consideración de la amistad y alianza política que existió entre aquéllos y los Griegos, tanto de España como de la Galia y de Italia, habiéndose coaligado en las tres guerras que los primeros sostuvieron en los siglos v y iv a. de J. C. contra los Cartagineses, los Etruscos y los Ilirios. Eran los Celtas tan adictos á los Griegos que Estrabón, con referencia á Eforo, dijo que eran φιλέλληνες, esto es, amantes de los helenos (1).

Pues bien, establecidos los Rhodios y Foccos en sus colonias de este litoral, y extendida su influencia preponderante por el país mucho antes de la invasión de los Celtas, nada más natural que al cruzar éstos los Pirineos se detuvieran, en mayor ó menor número, y fijaran su residencia en una región de tan atractivas y favorables condiciones como ésta, bajo la égida amistosa de sus aliados, sometiendo de grado ó por fuerza á los indígenas, como lo fueron haciendo con los demás de la Península, hasta mezclarse con ellos y formar un solo pueblo.

El argumento capital de que se sirven los que niegan la existencia de los Celtas en Cataluña, se funda en el tipo y símbolo de las monedas ibéricas acuñadas en esta parte de la España Citerior; las que, según aquéllos, ostentan todas en el reverso el ginete con palma al hombro, mientras que las de la Celtiberia, en la Ulterior, presentan al ginete con lanza en ristre.

Esta clasificación, que por el deficiente conocimiento de las emisiones ibéricas pudo tener su razón de ser cuando los eminentes numismáticos D. Antonio Delgado, D. Jacobo Zobel y algunos de sus discípulos la consignaron en sus obras, no es sostenible desde que se vió que las piezas más antiguas salidas de las cecas de dos pueblos ausetanos, *Arco-Gelia* é *Yaitobaites*, ofrecen el ginete con lanza en ristre. Pero ¿qué más? las monedas acuñadas en Iluro, en la Iluro de la necrópolis de Cabrera, ostentan indefectiblemente el ginete con lanza. De modo que, á ser exacta la teoría de que sólo en donde dominaron los Celtas se acuñaron monedas con semejante símbolo, tendría-

(1) D'Arbois de Jubainville. *Les Premiers habitants de l'Europe*, tomo II, L. 1.º, c. III; y *Cours de Littérature Celtique*, L. XII, pág. 59.

mos en aquellas la prueba más decisiva de que la ELVRO de que habla Pomponio Mela, ó la *Iuro* de Plinio, que ambos colocan entre *Batulo* y *Blinda* (Badalona y Blanes) estuvo ocupada por los Celtas. Y no se arguya con que aquellos numismáticos y otros atribuyen las monedas que, como las referidas llevan la le-

yenda á otras poblaciones, como Liria en Valencia, ó Alcalá de Chisvert en Castellón, porque si el gran número de ejemplares que figuran de las mismas en las colecciones de Cataluña no probaran su procedencia *laietana*, las cuatro magníficas piezas flor de cuño, que aparecieron en el terreno de la necrópolis demostrarían con evidencia que por allí estuvo la ceca en que se acuñaron.

Conviene tener presente que la emisión de monedas ibéricas no empezó en la España Citerior hasta mediados del siglo III antes de J. C.; ó poco antes del tratado de Sagunto entre Cartagineses y Romanos, de 226; de suerte, que habian trascurrido dos siglos largos desde que los Celtas penetraron en la península, y que si bien la numismática española alcanzó un notabilísimo progreso con los profundos estudios y brillantes obras publicadas por los citados Sres. Delgado y Zobel de Zangroniz, vigorizado después por otros esclarecidos ingenios que se han dedicado á esta rama de nuestra Arqueología, lo que es tocante á la interpretación de las leyendas é inscripciones con letras ibéricas nos hallamos á la misma altura que tres siglos atrás, cuando el sabio D. Antonio Agustín refiriéndose á ellos en sus *Diálogos de medallas, inscripciones y otras antigüedades*, dijo: «Lo cierto es que no las entendemos». No ha mucho que el insigne maestro Hübner hizo, con ingenuidad laudable, una confesión análoga, refiriéndose á unas inscripciones ibéricas halladas en la zona minera de Asturias (1).

Sucede con el alfabeto ibérico lo mismo que con el etrusco, cuya afinidad común salta desde luego á la vista. Se ha llegado respecto de éste á transcribir las muchas inscripciones que se conocen, relacionando sus letras con las del alfabeto griego arcaico, del cual se cree originario; pero en cuanto al sentido cabal de las palabras nada se trasluce. y el enigma de su significación continúa impenetrable.

(1) *Boletín de la Real Academia de la Historia*, t. XXX, páginas 244 y 246.

Esto envuelve la ignorancia de la lengua que hablaron los Etruscos, y el obstáculo invencible en que los más expertos filólogos tropiezan para determinar el carácter étnico y el origen verdadero de aquel pueblo; pues mientras que unos, siguiendo á Hellenicus, les suponen Pelasgos, otros, con Herodoto, afirman que eran Lidios, y otros, finalmente, les creen Autóctonos, como lo sentó Dionisio de Halicarnaso. Sobre tan obscuro como debatido punto histórico, se lee en una notabilísima y magna obra de Arqueología, en curso de publicación desde años hace, lo siguiente, además de las consideraciones que acabo de exponer: «Entre las regiones conocidas de los antiguos desde las orillas del Ganges al Estrecho de Gibraltar no hay una sola en la que alguien no haya pretendido hallar la cuna de los Etruscos. Se ha querido hacerles venir de la India, del Egipto, de la Mauritania, de la tierra de Canaán. Se les ha hecho Celtas, Semitas, Tártaros, Tracios, Ilirios, Libios-Bereberes, Italiotas, Iititas, y otra vez se ha retrocedido, desarrollándolos, á los tres sistemas expresados antes» (1).

Es poco más ó menos lo mismo que acontece con la cuna de nuestros aborígenes ibéricos; y por esto he creído que no era fuera de lugar traer á colación lo relativo á los Etruscos, con tanto mayor motivo cuanto que arqueólogos y críticos ilustrados sostienen, con fundamento á mi ver, la identidad de raza y comunidad de origen entre uno y otro pueblo.

Mas, ya lo veis, señores; en el estado actual de la ciencia, sería vano y temerario empeño señalar con dedo certero é infalible el punto y hora de donde partieron los primeros seres racionales que vinieron á poblar nuestras costas, nuestras mesetas centrales, nuestros valles y montañas; y no sólo de nuestra Peninsula, sino de la Europa toda. Así vienen á reconocerlo explícitamente los más desapasionados escritores que han consagrado las luces de su inteligencia al estudio de tan arduo problema, y así se desprende implícitamente de esa baraunda de sistemas, hipótesis y opiniones que acerca del mismo surgen á cada paso, sin otro lastre en lo general, que el de una erudición que confunde y marea, y una fantasía fecunda hasta lo increíble.

Habremos de convenir, con todo y eso, en que la existencia del hombre en nuestro suelo en la época cuaternaria, y dentro de ésta en los periodos paleolítico y neolítico, está comprobada

(1) *Dictionnaire des Antiquités Grecs et Romains*, tomo X, - *Etrusques*.

por los restos que así la Arqueología como la Antropología nos señalan como testimonios irrefragables de aquella existencia en tiempos tan arcaicos.

Abundan en España las cavernas que, á la vez, sirvieron á nuestros aborígenes trogloditas de refugio y morada y de lugares de enterramiento, algunas de las cuales han sido exploradas con interés y acierto, exhumándose restos humanos y objetos de la industria y arte de sus habitantes. Bastará citar, entre las más notables, la cueva Lóbrega, en Torrecilla de Cameros, provincia de Logroño; la de la Mujer, cerca de Alhama; la de los Murciélagos, próxima á Albuñol, ambas en la provincia de Granada, y la de Altamira, en el Ayuntamiento de Santillana del Mar, provincia de Santander, uno de los monumentos paleolíticos más interesantes de cuantos se conocen en la Península y fuera de ella, por lo que debo dedicarle algunas líneas.

Explorada esta gruta por D. Marcelino S. de Santuola, le dedicó una breve disertación que dió á la imprenta en 1880, en la que llama principalmente la atención sobre las pinturas que se observan en las paredes de la caverna, representando toros, bisontes, caballos, corzos y otros animales, para cuyo trazado se valieron los artistas trogloditas del ocre rojo y negro.

Conocido que fué el opúsculo del Sr. Santuola por los eminentes arqueólogos Mrs. Cartailhac y Harlé, director y redactor respectivamente de la grande y conocida obra *Matériaux pour l'histoire primitive de l'homme*, pasó el segundo de ellos á visitar la gruta, no quedando muy satisfecho de su inspección, pues aunque comprobó la existencia de las pinturas murales y de otros detalles enunciados por el explorador santanderino, dudó de la antigüedad que éste les atribuía, y aun sospechó la falsedad y reciente factura de aquéllas, según así lo dejó comprender en el artículo que con el epígrafe de *La Grotte de Altamira*, publicó bajo su firma en la citada Revista (t. XVI, pág. 275 y siguientes). Mas, habiéndose descubierto posteriormente en los departamentos del Gironda y del Dordonia unas grutas con pinturas, osamentas y sílex muy semejantes á las de Altamira, creyó Cartailhac deber entonar el *Mea culpa de un esceptique*, confesando que no dudaba ya de la antigüedad de las pinturas de la caverna española, remontándola á la época paleolítica Magdalense, período medio cuaternario de la piedra tallada y del

hueso; pero sin el Reno (1). Impulsado además por el ansia ferviente que por conocer un monumento arqueológico aguijonea á todo arqueólogo, sobre todo si es de la cepa de un Cartailhac, acudió con el abate Mr. Breuil á explorar personalmente la gruta, quedando ambos sorprendidos y maravillados de sus preciosidades artísticas y de su importancia prehistórica, según lo revela la siguiente carta dirigida por aquél á Mr. Verneau, y que considero digna de transcribir literalmente por lo que expresa y deja entrever sobre tan precioso tesoro de la España primitiva.

«Santillana del Mar, vendredi, 10 Octobre (1902).

»Mon cher ami:

»Vous apprendrez avec plaisir que le grand fait de l'ornementation des cavernes par la gravure et la peinture a pris une valeur considérable dans l'histoire des âges paléolithiques. M. l'abbé Breuil et moi sommes, depuis deux semaines en Espagne à étudier, dans la province de Santander, la grotte d'Altamira. L'abbé rapportera à Paris un album *étonnant* au possible, car cette grotte n'avait été qu'entrevue et tous les jours nous y découvrons des pages nouvelles pour l'histoire de l'art. Les peintures sont grandioses, compliquées, habiles, originales. Les signes innombrables, les *graffites* couvrent des surfaces énormes. On discutira longuement sur ce monde extraordinaire révélé par *la plus belle des cavernes ornées*. Amitiés CARTAILHAC» (2).

Este mismo disertó amplia y detalladamente sobre la ya renombrada gruta en la sesión del 22 de Junio siguiente de la Academia de Ciencias de París, presentando reproducciones en color de las pinturas, con otros accidentes notables de aquella, cuyas galerías alcanzan 250 metros de largo.

En los yacimientos diluviales de San Isidro, á 40 metros sobre el Manzanares, en Zamora, en Tarragona y otros lugares de las cuencas del Ebro, del Guadalquivir, del Tajo y del Duero, se han hallado fósiles y sílex tallados de la época cuaternaria y de los tipos paleolíticos llamados Chelense, Musteriense y de Solutré.

Todo esto nos prueba la existencia del hombre cuaternario en la península ibérica, y que su estado de civilización no era enteramente salvaje, ó cuando menos inferior al de otros habitantes de allende el Pirineo, en la misma época.

Los monumentos que nuestros aborígenes nos legaron del pe-

(1) *L'Anthropologie*, t. XIII, pág. 348.

(2) *Id. id. id.*, 683.

riodo neolítico son naturalmente más profusos y de una importancia capital para el conocimiento de la etnografía y la etnología ibéricas. En este concepto, y en primer lugar, han de considerarse los megalíticos: túmulos, menhires, cromlechs, recintos ó castros fortificados, etc., de cuya antigüedad prehistórica y carácter sepulcral, deducidos del estudio y comparación tanto de la forma como de los cráneos, vasos, instrumentos de piedra y otros detalles descubiertos en ellos, no se duda ya por los arqueólogos y antropólogos, rechazando toda idea de invención celta y de carácter religioso, como utilizados por los sacerdotes druidas para sus sacrificios y ceremonias de su culto.

La coexistencia de construcciones semejantes, no sólo en Europa, sino en el Norte de Africa, en Egipto, en la antigua Fenicia, en la India, en Méjico, el Perú y otros puntos del globo, alejan toda creencia de exclusivismo de pueblo ó raza en la invención y difusión de tales monumentos, al paso que con su admirable sincronismo de época y la identidad de carácter fúnebre revelan un grado de civilización y de respeto á los muertos común á la humanidad en los tiempos más remotos (1).

La Península ibérica, con las Baleares, abunda, como indiqué antes, en monumentos de esta clase, que han sido materia de concienzudos estudios y luminosas ilustraciones para reputados escritores españoles y extranjeros, cuya cita resultaría larga y siempre incompleta (2).

Concurren con las cavernas y los monumentos megalíticos á demostrar la población de la Península en el principio y medio del sistema cuaternario, la multitud de estaciones prehistóricas

(1) Examinando Mr. Archambault un Dolmen en la Nueva Caledonia, observó ciertos signos trazados en las piedras que lo formaban, semejantes á los que se han descubierto en monumentos análogos de Francia y otras partes por lo que aventura la hipótesis de que la misma raza neolítica que trazó éstos, pudiera haber llegado sobre la frágil quilla de humildes embarcaciones hasta aquellas apartadas y solitarias regiones: «quién sabe, dice, si de propósito, siguiendo las costas á que de lejos alcanzaba su vista, ó si abandonados á su suerte aquellos hombres afrontaron y vencieron la inmensidad de los mares». (*L'Anthropologie*, tomo XIII, página 689).

(2) El sabio epigrafista citado, D. Emilio Hübnér, cuyo reciente fallecimiento constituye una pérdida inmensa para la Arqueología, al tratar en su obra *La Arqueología en España*, de las antigüedades prehistóricas (§ 142 y siguientes) presenta un cuadro bibliográfico y estadístico, si no completo porque ni se ha formado hasta hoy ni es fácil conseguirlo, lo bastante para conocer lo más saliente en la materia

que con admiración y sorpresa del mundo científico se han descubierto y explorado desde unos treinta años acá, revelando la existencia, apenas sospechada antes, de todo un pueblo oculto bajo tierra por una serie incalculable de siglos, y que al surgir de sus sepulcros con todo el rico atestado de su raza, antigüedad, civilización y cultura ha difundido raudales de luz sobre estos elementos de nuestros indígenas.

Estábales reservado á los ilustrados ingenieros D Enrique y D. Luis Siret, con sus numerosas y bien dirigidas exploraciones arqueológicas en la zona del litoral que se extiende desde el cabo de Gata hasta Mazarrón, y últimamente á los PP. de la Compañía de Jesús que dirigen el Colegio de Stó. Domingo de Orihuela, y á su frente el sabio arqueólogo Rev. P. Julio Furgús (1), con sus inteligentes y fructuosas excavaciones en la ladera de San Antón, á unos dos kilómetros de aquella antiquísima ciudad episcopal, la gloria de haber contribuido á tan portentoso resultado, haciendo retrogradar la historia de la civilización ibérica á la aurora misma de su existencia. Porque en aquellos millares de sepulturas (1,600 descubrieron los ingenieros citados, y sobre 800 los PP. Jesuitas), con los diferentes sistemas de enterramiento y el abundante y variado ajuar que encerraban; en los fondos de habitación y caserios; en la cerámica de tan variadas formas; en los infinitos útiles de piedra, ya tallada, ó ya pulida; en las armas de cobre y bronce, y en el prodigioso número de objetos de adorno, desde la humilde concha marina, la pedrezuela y el hueso, hasta el marfil, la plata y el oro, en todo este conjunto de la actividad del hombre; se nos revela una raza indígena, sedentaria y numerosa cuyos primeros intentos y progreso en la senda de la civilización surgen y se desenvuelven en ella misma por la ley de la evolución natural y lenta, común á todos los pueblos, y no por importaciones de otros más avanzados, que si por aventura invadieron la Península, ya fuese como simples mercaderes ó bien como colonizadores, hubo de ser muchos siglos después.

(1) De los Sres. Siret tenemos la laureada obra *«Las primeras edades del Metal en el SE. de España»*, Barcelona, 1890. Del Rdo. P. J. Furgús, un completo y erudito estudio, perfectamente planeado, que con el título de *La edad prehistórica en Orihuela*, ha visto la luz en la excelente Revista mensual *Razón y Fe*, que dirigen los PP. de la Compañía de Jesús en Madrid; números correspondientes á Septiembre, Octubre y Noviembre de 1902.

Al igual de lo acautecido en las cavernas y en los monumentos megalíticos, no han aparecido en aquellas estaciones y sepulturas inscripciones, monedas, figurillas de ídolos ó cosa semejante, ni armas de hierro. La cerámica, modelada sin valerse del torno, á mano ó en moldes, y seca da al sol ó al fuego libre, reviste en sus formas y decorado un carácter original y típico que la distingue de la de otros países. Los pezones que en mayor ó menor número se observan en muchas vasijas y urnas sepulcrales, parecen ser un sello característico de la antigua vajilla ibérica, llevado á veces al extremo de cubrir toda la superficie del vaso, como sucede en algunos encontrados en la comarca de los Vélez Rubio y Blanco (1).

Los alfareros indígenas de Iluro, mucho más adelantados que los del SE, bien fuese por la diferencia de tiempos, ó por su mayor contacto con Etruscos y Griegos, conocieron y usaron el torno, y colocaban los pezones referidos en el arista de la panza, según se ve en algunos vasos de los hallados en Cabrera, de tan primorosa factura por la corrección de sus líneas, la delgadez de las paredes y la finura de la pasta, que en nada desmerecen, si no aventajan en estos conceptos á las más renombradas lozas modernas.

En aquella espléndida manifestación de la actividad y cultura de los Iberos, y en cuanto de verdaderamente prehistórico se ha descubierto en el territorio de la Península, se observa desde luego la ausencia de todo rastro oriental, fenicio, griego ó etrusco, pues hasta el bronce, que en armas y objetos de adorno figura en menor proporción con el cobre, no hay razón bastante para considerarlo de importación fenicia, y para negar á nuestros indígenas los medios y la facultad de obtenerlo por sí mismos. Ellos poseían el cobre en abundancia, y lo fundían en moldes y crisoles que se han descubierto en Orihuela y otros puntos: poseían el estaño (plomo blanco, ó *plumbum candidum* de Plinio) y era tal la creencia que de su abundancia en España tenían los geógrafos antiguos, que Avieno afirmaba que el monte Argentario, que no era otro que la Sierra Sagra de Huescar (Granada), brillaba por el estaño, si bien Estrabón supuso que era debido á la plata. Poseidonios de Apamea, cuatro siglos antes de Avieno, en su elegante descripción de las minas que

(1) Véase mi *Monografía de la villa de Vélez Rubio y su comarca*, página 21, y L.^a II, fig. 7.

se explotaban en la antigua Iberia, afirma que en el territorio de los Artabros, Noroeste de la Península, se beneficiaban ricas minas de plata y estaño. Sabido es que en varias provincias, inclusa la de Almería, se explotan hoy minas de este último metal.

Mas, aunque así no fuese, y el estaño hubiera de importarse de las mismas islas Cassitérides, como los griegos llamaban á las Británicas, del nombre *κασσιτερος* que daban al metal referido, en el estado de civilización en que aparecen los primeros habitantes del SE., conocedores de los cereales y, por consiguiente, de la agricultura; con casas para habitar, y vestidos tejidos para cubrir sus carnes; con animales domésticos, y un tan notable conocimiento de los metales, entre los que el oro y la plata no escaseaban; establecidos sedentariamente en la zona marítima ¿cómo puede suponerse que no habían de conocer la navegación, y sostener relaciones de comercio con otros pueblos del Mediterráneo y del Atlántico que, según textos y tradiciones los mismos Iberos habían ido á poblar? Los Tartesios colonizaron la Cerdeña, según Estrabón, y los Sicanos, de origen ibero, según Eforo, fueron los primeros habitantes de Sicilia (1).

Los Siluros de la gran Bretaña eran iberos, si seguimos á Tácito: *Silurum cerrati vultus, et tor ti plerumque crines, et posita contra Hispania, Iberos veteres trajecisse easque sedes occupasse faciunt* (GN. Julii Agricolaе vitae, XI): la leyenda irlandesa, desde el siglo IX, hace procedentes de España á los hijos de Mile, progenitores de los Irlandeses (2). Avieno afirma que los Tartesios hacían el comercio por mar hasta las islas *Oestrymnides*, que eran las Británicas en opinión de Mr. D'Arbois: *Tartessis in terminos Oestrumnidum negotiandi mos erat...* (3).

Estrabón y Plinio no reparan en afirmar que los Turdetanos (descendientes como los Túrdulos de los Tartesios) conocían la escritura seis mil años antes de J. C., y aún cuando estos años se reduzcan á 1500, como aconseja D. Modesto La Fuente, siempre resultaría una antigüedad mayor á la de la guerra de Troya, que es la más remota que se atribuye á la venida de los Fenicios y fundación de su colonia de *Gadeira*, Cádiz, como lo

(1) D'Arbois de Jubatville. *Les premiers habitants de l'Europe*, t. I, L. I.º c. III.

(2) *Cours de Littérature Celtique*, t. XII, pág. 222.

(3) Obra citada, tomo XII, pág. 38.—Avieno. *Ora Maritima*, versos 113 y 114.

pretende Pomponio Mela (lib. III, cap. 6, § 46) (1). Sea como quiera, así la Historia como la Arqueología nos vienen á demostrar el alto grado de civilización de los indígenas ibéricos, y que el bronce hallado en sus sepulturas podía ser producto de su industria, sin necesidad de que los Fenicios lo importaran.

Y bien, señores Académicos, por las consideraciones que tan superficialmente dejo expuestas, y apartándonos de teorías sistemáticas que como la de las emigraciones en grandes masas del Centro y del Occidente del Asia y del Norte de Europa han pasado ya de moda: supuesto que la Filología no puede decirnos cual fuese el verdadero origen de nuestros primeros pobladores, por la ignorancia absoluta de la lengua que hablaron: que la Antropología, después de haber examinado sus distintos caracteres morfológicos, los cráneos y demás osamentas procedentes de las estaciones prehistóricas de la Península, nada nos enseña de positivo y concreto sobre áquel mismo origen, pudiendo deducir tan solo que aquellos restos humanos acusan una mezcla étnica, ó de razas, semejante á la que presentan los hallados en las estaciones y monumentos más notables del territorio galo y de otros de Europa, de tal manera que, hoy mismo, uno de los antropólogos más eminentes de la vecina República quiere deducir, aunque con ciertas salvedades y reservas, de la comparación de un cráneo fósil hallado en una gruta de Menton, con otro procedente de Australia, de la que resulta un pronunciado carácter de prognatismo muy semejante entre ambos que el hombre Europeo, y principalmente el del Mediterráneo, proceda de un antepasado Australiano (2), hipótesis que prueba que nada de fundamental ha establecido hasta el presente aquella ciencia sobre el origen de las razas, concluyamos de acuerdo con el ilustre Mr. Cartailhac (3), que nuestros hombres prehistóricos permanecen innominados, y que faltan completa-

(1) Según la cronología de Velleius Patereulus la fundación de Cádiz ocurrió hacia el año 1190, antes de J. C.; pero como estos y otros cómputos cronológicos de los historiadores antiguos son de exactitud muy problemática, no deben de aceptarse sin reserva. Mr. D'Arbois y otros autores no conceden á la fundación de Cádiz mayor antigüedad de 500 á 600 años antes de N. E.

(2) *Contribution à l'histoire des hommes fossiles, par Mr. Albert Gaudry.* Véase *L'Antropologie*, vol. XIV, pág. 1, y *La Nature*. 7 Febrero de 1903, pág. 159.

(3) *Les Ages Préhistoriques de l'Espagne et de Portugal.*

mente pruebas que permitan clasificar y atribuir á tal ó cual pueblo los vestigios tan numerosos y tan interesantes de los tiempos prehistóricos.

Siendo esto así, entiendo que la Paleontología ibérica, como la todos los pueblos en general, sólo puede explicarse racionalmente por la evolución, en virtud de la marcha que la humanidad siguió desde su génesis, á medida que fué multiplicándose, ocupando lenta y gradualmente las diversas regiones de la Tierra. Partiendo de esta base, y en la imposibilidad de determinar categóricamente el punto de su procedencia, ni aquel otro por donde penetraron en la Península los primeros hombres que pisaron su suelo, cabe, en mi concepto, conjeturar por inducción de cuanto nos dicen las fábulas y tradiciones, los monumentos arqueológicos, los textos históricos y las condiciones físicas y naturales de esta mínima porción del mundo, que bien fuese por mar, desde una ú otra orilla del Mediterráneo, ó ya por tierra, y quien sabe si por el istmo que la unía al Africa antes del cataclismo geológico que las separó y puso en comunicación los dos mares, llegaron á aquella fértil y risueña Tartésida, mansión poética de los Campos Eliseos; y que extasiados ante aquella naturaleza exuberante, favorecida por un ciclo refulgente, un clima benigno y un suelo pródigo de cuanto les fuera menester para la subsistencia, la adoptaron sin vacilación por la patria que el Omnipotente les tenía predestinada como término de su vida errante: allí moraron ellos y sus descendientes, en grutas naturales ó artificiales y en chozas ó cabañas rústicas de tierra y ramaje; y desde allí fueron paulatinamente diseminándose por las comarcas limítrofes y despobladas; prefiriendo unos las del litoral, ó las ribereñas de los ríos y lagos, mientras que otros, más dedicados al pastoreo, al cultivo de la tierra ó á la explotación de las minas, iban ocupando el interior del país, formando pequeños y desparramados poblados, cuyo número fué creciendo con nuevas y sucesivas generaciones, hasta no quedar región alguna de la Península completamente inhabitada. Más, aislados estos primeros pobladores por las barreras naturales que el intrincado y fragoso sistema orográfico peninsular y los caudalosos ríos levantan por todo el territorio, y le dividen en comarcas de variedad de climas, grados de humedad y de sequedad, terrenos y productos de naturaleza y clase diferentes, con otros agentes físicos que influyen de un modo especial en los caracteres etnológicos de los habitantes de una

misma nación y raza, llegaron á constituirse aquellas agrupaciones de pueblos que, no tan sólo en fuerza de los agentes indicados, sino por la de los distintos hábitos y costumbres, clase de trabajo, régimen alimenticio, comunidad de sentimientos y medios de expresión, que son todos consecuencia de aquellos, adquirieron una cierta fisonomía peculiar y distintiva respecto de las de otras comarcas.

Así, pues, hemos de considerar que la población de la Península fué obra del tiempo, de un tiempo inconmensurable, y del desarrollo evolutivo de una raza indígena: raza á que pertenecían aquellas agrupaciones etnográficas que los geógrafos é historiadores griegos y latinos nos designan con nombres distintos, derivados de cualquier accidente notable de una determinada región, como de un río, de un lago, de un monte, de una población importante, etc.; pero todos bajo el concepto genérico y lato de *Iberos*, como pertenecientes á una misma estirpe peninsular.

Esta raza es la que desde los tiempos más lejanos mereció los dictados de sufrida, honrada, fiel, heroica y tan amante de su independencia que ha preferido el suicidio antes que doblar la cerviz al yugo extranjero.

Bien alto lo proclama la Historia al consignar en páginas de oro las hazañas heroicas y épicas empresas de los españoles en todos los ámbitos del mundo, en las que tantos héroes legendarios inmortalizaron su nombre y el de su patria. Y no sólo en la guerra, sino en las artes de la Paz, en todas las manifestaciones del genio y de la actividad han sobresalido verdaderas eminencias que figurarán siempre como gloria y ornamento de nuestra raza y del nombre español.

HE DICHO.

CONTESTACIÓN

DE

D. Francisco Carreras y Candi

Señores Académicos:

El esfuerzo que ejercemos en pro de la cultura intelectual catalana, dejaría de ser constante y eficaz, si no atendiera á procurar la desaparición de aquellos surcos abiertos en nuestro seno por la devastadora marcha del tiempo. Con la llegada del nuevo académico, á más de obtener la oportuna reparación del vetusto edificio, se logra ver suplido el material caduco, con otro de mayor consistencia, redundando en beneficio de la solidez del conjunto. Las carcomidas maderas ó endeble tapias, derribadas por los años, se ven reemplazadas por el potente hierro ó el compacto cemento hidráulico, con que edifica más sólidamente, el siglo vigésimo.

De igual manera, pues, los infatigables desvelos y razonado criterio, que caracterizan al nuevo académico Sr. Rubio de la Serna, á quien me cumple dar la bienvenida en nombre de todos vosotros, son el material robusto que cooperará á la mayor resistencia, de ésta, ultra centenaria, mansión de nuestras buenas letras. Y adrede digo buenas letras, por tener tal palabra, entre nosotros, un amplio sentido, que quizás en otros sitios no se le reconozca: aquí y desde luengos años, sintetiza y comprende los estudios que más pueden contribuir á ilustrar la historia de Cataluña.

Si es que pudiera admitirse la predestinación en el campo científico, indudablemente encontraríamos un ejemplo, en el que ofrece nuestro nuevo compañero, á quien la ciencia arqueológica, fué á buscarle en su casa, para reducirle acérrimo cooperador de sus estudios. Un limitado espacio de tierra, que

sombrea el altivo Burriach, es el sitio donde aquella progenitora de la historia, le tenía aparejado el lazo con que pensaba sujetar al nuevo adepto.

Cientos de años hacia, que, la reja del arado surcaba la huerta de casa Rodón, en Cabrera del Maresma, sin que el tesoro arqueológico, que, á poca profundidad descansaba, fuese hallado por nadie. Cierta nivelación de terreno practicada en enero de 1881, puso de manifiesto un primer objeto de cerámica. A su vista quiso investigar el propietario, y sucesivos hallazgos mostraron al Sr. Rubio de la Serna, una continuidad de enterramientos, donde aparecían mezclados, á objetos de factura vulgar, interesantes obras de arte antiguo.

Por otra parte, el examen de aquellos descubrimientos, el concienzudo análisis de las inhumaciones, la relación de cada pieza con otras similares de los museos públicos, han traído por consecuencia convertir á su entusiasta propietario, en eminente arqueólogo. Cuando al estudiar los objetos, trata, el Sr. Rubio de la Serna, de establecer interesantes deducciones, se muestra siempre cauteloso en no dejarse llevar de la fantasía, defecto capital que ha perdido á la mayor parte de los que se dedican á tales estudios.

Tomando como punto de partida sus hallazgos de Cabrera, publicó, el Sr. Rubio de la Serna, las primeras investigaciones arqueológicas, en importantes revistas como la *Gazette Archéologique* de París, las *Memorias* y el *Boletín de la R. Academia de la Historia*, *La España Regional* y otras. Allí describía la necrópolis ante-romana, por él tan cuidadosamente exhumada, ó bien investigaba sobre numismática ilusonesa ante la aparición de hermosos ejemplares á flor de cuño, ó bien disertaba acerca las armas halladas junto á miserables despojos de carcomidos huesos, únicas reliquias del robusto guerrero que un día las hizo temibles.

El museo formado por el Sr. Rubio de la Serna, con el fruto de sus excavaciones y aumentado con ejemplares de otras procedencias, especialmente objetos proto-históricos originarios de Velez Rubio, (1) es una muestra de la veneración y respeto con que fueron recogidos todos los fragmentos y maravillosamente

(1) Es la *Monografía de la villa de Velez-Rubio y su comarca* (Barcelona 1900) una nueva manifestación de la erudición histórica del Sr. Rubio de la Serna á quien debe tan notable historia su población natal.

restaurados, sin que, ni las más insignificantes cenizas y huesos procedentes de la incineración del cadáver, se hayan tocado de ninguno de los envases en dondó sus allegados los depositaron.

Las labores explorativas y trabajos de gabinete, del Sr. Rubio de la Serna, prègonan su mérito, mayormente si consideramos que, á pesar de ser la región de Maresma, tan rica en hallazgos de tiempos antiguos, ninguno de cuantos han tenido allí fortuna semejante á la suya, ha llegado á obtener análogo resultado.

Si hoy, la costa que se extiende de Mataró á Barcelona, está poblada por ese enjambre de pueblos, con casi solución de continuidad de edificios, dando á entender cómo y por dónde en plazo no muy lejano, se extenderán los suburbios de la verdadera y positiva capital de España, es reflejo de otra prosperidad equivalente, que gozó, el mismo territorio, al alborear la civilización hispana.

Señalan la ocupación de las montañas del Maresma por pueblos primitivos, dólmenes y castros al parecer proto-históricos. Ahí están Vilasar y Vallgorguina con sus interesantes *roca d' en Toni* y *pedra gentil*, Cellechs y el Far con sus antiquísimos recintos amurallados, Badalona, con las originales sepulturas apareciendo el difunto cubierto de una capa de caracolillos y finalmente las *pedras de llamps* capciosamente custodiadas por los campesinos según costumbre general en Cataluña, testimonios fehacientes de tan lejanos habitantes.

Ya dentro los primeros tiempos históricos, la continuidad de reliquias por doquier aparecidas, acreditan cuan importante fué su prosperidad pasada. Los silos y demás hallazgos de la torre *dels Encantats*, junto al primitivo *Estrach*, de antiguo frecuentado por sus *Aguas Calidas*; los restos romanos del Morrell (*Llavaneras*) como avanzada de los abundantes y notables despojos de la antigua Iluro, mosaicos, estatuas, aras, monedas, cerámica, más de un kilómetro de vía en Parpers y la *spècula* ó atalaya del Coll en una de las cumbres de esta sierra, son pruebas póstumas de su vida floreciente en la civilización romana. Y el hecho, ya establecido por los arqueólogos, de que toda la costa de Iluro y Betulo, se vió poblada y hermo-seada con opulentas villas, acaba de patentizarse una vez más en el pueblo del Masnou, donde, no ya insignificantes despojos aparecidos aquí y allí sino una continuidad de mosaicos, á cual más bellos, por su factura y por la combinación de sus

dibujos, extensos fragmentos de pinturas murales en algunas paredes permitirían dejar completamente restablecida toda el área de una rica mansión romana, ya que, rica debe juzgarse, ante sus grandes y hermosos capiteles y fragmentos de bellas estatuas.

Por más que las comparaciones suelen ser odiosas, no puedo menos de entrar en ellas, viendo como contrasta el amor y respeto con que fueron mirados los hallazgos de Cabrera, por el señor Rubio de la Serna y el lamentable estado á que han venido á parar los mosaicos romanos de Ocata, al desaparecer de este mundo el entusiasta Sr. Morrisson, su descubridor.

¿Sabéis en qué forma se ha pretendido conservarlos y subs traerlos de la intemperie? A buen seguro que nunca se os ocurriría. Para ello no han hallado medio mejor que enterrarlos nuevamente. Otra vez vuelve á recubrirlos la tierra, esperando su redención de tiempos mejores que los nuestros.

El caso desgraciadamente no es nuevo siendo más de lamentar cuando quien cae en semejante obcecación es una entidad oficial, como ha sucedido en Barcelona, según últimamente os lo relataba en uno de mis escritos (1) Por tanto ¿no hemos de hallar menos extraordinario, que una señora, apremiada por consideraciones de índole particular, obre de la misma manera?

No creo haya autoridad alguna con fuerza moral suficiente para exigir otra cosa, en un país, donde sobran leyes para todo y no las tiene que impidan la salida de obras arqueológicas, cuando estas leyes á ninguna nación civilizada faltan ya, viendo como se apresuran á adoptarlas, estados de progreso incipiente, según ejemplo que suministra recientemente la pequeña República Dominicana.

Así pues, debemos encomiar y enaltecer la iniciativa particular, cuando, fecunda y potente, subviene á las deficiencias de nuestros gobernantes.

No se ha de perder de vista que hablo desde Cataluña región apartada de la esfera protectora del Gobierno Central, en lo que á arqueología se refiere: desde este país, que nunca ha obtenido R.^s. O.^s. para hacer estudiar mosaicos, con personal docente del Estado como vemos concederse al S. de España (2):

(1) *Boletín de la R. Academia de Buenas Letras de Barcelona*, año 1903, número 11.

(2) Se lee en el *Boletín de la R. Academia de la Historia* (tomo XLIII

aquí, que en cambio hemos de sufrir pasiblemente vernos expoliados de nuestros códices y documentos, para saciar el orgullo de la Capital ficticia de la Nación: aquí, que si hojeamos los presupuestos del Estado para 1904, leermos consignarse, al lado de espléndidas subvenciones á las catedrales madrileña y toledana, dos mil pesetas á la restauración *del monasterio* de Poblet y Santas Creus... (1) Denigrante partida que muestra el menosprecio ó ignorancia en que estan de nuestro Principado; los que le dictan leyes; lo cual no obsta para que confundan en uno solo dos magníficos monumentos del arte gótico.

Tengo la seguridad de que ninguno de vosotros pondrá en duda, que, en nuestro país, tanto la arqueología, como la historia, necesitan romper antiguos moldes y lucir más modernas galas.

El inclito catalán Víctor Balaguer, acariciaba el propósito de crear una Real Academia del reino de Aragón, cuya esfera de acción debía dirigirse á los pueblos que formaron esta antigua corona. Para su buen funcionamiento hallaba el medio de adquirir fondos propios, sin detrimento del tesoro público, según hemos de buscar siempre los de estas regiones levantinas. No era del todo hostil á dicho pensamiento el gran académico y estadista español Cánovas del Castillo. Menciono el proyecto sin discutir acerca de su éxito, que en verdad puede debatirse, máxime cuando no erco en la eficacia de los organismos, si falta la base del personal científico que tanto escasea en España.

Entre los nuevos derroteros por donde conviene encauzar los estudios históricos, puedo señalarlos como muy importante, sacar del ostracismo en que yacen, tantos libros y escritos cuyo conocimiento precisa para esclarecer nuestro pasado. No es mi pobre voz, la única en clamar contra tal enormidad, pues soy sólo reflejo de otras más autorizadas, que, aisladamente y sin cohesión, se han levantado y perdido en el vacío.

Hora es ya de que cese el secuestro de nuestra documenta-

p. 512) que el Ministerio de Instrucción Pública por R. O. de 3 Diciembre 1902, comisionó al Sr. Quintero profesor de la Escuela de Artes é Industrias de Málaga, para estudiar mosaicos encontrados en Itálica.

(1) *La Veu de Catalunya* número 1775, 10 de Enero de 1904: *Reparació de monuments.—Catalunya postergada* comenta el Capitulo 20, artículo 2.º de los presupuestos del Estado para 1904, copiando íntegramente las partidas destinadas á todos los monumentos artísticos é históricos de España.

ción histórica recluida tras los encastillados muros del páramo de Simancas, tratándose, como no vemos se trate, á los elementos más disolventes y anárquicos. Esta Real Academia, ha de levantar bandera y nosotros, cual nuevos cruzados, acogernos á ella y á su sombra batallar para conseguir la libertad de tan preciado tesoro y rescatarlo á la ciencia y á la patria.

Unánimes debemos dirigirnos al sabio arabista y eminente académico Sr. Co'era y decirle, que sus palabras han repercutido en Barcelona, donde nos tiene aparejados á secundarle en pro de las sanas reformas que conviene implantar en los procedimientos de estudio y de consulta, hoy día vigentes en las bibliotecas y archivos de España.

Por más que voy prolongando, quizás en demasia, la digresión en que ando metido, deseo trasladaros el párrafo con que finaliza el Sr. Codera, su innovador escrito *Bibliotecas en España* (1). Comentando la publicación en Holanda, de dos tratados inéditos de medicina árabe decía: «el autor, Dr. Koning, ha tenido á su disposición en Haarlem, manuscritos de las Bibliotecas de Berlín, París y Leyden: si entre nosotros hubiese un doctor en medicina que supiese árabe como el Dr. Koning, y se propusiese hacer una cosa parecida, se encontraría con que habría de ir á la Biblioteca Nacional, á la de la Real Academia de la Historia ó á la del Escorial, sin que por hoy fuese posible el que se le dejasen llevar á su casa, aunque fuera muy conocido por su competencia en tales estudios; en cambio, todas las bibliotecas de Europa, menos la del Museo Británico, es casi seguro que le remitieran los libros que quisiera publicar: entre la generosidad casi general y el egoísmo del Museo Británico, sospecho que nosotros seguiremos imitando á éste.»

La necesidad de zarandearse de un lado á otro para poder trabajar con fruto un tema de esta índole, resulta aumentada á quien intente escribir desde Barcelona, sobre historia de Cataluña, máxime si se relaciona á los siglos XVI y XVII. De mí os podré decir, que ha más de seis años tengo pendiente de publicación un estudio sobre las revueltas catalanas del reinado de Carlos II, por imposibilidad de examinar los muchos datos que me consta existen, en Madrid en las bibliotecas Nacional y de la Real Academia de la Historia, en el monasterio del Escorial y en el inhabitable Simancas.

(1) *Revista de Aragón* (Zaragoza, 1903).

Dispensadme si habiéndome salido de los estrechos límites á que quería y debía circunscribirme al dar la bienvenida al nuevo académico, he abierto la válvula de la expansión, necesaria cuando nos hallamos oprimidos bajo el peso de penosas impresiones. Muchísimo más pudiera deciros, si añadiese á las anteriores consideraciones las que me sugiere la desaparición de tantas y tantas preciosidades arqueológicas, girones valiosos de nuestra historia, que han pasado á enriquecer museos extranjeros, ante la incuria é indiferencia de los que creen, que, no moviéndose de Madrid los cuadros de Murillo y de Goya y las armaduras de Carlos I y de Boabdil, ya no hay más á hacer.

Y cuidado que esta era la principal consideración que pensaba deducir del brillante ejemplo de amor y veneración profesado á los despojos de pasadas edades, por el Sr. Rubio de la Serna y que me hubiese arrastrado á formular más capítulos de cargos contra los que, debiendo dar el ejemplo desde arriba, muestran lamentable abandono. Es evidentísimo que no se ha estimulado y enaltecido la arqueología, dándole toda la importancia que se merece, cuando no tenemos base más segura, para determinar las relaciones que entre sí guardaban los pueblos en los primeros tiempos historiables.

En estos últimos años acabamos de presenciar su gran triunfo, al demostrarse la existencia de una civilización occidental ó mediterránea, con fisonomía propia, caracterizada por una escritura anterior á los fenicios. Las investigaciones lusitanas, manifiestan la parte importante cabida á los pueblos hispanos, en la más remota de las civilizaciones, al descubrir signos de un alfabeto, que no se ha dudado en calificar de autochtono, y en creer que pudo servir de base y fundamento al mismo alfabeto fenicio.

Ahora mismo, en el discurso cuyos bellos conceptos aún resuenan en nuestros oídos, es por medio de la arqueología comparada, como el Sr. Rubio de la Serna ha establecido la existencia de una etapa colonizadora celta en la antigua Iluro, deshaciendo la creencia en que estábamos, de ser otro de los emporios comerciales focenses, según se pretendía con menos argumentación y estudio, por anteriores historiadores.

Si celta ha de conceptuarse la colonización iluronesa, la orografía del territorio, con su tradicional pertinacia en mantener incólumes ciertos nombres, á pesar del tiempo y de las

vieisitudes políticas, contribuye por su parte á comprobarlo. *Burriach* y *Estrach*, con que son designados dos lugares opuestos en el circuito de Iluro, atestiguan la exactitud del aserto del Sr. Rubio de la Serna

Según manifiesta el erudito filólogo y querido compañero señor Balari y Jovany, son muy raros los nombres locales que poseemos con la terminación galo-romana en *acus*, *iacus*, cuya forma sólo se halla en los países donde habitaron ó ejercieron notoria influencia, los pueblos de origen celta. Deduce de dicha rareza, el distinguido autor de *Cataluña Orígenes históricos*, cuan limitada debió ser la colonización celta en nuestra región. Por consiguiente, resulta significativo, que abunden en Iluro las terminaciones en *acus* ó *ach*, tan escasas en otras partes. De ahí que no haya yo temido en presentarlo como nuevo argumento en pro de dicha colonización celta, á pesar de la natural aversión que se siente en todas partes, por las desacreditadas teorías etimológicas.

El interés que tiene para nosotros, existir en Iluro el establecimiento de una colonia celta, es mayor, si se comprueba en Barcelona, el asiento de la misteriosa *Laie* prerromana, cuyas monedas ostentan el lancero, que se conceptúa ser simbolo de pueblos celtas.

A varias deducciones se presta la presencia de colonizaciones análogas en *Laie* y en Iluro. Una de ellas es la de las ciudades múltiples ó divididas en partes, con que aparecen dibujarse una y otra, á través del túpido velo que cubre sus orígenes históricos. En ocasión semejante á la de hoy, expuso, nuestro compañero, D. Eduardo Llanas, escolápico, que la arqueología, comprobaba haber sido Iluro, ciudad múltiple, con tres distintos emplazamientos en Cabrera, Mataró y Llavaneras. También existieron las dos Barcelonas, según manifiestan autores de la antigüedad y al parecer ha corroborado últimamente la lápida del duumvir Cayo Celio, hallada en el cementerio del S. O. de nuestra Capital.

¿No es digno de observarse, que en estas colonizaciones celtas, hubiesen ciudades dobles, á semejanza de lo que se sabe positivamente ocurría con el *Emporion* focense y la ibérica *Indika*, la interesante diopolis, sobre que tanto se ha escrito é investigado?

Sugeriría otra deducción la circunstancia de resultar celtas Iluro y *Laie*, cual es, creer asimismo celta, todo el litoral que

se extiende entre dichas dos poblaciones. Mas Betulo (Badalona) nos sale al paso presentándonos una moneda con el ibero y su característica palma al hombro. Interrumpida así toda solución de continuidad, no podrá admitirse por ahora tal deducción, suponiendo que quedaron disgregadas, en la orilla del mar, aquellas dos etapas celtas.

Abriéndonos nuevo horizonte al conocimiento de los pueblos que en luengas edades colonizaron el litoral de Cataluña, acaba de atravesar brillantemente los umbrales de esta Real Academia el Sr. Rubio de la Serna. Al rendirnos tan hermosa ofrenda lo menos que puedo hacer en nombre de todos vosotros, al darle el abrazo de bienvenida, es felicitarle cordialmente, rogándole nos reserve las primicias de ulteriores estudios é investigaciones, con que venga á sorprendernos nuevamente, para ilustración de nuestra historia.

HE DICHO.

DISCURSOS

LEÍDOS EN LA

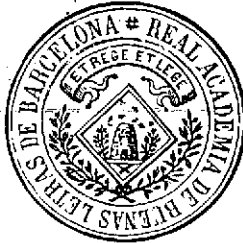
REAL ACADEMIA DE BUENAS LETRAS

DE BARCELONA

EN LA RECEPCIÓN PÚBLICA DE

D. JOSÉ SOLER Y PALET

EL DÍA 17 DE JUNIO DE 1906

BARCELONA

IMPRESA DE LA CASA PROVINCIAL DE CARIDAD

Calle de Montealegre, número 5.

1906

CONTRIBUCIÓ
À LA
HISTORIA ANTIGA DE CATALUNYA

EGARA. TERRASSA

Senyors:

El fet d' haver sigut cridat per la vostra benevolença á fervos companyia á n' aquesta secular casa, hostatje de les lletres y de l' historia patries, ha de considerarse com á un mer acte de encoratjament envers un senzill aficionat á les coses de l' antigor de la nostra terra. Vosaltres voleu refer y esbombar la gloriosa historia del pahis que 'ns veje náxer; y com que fora impossible portar á terme aqueixa gran empresa, un sol esfors individual, accepteu de bon grat la cooperació de tots els ay-mants de la matexa, fins dels que, com el qui vos parla, poca cosa de valer pot aportar á aytal obra redemptora. Grans mercés, per la vostra confiança, que no sé si podré evitar en resulti defraudada. Ab tot, permeteume que al rebre l' inmerescut honor d'asseurem-entre vosaltres, enamorats doctíssims de la ciencia y patricis ben il-lustres, no 'm cregui honorat en ma persona. Aytal distinció de que soch objecte, la transmeto tota sencera al meu poble nadiu, á la Terrassa de mos amors, á la digna successora actualment de l' immortal Egara, puix que en son si es acullida avuy sa gran historia, descartant, com es de lley, la part que pugui tocar al qui vos parla. Y aixó no es modestia: es de justicia.

Sols bax aquest concepte, d' enlayrament de ma petita patria, puch y dech acceptar una distinció com aquesta, tan honrosa; y al posarla, com he dit, en mans d' aquella, estigueune segurs, companys distingidíssims, de que s' en tindrà per molt regoneguda y honorada.

Altrament, lo que mes m' ha de confondre, al pendre possessió de mon setial académich, es l' haver de profanar un lloch

ocupat avans per un literat insigne, per un entés catedràtic, per un verdader erudit, com realment fou tot axó, D. Joseph Ramón de Luanco, que malhauradament va dexarnos al cessar en son Rectorat d' aquesta Universitat, y 'l qui ara fa poch acabem de perdre pera sempre, ab gran sentiment de l' Espanya literaria.

Mes, ja que la casualitat ha volgut que jo 'l sostituhi, cal pëndresho com un altre de sos capritxos. Empró, cal també no esser oblidadis ab els antecessors que tant treballaren pera aplanarnos el camí á n' els neófits; y 'l Sr. Luanco, qui ab tot y no haber nascut aquí, s' havia afanyat, ab éxit, á contribuir al esplendor de les nostres institucions antigues y modernes y de llurs grans homes que les feren glorioses, y molt especialment al lluhiment d' aquesta il·lustre Corporació, bé merex que son modest successor recordi avuy en ella les obres literaries degudes á son singular ingeni.

Sols el catálech de les matexes, donará prou idea del treball científich y literari del que fou zelós Numerari d' aquesta Real Academia, á la que sovint hi aportá les primicies de sa erudita cullita, com es veu ab la llista de sa producció literaria, que anoto (1).

(1) OBRAS, ESCRITOS Y ESTUDIOS DEL DR. D. JOSEPH RAMÓN DE LUANCO

«Ramón Lull (Raimundo Lulio) considerado como alquimista». Discurso de recepción en la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona. Barcelona. Imp. Jepús Roviralta, 1870.

Estudio de un tomo de los siglos xiv y xv de la Biblioteca Nacional, que contiene entre otras obras la siguiente: *Incipit tractatus contra alcaimistas, editus eo compositus per fratrem Bernardum Strucci monachos et abbas monasteri Sancti Benedicti diócessis Gerundensis* etc. (colofon: 15 febrero 1404).

«Un libro más para el catálogo de los escritores catalanes». Barcelona. Imp. Jepús, 1880.

Memoria leída en la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona, en la sesión del 9 de junio de 1884. «Estudio de un volúmen de la Biblioteca provincial Universitaria, publicado en el tomo IV de las memorias de dicha Academia y conteniendo un *Tractat de la purificació dels set metalls de varios y differentes Autors graves ab gran cuidado recullits per... apotecari*, fet en la ciutat de Barcelona lo any 1703. Su autor Francesch Borrell».

«Compendio de las lecturas de química general, explicadas en la Universidad de Barcelona». 1.ª edición. Imp. Jepús Barcelona, 1877; y 2.ª edición. Imp. Ullastres, id. 1884.

«Otro libro catalán desconocido». Barcelona. Imp. Jepús, 1886.

Y entro ja en materia, no sense desconfiar de mes molt febles forses, ab tant més motiu, en quant vaig á mostrarles dins d'una Corporació que si bé al constituirse va anomenarse, ab cert fonament, «Academia dels Desconfiats» (1), ab tot y figurarhi noms coneguts y prestigiosos, pogué ben bé dexar aquella denominació per la que encara avuy ostenta, quan al començar la segona meytat del sigle xviii, el Marqués de Llió, en Garma, en Caresmar y altres acadèmichs, li donaren una empentá erudita, quins efectes sense interrupció han perdurat fins arribar á les obres serioses y apreciades dels que avuy constituixen aquesta Academia.

Y si malgrat el talent dels que en aquestos setials ens precediren y dels que en ells avuy s'assehuen, uns y altres han anat entrant desconfiats en l'esbrinament dels fets històrichs y en les disquisicions literaries més difícils; si tots els historiògrafs, especialment, han demanat justificada indulgencia avans

Estudio del libro anónimo *El Fénix*, atribuido erróneamente á Arnaldo de Vilanova.

Estudio de las obras de alquimia, de Arnau de Vilanova.

Estudio sobre el abuso de neologismos en el habla castellana.

Estudio de un autor anónimo barcelonés, que escribió algo tocante á la famosa piedra filosofal.

Estudio sobre un titulado «Libro del candado».

Estos cinco estudios fueron leídos ó desarrollados ante la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona, desde 1887.

«La alquimia en España. Escritos inéditos, noticias y apuntamientos que pueden servir para la historia de los adeptos españoles». Barcelona. Imp. Giró, 1889.

«Biografía del Dr. Manuel Saenz y Pinillos, catedrático de química orgánica en la Universidad de Madrid». Barcelona. Imp. Redondo y Xumetra, 1894.

«D. Juan Agell y sus trabajos científicos. Resúmen biográfico». Barcelona. Imp. López Robert, 1897.

«Libro de la orden de Caballería», de Raimundo Lulio, traducido en lengua castellana, con un discurso preliminar de D. J. R. de L., 1901.

«D. Fernando Villamil y Fernández Cueto». 1902.

«Jovellanos. Postrimerías y recuerdos». Trabajo leído en la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona y destinado á una revista.

«Real Academia de Buenas Letras de Barcelona. Manuscritos de dos lecturas que en ella dió D. J. R. de L. sobre la Minería en Cataluña y Aragón, durante el periodo de los Condes Reyes, y con documentos pertinentes originales».

(1) Vegis l'expressiva primera nota del discurs de recepció de D. Antoni Elias de Molins en aquesta Real Academia.

de llençarsé á la publicació de sos sempre incomplerts y, á voltes, aventurats estudis, bé puch jo, quasi anónim y simple historiayre local, repetir, avans de que 's confíhi oir de mí coses noves y atractivoles, les belles y sinceres paraules que 'l gran historiador Ambrós de Morales posá 'n el prólech de son tractat sobre *Las antigüedades de las Iglesias de España* (1), al parlar de la manera ab que volgué investigarles:

«Nadie espere para provar lo que dixere, razones firmes y de tanta fuerza que hagan entera certidumbre y averiçuen del todo la verdad, sino que se ha de tener en mucho, quando pudiere traer buenas conjeturas, con que parezca provado lo que dixere. Por que en esta materia no se puede llegar á más, demostrar algo, que sea verosímil y provable, pues ninguna de las razones, que pueden en esto traerse, no puede mas de hazer alguna provabilidad.

Tracto, senyors, de concretar lo que de la famosa Egara, ciutat romana y cap de bisbat goth, han dit ab certa disparitat, els geógrafs é historiadors antichs: de fixar son emplassament, y de la probable data de sa desaparició y subsegüent aparició de la més moderna Terrassa. En quins puns apareixerá, ab certa novetat, aquest modest treball, ja ho anirá apreciant l' erudició vostra. Si puch interessar l' atenció d' aquest intel·ligent concurs en alguns indrets, ja 'm donaré per satisfet, ben plenament.

Aquest estudi deu tenirse, donchs, per una mera *Contribució á l' historia antiga de Catalunya: Egara. Terrassa.*

Si hagués de comensar ma tasca trassant un quadro geognósich del terrer en que s'assentá Egara, lluytaria ab dos grans inconvenients: la meva incompetencia, y l' inoportunitat d' aportar á un estudi històrich que forsosament ha de resultar llarch, un treball que faria 'l present discurs, interminable. Passo per alt aquest preliminar, atrassant en particular el curiós á l' obra *Estudio del terreno pliocénico de Tarrasa y de sus relaciones con las formaciones contiguas*, del Sr. Palet y Barba, per condensarse en ella tot lo que d' aytal materia pot estudiarse en aquella rodalia y molt especialment en el profund barranch del Vallparadis que separa 'l pla de Sant Pere de Terrassa, ahont hi há les tres antigues iglesies ó la que fou urb d' Egara, y la ciutat de Terrassa. Per dita Memoria sabém que en aquell terrer hi aparex el nivell pliocénich superior, segons l' opinió autorisada

(1) *La Corónica general de España*, tom. 3.er, plana 2.ª de dit tractat (1574).

de Mr. Depéret, professor de geologia de la Facultat de Ciències de Lyó; que dessota aquell plà de S. Pere y en dit torrent s' hi han trobat restes del *Equus Stenonis* ó *robustus* y del *Ursus spelæus*; al carrer Mitjá del Passeig de Terrassa, proper al an-tedit lloch, quatre pessès dentaries del *Hippopotamus major*; á la part oposada de la ciutat, ó siga á l' heretat Aurell, varis res-tes d' *Hipparion gracile*, del *Cervus Matheroni* y del *Micromerix Flourensianus*; y aprop de la masia Bogunyá, no lluny de la po-blació, dos metres de defensa del *Elephas primigenius* ó mam-muth (1).

Tampoch es necessari dilucidar, en aquest lloch, á quina rassa pertenesquen els primers pobladors de l' encontrada en que hi cresqué la romana Egara. Res s' ha trobat per aquells indrets que permeti estudiar, per medi de la craneologia, 'l grau encefálich del home del pahis, ab tot y haverhi molt vehi-na una montanya tan interessant com la de Sant Llorens del Munt, quines moltes coves y baumes, degudament explorades, oferirien tal volta grans sorpreses y algunes ensenyances, en-cara que no arribessen á demostrar evidentment si hem sigut arys ó ibers, ó fenicis ó celtes, preocupació constant dels que s' han cregut cridats á n' aquestes disquisicions sempre aventu-rades; ni si forem els de per allá, *lacetans*, *layetans*, *laletans*, *lae-tans*, *leetans*, *lailans*, *laietans*, *laectans* ó *jacetans*, ó si sigue-rem *castillans*, *itans*, *ilans* (2), *iglans*, *iletés* ó *igletes*, ó siga *caste-llani*, *castellaunos* ó *castilani*; de quina denominació n' han per-vingut tantes y tantes controversies y divagacions sobre 'l mot *Cathalaunia* ó *Cathalonia* ó *Gothalaunia*, tema tractat per tots els historiadors que s' han ocupat de la nostra Catalúnya, per lo qual tampoch tinc el propòsit d' inmiscuhirmi. Per senyes, que's sosté per varis historiògrafs que tant el mot *castillans* com el de *cathalaunos*, prové dels molts castells que s' axecaren als cims de les nostres montanyes: exactament la mateixa etimologia que s' aplica á Castilla ó Castella. Encara com no ha sortit al-gún fantasiós *historiayre* interessat, que s' hagi proposat lligar

(1) En ma «Monografia de la pàrroquia de S. Juliá de Altura» capi-tol XVIII, cito varies pessès dentaries d' un *Hipparion prostylum*, trobades al mas Canals, d' aquella parroquia, situada dintre 'l terme de S. Pere de Terrassa. Y ara mateix, al obrirse un pou davant de la rectoria d' aytal ex-poble, han aparegut alguns restes de defenses de mammoth, segons l' auto-risat parer del Dr. Cadevall.

(2) De *il*, *castell*; d' aquí *Castel-lans*.

aquesta coincidència pera ferne un argument en pro de la comunitat d'origen de catalans y castellans, y tapar la boca dels queixosos é indomables de per aci, ab la troballa de que la més important comarca catalana, ó siga 'l Vallés, (regió dels *castellans*) es tant castellana per son origen, com les de Valladolid y Madrid, y que per lo tant .. tots som d' una mateixa rassa.

Al parlar dels *castellans*, diu en Cortés y López (1), que en temps de Ptolemeu portava aquell nom una regió, quins termes y corografia descriu axís dit geógraf: «els més orientals son els ceretans; els ausetans están junt á aquestos, al seu sol post; á la posta dels ausetans, els *castellans*, y al occident d' aquestos, els lacetans». Y afegex en Cortés, que son quatre les ciutats que Ptolemeu atribuehex als *castellans*: Sabadell, Roca, (Sant Celoni) Egosa y Bcseda (Montbuy) d' ahont se coligex que 'ls *castellans* estaven situats entre 'ls rius Congost y Llobregat: axís resulta del mapa de Ptolemeu alçat per en Flórez y allí matex 'ls colocá Rui Bamba: Marca va portar els *castellans* á Olot, Camprodón y Sant Joan de les Abadesses, essent axís que eren, ab Ripoll, dels ceretans: Flórez ho encertá al colocar els *castellans*, desde Hostalrich, pel dessobre del Tordera y Congost, fins á Terrassa, per ahont confrontaven ab els lacetans, que comensaven á Manresa (t.º 24, pl.ª 33 de la *Esp. Sag.*): els que Ptolemeu 'n diu *castellani*, son els *igletes* ó *iletas* de Strabó y els *ilans* de Plini escrits erradament *ilans*, quin nom d' *ilans* els hi quedá de la veu hebrea *ili*, que significa altura, torre y castell, els quals s' edificaren en lo més alt de les montanyes, *castellani tumulis* (Virg. 5, llib. 3, v. 475) y 'ls anomenaven en hebreu *ili*, del verb *ila*, pujar á l' altura, per lo qual digué Sant Isidor (llib. 15, *Etym.*. c. 2) y son anotador Arévalo: *castrum antiqui dicebant oppidum loco altissimo possitum, quasi casam ulla, á quo castellum diminutivum*.

L' opinió d' en Cortés de que la regió en que hi estigué enclavada Egara, y en la que hi aná inclós el Vallés, fou l' ocupada pels *castellans*, feu gran camí, ja que 'ls historiadors nostres subsegüents, com en Bofarull (A) (2), 'l P. Fita (3), en Sanpere y

(1) *Diccionario histórico de la España antigua*, t. 2.

(2) *Historia crítica de Cataluña*, t. 1.º, pl.ª 163.

(3) «Annari de la Associació d'excursions catalana». 1881 plana 449, nota 4. «La Egosa de Tolomeu se trobava en la regió dels Castellans. No está ben probat que Tarrassa ó (?) Egara s' exclohis de la regió Jaccetana,

Miquel (1), l' Aulestia (2) y 'n Font y Sagué (3), se la feren seva, y fins aquest últim y més modern historiador de la nostra terra, creu que aytal poble *Castel-lá* corresponia á l' agrupament de montanyes de Sant Llorens del Munt ab Tarrassa (4) per capital, á la que equipara al poblet de la *Helladia* que doná 'l nom de *Helens* á la gent de la Grecia, manifestant que guanyant Tarrassa á la *Helladia* en fets gloriosos, bé podria esser regoneguda y estimada com el cor y centre de Catalunya. Grans mercés.

Unexo 'l meu modest vot al de tots aquexos historiadors, respecte á la regió ocupada pels *castillans*.

Ara vull ocupar-me, encara que sia somerament, y avans d' entrar de plé en l' estudi d' Egara, de les petjades de l' home en aquella encontrada, aparegudes als voltants de Terrassa, en demostració de l' antiguitat del lloch y com á indicacions pera futurs descobriments.

Sens dubte que les troballes protohistóriques fetes al estiu de 1897 á l' indret occidental de les afores de Terrassa, constitueixen el dato més antich, fins ara trobat, de l' aparició del home en aquella rodalia. A un kilómetre y mitx de la sortida de la carretera d' aquella ciutat á Olesa de Montserrat, aparegueren, al practicar-se uns desmunts en una finca del Sr. Barata situada avans d' entrar en el terme de Viladecaballs y á un metre y mitx de profunditat, en nombre considerable, olles cineraries de terra negrenca, algunes ab adornos, y contenint ossos humans mitx cremats y calcinats, les quals estaven cobertes ab pedres planes y arrodonides, y en les quines hi restá imprés el circol de la boca d' aquelles olles-ossuaries. Enterat pel enginyer Sr. Mosso de l' importancia del descobriment, y avans de que la premsa s' en ocupés, vaig personarme tot seguit, junt ab l' esmentat geóleg Sr. Palet y Barba, en el lloch de la troballa, ahont sols poguerem imposarnos de l' extensió de dita estació, la cual fa sospitar que per tots els punts cardinals del quadro bastant extens que aquella agafa, continúa 'l depòsit

ab los termens de la qual, lo Sr. Fernández Guerra mogut de bonas rahons, fa coincidir los del Eisbat Egarense, esqueix del de Barcelona. Per altra part Tolomeu, únich autor que cita á Egosa (Manresa?) floreixia cap á la fi del sigle II y en la inscripció del any 139 ja compareix Egara.

(1) «Orígens y fonts de la nació catalana».

(2) *Historia de Catalunya*, t. 1.er, pl.^a 49.

(3) «Lo Vallés». «Primers pobladors».

(4) Llegexis Egara.

d' iguals urnes cineraries: y axó unit als caràcters que presenten aqueixos especiments, fa que, després de fetes les corresponents comparacions ab altres similars, pugui creures que 's tracta d' una necròpolis pre-romana, á mon entendre, neolítica; puix examinades les sis olles, úniques que gracies á l' il·lustració y al zel del diputat provincial Sr. Barata pogueren salvarse íntegres y foren per éll regalades al Museu Arqueològich Diocessá de Vich, y alguns fragments que vaig recollir ab el Sr. Palet, resulten altament semblants á les propries d' aquell període; per la mena de la pasta, negrenca y grollera, fetes al torn y mal cuytes, empró brunyides per fora, ab incrustacions interiors de mica y arenilla; per sa decoració geométrica y ab ondulacions y collarins, fets ab punxons d' una á cinch puntes; y, per ses típiques y curioses formes.

Efectivament: á la cova prehistòrica de Segóbriga, descrita pel P. Capella (1), s' hi trobá cerámica com aquesta, tinguda per neolítica. Per tal també té 'l P. Furgús (2), la que hi ha al Museu de Sant Domingo de la Calzada, procedent de les sepultures de Sant Antón d' Orihuela, y especialment un exemplar del matex gust dels nostres (3). Igualment el Sr. Avilés, apoyantse ab en Vilanova y Piera, en un llibre molt elogiat pel P. Fita (4), parla de cerámica neolítica, ab tots els caràcters de la que 'ns ocupa, trobada á Vilars, Espolla (Girona) é igual á la de Villanova (Italia). A Alcalá de Chisvert, y á Castelnau (Montpeller), també n' aparegué de consemblant (5); á Cienpuzuelos, s' hi trobaren varis vasos funeraris d' aquesta mena, estudiats per en Riaño, en Rada y en Catalina (6), y ab la particularitat de que alguns d' ells tenen sos dibuxos geométrichs rel·lenats de guix blanch que ab el foch ó l' aigua desaparexia, y al Museu de Girona s' hi guarden uns vasos de notable versemblança ab els de Terrassa, tant per llurs formes, com per sa pasta y sos dibuxos, no tan acusats empró com aquestos, y tinguts també per neolítichs per l' entés arqueolòch Sr. Botet y Sisó.

Les circumstancies d' adornos geométrichs estriats, cerámica ordinaria é incineració parcial que aparexen en aqueixos

(1) *Boletín de la Real Academia de la Historia*, t. 23.

(2) *Revista Razón y Fè*, any 11, noms. 319 y 20.

(3) *Id.*, fig. 2.ª del nombre 4.

(4) *B. de la R. A. de la H.*, t. 17, pl. 136.

(5) *Id.*, t. 17, pls. 152 y 247.

(6) *Id.*, t. 25, pl. 436.

exemplars, que segons Mn. Gudiol (1), erudit conservador del Museu de Vich, son olles ossuaries proto-històriques d' un període quelcom avençat, ó siga de quan se conexien els metalls; y les particularitats de que 'ls antedits vasos de Cienpozuelos son atribuïts per aquells autors á l' etat del coure, en la que, com diuhen Vilanova y Piera y Rada y Delgado (2), s' caracterisa la ceràmica per esser grollera y feta á ma, ab impresions digitals y estries anguloses, ó ab cert nombre de ratlles y formes geomètriques, com apunta Zimmermann (3) al parlar del bronzo; tot axó fa que m' inclini á tenir l' esmentada estació per una manifestació més del període robenhausiá ó neolítich, si be de sos derrers temps, y fregantse ja ab l' aparició del coure y del bronzo, que si alguns ne fan dos períodes distints, altres els confonen en la denominació comú d' etat proto-històrica dels metalls, predecessora de la roman-hispànica del ferro.

A algú pot extranyar la poca concreció d' aquestes apuntes nostres; mes no pas als que, com molts distingits numeraris de l' Acadèmia, han estudiat l' historia de les etats primeres del home en els monuments y restes que han anat descobrintse al passat sigle. Me permeto suposar que s' han convençut, com jo mateix, de que ben poch es pot aventurar al tractar d' aytals matèries, després d' haver plenament observada l' indecisió, quan no la confusió que 's desprèn de les obres de tots els arqueòlechs, pacients cultivadors de la proto-historia. Si entre 'ls sabuts, la discussió perdura; si la llum no s' ha pas fet encare, no probam de fer nosaltres, simples *amateurs*, altra cosa que petites indicacions de llochs y coses, tot repetint aquexes clares paraules d' un entés antropòlech estampades després d' un de sos bons y freqüents estudis, d' en Emile Cartailhac:

Ce que nous savons du préhistorique laisse dans une complète obscurité la plus grande partie du passé de l'humanité et des civilisations primitives. Nous connaissons à peine quelques lignes, quelques pages d'un gros livre, L'Anthropologie, comme les autres sciences, ne se sert des découvertes, que pour mieux faire sentir l'immensité de ce que nous est encore dérobé (4).

(1) Carta al autor, de 21 de janer 1898.

(2) *Geología y Protohistoria Ibéricas*, pl. 540.

(3) *Origen del hombre* (traduït del alemany, per E. L. de Verneuil), p. 256

(4) *Les stations de Bruniquel*. «L' Anthropologie», plana 3 del nombre 14. 1903.

En quant à restes de les primeres etats històriques, n' han anat aparegument per l' ex-urb Egarenca y per sos voltants, à mida que s' han solcat profundament les terres. De ceràmica Empuritana, ab vernís vermell y relleus de dibúxos variats, n' he pogut descobrir à Sant Julià d' Altura (1), del terme de Sant Pere de Terrassa, y en llochç propers à l' estació neolítica estudiada: d' altra ceràmica més antiga ó més moderna que la Saguntina, ja fóssin *doliums*, *pitères*, olles ó urnes cineraries de ceràmica negra y barroera ó de pasta més pulida, axis com de sepultures fetes ab lloses, sense objectes aclaridors de l' època prehistòrica ó romana ó gala à que poguessen pertanye, no cal dir si se n' han trobat en aquella encontrada tan històrica (2), axis com monedes romanes y alguna ibèrica (3), restes de construccions romanes, com la que evidentment aparex en una finca del Sr. Serinyà, propera à les esmentades troballes neolítiques (4), trossos de márml, dues ante-fixes de fanch (5) y alguna joya d' or (6), y altres objectes y fragments de tegules, gerres, *pondus* y demés propri d' aytals jaciments. Algunes altres troballes es citen d' armes y utensilis de pedra y de ferro, sepulcres romans (?), monedes especialíssimes y fins una acunyada (?) à Egara (7) y altres antiguetats, que com no he pogut comprobar, no descrich ni garantexo.

Ultimament s' han fet alguns descobriments à les iglesies de Sant Pere de Terrassa. Ab motiu d' una restauració d' aquella parroquial s' hi trobaren, al any 1895, unes pintures murals gòtiques, dels sigles XIII y XIV, d' assumptes de la Passió y Mort de Jesucrist, à la paret frontera à l' entrada del temple, y

(1) Vegis ma «Monografia de Sant Julià de Altura», cap. 17.

(2) A can Ustrell de Sant Julià; à les carreteres de Sabadell à Matadepera, y de Terrassa à Olesa; al torrent de Vallparadis, etc.

(3) Trobades en terrenç del Sr. Marinello, de la vorera de la part de Terrassa, de dit torrent, que la separa del ex-poble de Sant Pere de Terrassa.

(4) Lloch que convindria explorar, puix ses parets de formigó romà finament arrebossades, denoten un edifici que, encare que petit à la vista, pot oferir sorpreses d' importancia, de ferlo resorgir. En els voltants hi abunden els restes de ceràmica antiga.

(5) L' una la possehexo y l' altra la té 'l Sr. Tobella, de Terrassa.

(6) Aquesta joya que, com les ante-fixes y demés aquí esmentat, aparegueren en una finca dels Srs. Monset y Guardiola, tocant à la del citat Sr. Marinello, ha desaparegut.

(7) No's refereix pas el Sr. Ventalló, que es qui l' esmenta, (ob. citada, pl. 134) à cap de les omonoyes d' Arze-Egara, de que després tractaré.

un retaule romànic empotrat al àbsis y compost de dos ordres de ninxos ab petits archs, y columnetes de pedra, dins de quines portalades y al seu dessota, s' hi veuhen pintures (1), atribuhides al sigle x (2), dels Evangelistes y del pas del Mar Roig que son considerades com de les més antigues de Catalunya (3). Uns quants anys avans s' havien descobert també pintures hieràtiques al àbsis de l' iglesia de Sant Miquel, companya d' aquella. Son pintures consemblants á les murals del sigle xi, de Marmellá, Mur y Angulasters, y altres del sigle xii, de Pedret, Montral y Sant Pere de Caserres, totes de casa nostra; de l' Abadía de Sesto (sigle xiii) (4), y de l' iglesia dels Sants Apóstols de Venecia (sigle xii) (5), d' Italia, de Saint Savin (Vienne), Sant Pere de l' Orouer (Loire) (6), Sant Martí del Fonollar y Sant Andreu de Sureda de França (sigle xii) (7) y les bizantines del monestir de Sant Schenoudi de la Tebaida (Egipte) (8).

Ademés s' hi trobá, á Sant Pere de Terrassa, un fragment wisigoth de pedra, per l' estil del que 's veu empotrat en un dels muntants de la portalada de Santa Maria de Terrassa.

Per últim, al abril de 1903, va descobrirse al cementiri del clos de dites iglesies, un mosàic romá geomètric compost de pedretes quadrades grises, rogenques y blanques, y no pas igual, al que hi ha al presbiteri de Sant Pere, com algú axis ho ha suposat, per creure aquest romá, (9), puix que aquell es circular y crucifer y ben bizanti (10), imitant l' *opus tessellatum Alexandrinum*, com els de Sant Benigne, de Dijon, Sant Front, de Perigueux, y Santa Maria, de Nimes, (França), y Sant March, de Venecia, Sant Miquel, de Pavia, y Santa Maria, de Torcello, (Italia) (11), y l' novellament trobat á Sant Pere, es un *opus tessellatum quadratarium*, tan romá com molts dels que 's vehuen á les que foren *urbis romanes*.

(1) Un cas igual al del baptisteri de Sant Pau de Poitiers, *Archeologie Française*, d' Eulart, t. 1.er, pl. 127).

(2) Naval, *Elementos de Arqueologia*, pl. 303.

(3) Gudiol, «Nocions d' arqueologia sagrada catalana», pl. 248.

(4) *Illustrazione italiana*, (octubre del 1904).

(5) *Id.*, *id.*, (28 mars de 1905).

(6) *Archeologie Française*, d' Eulart, t. 1.er, pl. 347.

(7) «Notes sobre l' art religiós en el Rosselló», Brutails, pls. 150-3.

(8) *La tour du monde* (28 maig 1904).

(9) Ventalló (Pl. 132 de l' *Hist. de Tarrasa* interrompuda després de la p. 220)

(10) Hübner, *La Arqueologia en España*, pl. 274.

(11) Eulart, *Arqueologia Française*, t. 1.er, pl. 105.

Cal també registrar aquí, com á restes antichs que estotjen aquelles iglesies, els vuyt capitells de les vuyt pilastres que sostenen la cúpula de Sant Miquel de Terrassa, romans els dos dels ánguls del cimbori immediats al ábsis y 'ls altres dos que tenen rompudes llurs fulles d'*achantus* inferiors pera avenirse al estret diámetre de ses canyes, wisigoths imitant el corinti 'ls dos que aguanten el centre de les cares de llevant y ponent, y wisigoths derivats de l' antich compost, ab barbre llibertat, els altres dos dels ánguls propers á l'antiga entrada á ponent del edifici (1). Un altre capitell romá corinti de márml blanch, es guarda á la Rectoria de Sant Pere, ignorantse sa procedencia. Hi ha també á Sant Miquel de Terrassa una caixa de márml blanch llis, de 10 50 palms de llarch, 3 d'ampla y 2'50 de profunditat, tinguda per bany romá, pel Sr. Puig y Cadafalch (2), y la que fins fa poch serví de pila baptismal á Sant Pere de Terrassa; mes seguint al P. Naval (3), podria haver sigut destinada á aytal objecte, com era costúm en temps de Constantí, per mes que 'l P. Vilanueva (4) creu, y jo ab ell, que pogué esser un sepulcre romá

El Sr. Lampérez (5) confirma, en poques paraules l'opinió del antedit arquitecte, al sentar que 'ls capitells de Santa Maria son de forma clásica degenerada ó imitada, excepte algún d'ells que 's wisigoth, y 'l Sr. Riaño, en son Informe sobre dites iglesies (6), ve á confirmar també aytal opinió al dir que exos capitells son del període de la decadencia y postració del art romá, que 'ls dos més antichs son potser del sigle iv y portats d'altra part, presentant adornos de fulles, volutes, oves y perles preses del clássich empró trastornats y fora de lloch oportú 'ls més de sos elements decoratius: que 'ls altres quatre volen reproduhir sens lograrho, formes variades de capitell compost: y que 'ls dos restants, també clássichs y millor treballats, oferexen un tros que 's quedá sense polir.

De dues curiositats arqueològiques de l'iglesia de Sant Pere

(1) Puig y Cadafalch, «Notes arquitectòniques de les iglesies de Sant Pere de Tarrassa», pl. 19.

(2) Ob. cit., pls. 39 y 40.

(3) *Elementos de Arqueología sagrada*, pl. 369.

(4) *Viaje literario á las iglesias de España*, t. 19.

(5) *Historia de la arquitectura cristiana española. Extracto de lecciones en el Ateneo de Madrid*.

(6) *Boletín de la Real Academia de San Fernando* (Desembre 1896).

de Terrassa (1) vull parlar, avans de finir aquesta materia; una d'elles es en son interior, y es l'ara ab inscripcions pertexents als sigles X ó XI, ó dels temps de la restauració de l'iglesia; segons el P. Villanueva (2) midex 9 palms de llarg y 5 de ample y porta escrites al voltant de llurs vores, varis noms que creu 'l bisbe Torres Amat (3) que son els del bisbe Raymond y demés assistents quan al 1112 fou consagrada l'iglesia (4). Apar que no estigué acertat en exa apreciació en Torres Amat, puix el P. Villanueva, com s'ha vist, y l'Hübner, com se veurá, atribuhexen més antiguitat que 'l sigle XII á dita inscripció, respecte á la que, comet en Torres Amat la confusió de pendre la data de la consagració de Santa Maria de Terrassa (1112) per la d'una consagració de Sant Pere de Terrassa que no consta pas en lloch. Diu sobre aquest particular el P. Villanueva (5) que d'aquesta mena d'inscripcions en vejé també á Sant Miquel del Fay, en una ara solta de mármol, consagrada y ab les firmes sense ordre de tots els clergues que hi residien, segons la costum dels temps; mes l'Hübner (6) sense dir que testifiquessen la consagració de Sant Pere de Terrassa totes aquelles firmes, creu que eren de sacerdots y llegs seus, inscrites entre 'ls sigles VII y X, y transcriu les que pogué desxifrar (7), tot anotant que n'hi ha moltes més. Brutails (8) cita unes inscripcions consemblants d'Arlés del Tech fetes ab estilet. L'altra curiositat arqueológica del temple de Sant Pere de Terrassa, es al exterior, y consistex en el fris que al dessota de l'ala de la teulada 's veu á la fatxada de dita iglesia, compost pels signes del Zodiach, tal com se repe-

(1) A la plana 196 de l'*Historia de Tarrasa*, d'en Ventalló, 's diu que fou consagrada el 1489 Ni en aquest ni en cap altre autor ni lloch hi consta la proba.

(2) *Viaje literario á las iglesias de España*, t. 19.

(3) «Memoria sobre Egara», *Boletín de la Real Academia de la Historia*, t. 33, plana 20.

(4) RAIMNVDVS PTR—DEXTER PTA | M | ... ó siga: *Raimundus presbiter Dexter presbiter Mi (chael)*

(5) Ob. cit., t. 19, plana 14.

(6) *Inscriptiones Hispania christiana*, plana 190.

(7) AGILA (Agilla) AIGO PRR DEI (?) (Aigo presbyter dei?) DEXTER PBR (Dexter presbyteri) FROILA (Froilla) GAMIVS ET GAMIO (Gamius, Gamio) LAVTARIVZ' (?) (Lautari) RESVVENTVS HVNYRVC (Resiventus Hunric?) SALLOMON A PAT III? (Sallomon a pat...) SENA R (Senator) VVIDIGELVS? (Widigelus?) ZERIMVNDQ (Zerimundo).

(8) «L'art religiós en el Rosselló». Nota 4 de la plana 179.

tex á l' iglesia de Saint Savinien (Melle-Deux Sevres) considerantsels del sigle XI (1), á les enxutes de les portes de Sant Isidor de León de l' época románica y á les archivoltas d' altres edificis també del sigle XI citats per en Viollet-le Duc (2).

He passat lleugerament sobre aqueixes materies, pera que puga dedicar tot l' espay possible al estudi de l' antiga Egara fins á sa desaparició quasi coincidint ab l' aparició de l' actual Terrassa.

Deya 'l P. Llanas, en son discurs de recepció á n' aquesta Academia, que la tradició constant d' haver algunes poblacions actuals ocupat sempre l' área de ciutats romanes descrites pels antics geógrafs é historiadors, es criteri segur de certesa topogràfica, sempre y quan pertenenent á la mateixa regió hagen conservat el nom primitiu ó sols l' hagen modificat accidentalment, ó si haventlo cambiat per complet, poden testificar l' época y ocasió en que aquest cambi 's verifiqués. Al historiar la vida d' aquexes poblacions, be pot, sense cap recança, atribuirlosi l' historiador quantes noticies ens llegaren els antics pertocant á aquelles que ocuparen son seti. Aquestes atinades paraules del erudit company que ja al Cel mora, m' obren camí dreturer pera entrar y discorre ab fonament de causa en l' estudi que m' ocupa, puix si fins al sigle XIII 's conservá adherit al poble de Sant Pere proper á Terrassa, 'l nom d' Egara, sense modificació transformadora, mitjatsant el testimoni dels documents manuscrits, es veu el cambi paulati de nomenclatura que ha anat sofrint aquest ex-poble desde que hi tingué son seti la romana y després wisigotha Egara, fins que al desaparexe aquesta famosa ciutat episcopal, la petita parroquia continuadora en aquell sol de la Catedral y ciutat destruhida, adoptaria á Sant Pere com á Patró de la mateixa, en recort sens dubte del Sant Patronal que degué tenir la Seu wisigotha (3); la memoria de la qual no volia pas oblidar, desde 'l moment que hi adjuntá 'l nom d' Egara perpetuat com s' ha dit fins al sigle XIII, en que, axis com als sigles X, XI y XII s' intitulava indistintament al esmentat

(1) *Notes d'un voyage dans le Midi*. P. Merimée. *Le Monde Illustrée*, 1902

(2) *Museo Español de antigüedades*, t. 7. Rada y Delgado, qui diu que aytals signes, no usats pels wisigoths, y que 's vehuen á León, constituhexen un cas únic (!)

(3) Esteve de Corbera, *Cataluña ilustrada*, plana 125, suposa que la Catedral d' Egara estaria bax l' adoració de Santa Maria y Sant Pere.

poble, Egara, Sant Pere d' Egara y Sant Pere de Terrassa, allavors ja adoptá definitivament aquesta denominació, perdent del tot el nom gloriós d' Egara. La preponderancia crexent de la relativament novella vila de Terrassa, tan vehina d' aquell poble, no sols el privá de crexe, xuclántseli 'ls habitants de dit lloch, sino que li encomená llur nom que matá més tart el seu, y li prengué després el Priorat de Santa Maria, Dignitat que recorda la categoria eclesiástica d' aytal iglesia; sotsmetentlo en aquest ordre, com ho feu en lo judicial, á l' avuy ciutat terrassenca que acaba de lograr fins y tot l' inclusió de Sant Pere de Terrassa dins de son terme municipal. La que fou ciutat d' Egara, ja ni poble es. Mudances dels temps.

La tradició, donchs, y 'ls documents, com es veurá, atestiguen com á seti indubitable d' Egara, 'l lloch ahont s' assenta l' ex-poble de Sant Pere de Terrassa.

¿En parlen els geógrafs é historiadors antichs grechs y romans? De tots ells, sols un, Ptolemeu, posa entre 'ls *castellani* á *Egosa* (1), segons l' edició francesa de Didot (2), per mes que en l' edició llatina de Bilibald Pirckheymero (3) 's senta que *Egosa* es *Egelasta* ó *Cardona post hos Castellani* (4). Empró 'l comentarista de l' edició de Paris, en Charles Müller, preté aclarirho anotant que l' *Εραγα* es l' Egara que estigué en el lloch avuy dit Tarrassa ó Terrassa, no gayre lluny del Llobregat (5). Per ell l' *Egosa* es en *situs incertus*.

En Cortés y López, erudit é inginyós autor del *Diccionario geográfico histórico de la España antigua*, diu, estudiant l' Espanya-Ptolemaica de l' *Iphigesis Geografica* (6) que Ptolemeu cita entre 'ls *castellans* ó *ilans* situats entre Vich y Manresa, la ciutat mediterránea d' *Egosa*, quina arrel, segons en Cortés, es la paraula grega *γαια* que vol dir *terra*. Y en essent aquí, entra aquex autor en una sèrie de consideracions y deduccions que si poden fer la delicia dels etimologistes y dels aficionats á la

(1) Als 17.10' y 41.55'.

(2) *Geographicæ enarrationis* (1883, t. I, plana 192).

(3) *Geographie Claudii Ptolomæi* (1552).

(4) Taula 4; als 17 20' y 41.56'.

(5) *Εραγα* sic ΧΣΦΨ arg. cod. lat. 4803; *Εραγα* ceteri. Eadem est *Egara*, municipium Flavium, quod secundum titulus n.ºs 4494 et 4495 stetit in loco Tarrasa vel Terrasa dicto, á Rubricato fluvio haud longe dissito; ubi nunc, Hübner, p. 598 teste duæ ædicule christianæ supersunt.

(6) T. I, plana 194.

toponomástica, no porten pas el convenciment al ànim del pacient y fret investigador de la veritat. De la γαια, la terra, en treu l' adjectiu *Gæos, terrestre*, que, pronunciat á lo lacónich, *Ge-sus, terracius*, mudada la *e* en *o* y afegit al principi l' article femeni, dona *Egosa, Terracia*, y d' aquí la *Terresa* (1) ó *Terrasa*. A més diu que haventse mudat la *s* de *Egesa* ó *Egasa*, en *r*, vingué á dirse *Egara* en els sigles mitjos. Axó durá, segons el mateix autor (2), fins que al venir la restauració, ab la reconquesta de la nostra terra dominada fins á les hores pels alarbs, varis pobles que eren coneguts ab noms hebreus, gregs ó llatins, foren sotsstituhits ab altres del idioma del pahis com á *Egesia* (3) l' anomenaren *Terrasia*, y de la mateixa manera que *Tejada* 's convertí en *Tajada*, *Terrasa* 's transformá després en *Tarrasa*.

En son propòsit de fer derivar el nom de l' actual Tarrassa del que portá la romana ciutat desáparguda, disserta 'l mateix autor (4) sobre l' evolució de la paraula *Egara* en termes semblants á primera vista als esmentats, si be quelcom més concrets. Segons la tradició conservada en els documents de l' Etat Mitja, diu en Cortés, sense afegir en que s' apoya, que aytal ciutat doná son nom á la nomenada en llatí *Terrasia*, la *terrosa*, lo qual dona llum pera venir en conexement de que l' arrel etimológica d' aquesta ciutat castellana era *Gaya, Gayas*, que significa la *terra*, y son article femeni *e*, segons ho requerex l' idioma grech: agregat l' article á son nom, es convertí en *Egayas*, y mudat el diptong, es viciá 'l nom y 's feu *Egeasa y Egeosa* y últimament *Egosa*; y no pará en axó la degeneració d' aquest nom, sino que en temps dels goths ja s' havia cambiat de *Egosa*, en *Egara*, y ab el nom d' *Egara* son coneguts els bisbes *egarenchs* y 'ls Concilis *egarenchs*. Mes la tradició popular ha conservat sempre la memoria é idea de que *Egara* y *Egosa* significaven la ciutat *térrea* y als sigles mitjos á *Egara* y *Egosa* li donaren, com á sinónim, el nom de *Terrasia*, y axí 's troba en mil documents que existexen á l' arxiu de Barcelona. Aquest últim para-graf especialment, está complertament desprovist de base y de llógica. No hi ha tal tradició, ni tal sinonimia, ni cap document que ho confirmi.

(1) No sé d' ahont fá derivar aquesta paraula.

(2) T. II, plana 90.

(3) *Egesa*?

(4) Ob. cit., t. II, plana 90.

Se sab (seguex dit autor) que 'l bisbat *egarench* estigué á *Terraza* (!) avuy dita *Tarrasa* y aquest nom es l' expressiu de *ek Gayesa, Egosa*; d' aquí s' infirex donchs que *Egosa, Egara y Terrasia*, son tres noms sinónims quina arrel es la veu grega *Gaya*, terra; y en efecte, *Terrassa* está en la propia regió *castellana*, ahont están ses companyes *Sabadell* y la *Roca, Sebeldunum y Basi*. Afegex en Cortés que l' opinió d' en Pere de Marca que *Egosa* fou *Camprodón*, partex del erro corogràfic que impugna dit autor en l' article *Castellani*; com y també 'l que la regió d' aquests estés á la dels ceretans, julians ú orientals, contra la corografia de Ptolemeu y ses taules. Les veus gregues *ges* y *era*, diu, son sinónims, y axis com de *ek gasa* 's formá *Egasa, Egesa y Egosa*, axis de les veus sinónims *ek cra* ó *ekera*, que volen dir filla de la terra, 's formá 'l nom *Egara. Egosa y Egasa*, donchs son sinónims y signifiquen la *Terrasia*.

Les etimologies d' en Cortés, si de moment semblen justes, per la troballa de l' arrel grega *gaya*, que vol dir *terra*, no ho son en realitat, perque suposa que la tradició popular ha conservat l' idea de que *Egara* vol dir *ciutat térrea* y que per lo tant son sinónim era *Terrassa*, y per axó, axis l' anomenaren; lo qual voldria suposar que estava molt forta de greg la gent wisigotha, y que per no saber parlar en greg, traduhirien *Egara* per *Terrassa*, tota vegada que vol dir lo matex. Axó es inverossimil; els noms de llochs, com els de persones, no s' han cambiat per traducció més ó menys literal, sino en tot cas per corrupció produhida per dificultat ó vici en l' expressió, que s' ha anat generalisant fins á perdres la denominació antiga y restar admesa com á bona la corrompuda.

En Sanpere y Miquel (1), seguint á Humboldt, explica l' *Egosa* de Ptolemeu, per *Ego-itza* que vol dir lloch d' hospedatje ó refugi en vasch. Y Luchaire, diu, proposa 's llegexi la radical per *Ego*, igual á habitació, altura, y 'l *sa* com sufix de lloch (Plini 166-7) lo que justifica ab *Ego-varri*, que segons Humboldt, es nova residencia, *Ego-z-que* y *Eguiza*, si be Van Eys, dona *Egoitza*, habitació, de *egon-tegia*.

El cambi de *Ego* (it) *sa* en *Egara*, afegex en Sanpere, es molt senzill. Εγωσα, escriu Ptolemeu, y per aquest ó altres grechs, els romans tindrien conexement del nom de la vila dels *castellans*, y per la lley del rotacisme, escrigueren *Ego-r-a*,

(1) *Un estudio de toponomástica catalana* (pls. 160-2).

Egora, Egara: *Tara-Egosa* ó castell d' Egosa 's transformà per contracció en *Tara* (ego) *sa* (1). Prompte 's veurà l' importància que dono á aytals elucubracions.

L' Hübner (2), com tots els esbrinadors de les nostres antiguitats, tampoch trobà citada en cap escriptor antich la nostra Egara, esceptant, com ja s' ha repetit, á Ptolemeu que atribuhex sa *Εργα* als Ilergetes tot fent constar que en el códex de Wilbergi 's llegeix *Εργα*.

Jo admiro, senyors, els pacientíssims estudis d' aquexos entesos filòlegs que 's digueren Cortés, Delgado, Balari, Barallat y que 's diuhen Sanpere, Fita, Segura, Grandia, Alcover. Cal estimar la seva patriòtica obra, inspirada en el lloable desitx d' esbrinar les fonts del propri llenguatge. Mes quan després de tants treballs d' investigació, de tantes comparanses entre les llengües mortes y vives y de tan such de cervell esmersat en comblar semblanses y probabilitats ab l' afany de poguer arribar á conclusions, no 's pot portar el convenciment al llegidor per molt estudiós y voluntariós que siga, ja perque quan no 's contraposen els autors els uns als altres, 's contradiuhen ells mateixos en diverses disquisicions, ó tal volta en una mateixa, per la natural confusió que difícilment pot evitarse en exa mena d' obres; quan després de escatir un tema d' aquexos, 's dexa al arbitri del pacient lector, el decidir, per exemple, si 'l sufix ó l' afix que s' estudia, vé del celta ó del llatí; quan es fan deduccions y rasonaments mancats de base, per partir d' un mot mal conegut, erradament interpretat ó falsejat pels lleugers copistes, ¿s' hi pot creure á ulls cluchs ab aqueixa toponimia? Pósint-se avans, si acas, d' acort, tots aquexos respectables etimologistes.

En el present cas també 'm trobo ab una série d' interpretacions contradictories al llegir lo que dihuen els precitats autors de les versions apuntades, sobre 'l nom d' Egara, tot y deduhintlo

(1) *Tarra* ó *tara*, en vasch significa, segons en Sanpere (*loc. cit.*) habitant, y en hebreu *Thira*, que es igual á *arx*, vol dir fortificació, castell. En Martorell y Peña en sos *Apuntes arqueológicos* suposa que en vasch vol dir poble, explicantse també aqueixa radical per l' hebrayca que significa torre *tsara* ó siga fortificació alçada pels semites. Y segons el Sr. Hernández Sahanuja *Museo Español de antigüedades*, t. II: *Estudio acerca dos inscripciones romanas en Tarrogoná*, es una paraula etrusca que en idioma vasch significa ciutat.

(2) *Inscriptionum latinarum*, t. II, planes 598-9.

tots ells de la manera ab que 'l doná en Ptolemeu. Efectivament, heu vist que 'ls successius autors, quins textos he anat citant, hi han llegit en l' obra de dit geógraf, *Egosa*, *Eraga*, y *Erga*, y fins en Romey l' anomená *Egarra* (1).

Cal resumir donchs aquèx extrém: admés que Egara fou en terra dels *Castellans*, no perquè ho evidencihi en Ptolemeu, sino perquè hi ha la convicció, ab bons documents fonamentada, de que Egara sigué á Sant Pere de Terrassa, situat en pahis de *Castellans*; s' hauria necessariament de ténir á l' *Eγωσα* de Ptolemeu per la nostra Egara, ja que estava en terra dels *Castellani*, y no pas á l' *Eraga* colocada entre 'ls ilergetes, ni á l' *Erga*, contracció d' *Eraga* (2), segons en quines edicions, y segons la diversitat d' apreciació dels escriptors, que en J. B. Pérez, en l' obra d' en Sanz d' Aguirre, atribuhex á la viciadura d' abdós noms per la metátesis de les sílabes en comptes de posar Egara (3).

Davant de tants parers contraposats pera enquibir á Egara en una ó altra de les localitats quelcom semblants citades per un sol geógraf antich, no es d' estranyar que uns historiadors com en García de Loaysa y en Morales l' hagin posada respectivament á Exea de los Caballeros (4) y al Languedoc (5), que aquexa matexa Egosa que es la que més verossimilment podia haver sigut la nostra Egara, en Marca (6), en Romey (7) y en Bofarull (A.) (8) la posin ab el nom d' Engosa á Camprodón, y que en fi, com diu en Bosch y Cardellach en son manuscrit históric inèdit (9) s' hagi anomenat Egra (10) Exara, Exabra, y Exatera, y fins Egabra (11) afegexo, tot per erros comesos pels copiants.

(1) *Hist. de Esp.*, plana 343. Romey posa, *Egarra* (Ptol.) *Tarrasa*.

(2) Com també ho es d' Egara, l' *Egra* que s' veuré en alguns documents.

(3) *Collectio máxima conciliorum omnium Hispaniæ et novi orbis*, etc. T I, plana 11.

(4) *Collectio Conciliorum Hispanarum*, etc.

(5) *Corónica general de España*.

(6) *Marca Hispánica*.

(7) *Hist. de España*, t. I.

(8) *Hist. crit. de Cataluña*, t. I.

(9) *Historia de Sabadell*, que 's guarda al Arxiu Municipal de dita ciutat.

(10) Pujades en sa «Crónica de Catalunya», (t. III, lib. IV, cap. XLII), fa constar que hi ha documents en que en lloch de Sant Pere d' *Egara* 's diu d' *Egra*. Tindrien una virgula senyalant l' abreviatura. Algun n' he trobat també escrit aixís, com igualment dihent *Egera* y *Agera* degut á l' imperícia ó lleugeresa dels copiants.

(11) Segons en Romey (*Hist. de Esp.*, t. I) si bé Egabra degué esser Cabra.

Be diu 'l P. Llanas (*loc. cit.*) que ell no ha vist més Egara citada per Ptolemeu, que la situada á la Lidia ó siga l' *Egeata* de Corneli Tácit (1). Dexo donchs aquest punt, no sentant altra cosa que la possibilitat d' haver sigut Egara l'Egosa de Ptolemeu; evidència cap; es sols una mera apreciació que considero la més rahonable.

¿Existí, donchs, aquexa Egara tan esbrinada y discutida? Sens dubte; uns historiadors la trobaren clarament mencionada á l' Itació de Wamba ó divisió y descripció dels bisbats de Espanya; y altres la vejeren esmentada en documents esplicitos que la situaren en l' urb que encara ocupan les tres romániques iglesies de Sant Pere, Sant Miquel y Santa Maria de Terrassa. Més qui primer contribuí á refermar aquesta creença, fou en Diago, qui en 1603 probá ab les consagracions de Sant Martí de Sorbet (1096) del terme de Sant Pere d' Egara, y de Santa Maria de Terrassa (1112), que aquella ciutat romana y wisigotha estigué assentada en el precitat lloch. Després, la publicació per en Pujades de les dues lápides romanes trobades á l' iglesia de Santa Maria de Terrassa, confirmá 'l seti ocupat per aytal ciutat antiga.

En quant á la susdita divisió dels bisbats d' Espanya, es necessari desentendres d' ella, encara que fins á sa desautorisació per en Nicolau Antoni (2), l' hi haguessen donat aculliment la major part dels historiadors, y entre ells, els antecitats Diago y Pujades.

Probat, donchs, plenament per en Nicolau Antoni que aytal divisió feta per en Wamba en el Concili de Toledo de l' Era 715 y any 5 d' aquell rey, fou una invenció de Luitprand, ó siga del P. La Higuera, no cal pas esmentar lo que respecte á Egara, á sos bisbes y al Concili Egarench, s' escrigué en l' aludit Cronicó y en els altres que inclogué en sa obra 'l gran divulgadó de fábulas históriques, *mestre* Argaiç: (3) la Crónica d' Haubert, els Cronicons de Liberat, de Máxim y de Flavi Luci Dextre y les Adicions del bisbe Elecca.

Els autors més seriosos que escrigueren després de la refu-

(1) En un curiós *Atlas de l' Ancienne Geographie Universelle* de Joly (1801) s' hi troben l' *Aogara* de la Lydia, l' *Egara* ciutat episcopal de la *Frygia* y l' *Egosa* de Catalunya.

(2) *Censura de historias fabulosas* (1742), llib. X, cap. V.

(3) *Población eclesiástica*, ts. I, II y IV.

tació esmentada, anaren prescindint d' aytal pretesa divisió de bisbats: y si be algú, com el P. Risco, va ferne d' ella algunes cites, ho feu més per mera curiositat que no pas pera apoyarshi (1). Els cultivadors moderns de la nostra historia, ni per aquest fi l' han aprofitada, y en cambi han celebrat com es merèx l' obra dels impugnadors de la mateixa, en la que hi te-

(1) *L' España Sagrada*, t. XLII, pl. 179, porta 'ls límits de dit bisbat segons la divisió d' en Wamba: *Egara hæc teneat: de Bordel usque Paladela: de Montesa usque Portellam.*

Al-ressenyar el *Speculum Officialatus* (A. C. B.) la parroquia de Sant Pere de Terrassa y al parlar de son bisbat, es pregunta quins límits tenia la diòcessis egarenca, y 's contesta que foren els matexos territoris continguts dins del terme del Castell de Terrassa, que segons la venda del bovatge feta per Pere III als 23 d' Abril de 1380, eron les parroquies de Sant Vicents de Junqueres, Sant Julià d' Altura, Sant Quirse de Galliners, Sant Martí de Sorbet, Santa Maria y Sant Miquel del Taudell, encara que avans d' aquesta data degué tenir més extensió. Aquesta manifestació, com tantes d' altres, no té altré significació que la d' una mera conjectura. Lo probable y lo racional es que desde la partió ab el de Barcelona, s' extengués cap á la part montanyenca fins á trobar els límits dels bisbats de Barcelona, Vich y Girona.

«Avuy (diu en Font y Sagué en sa monografia «Lo Vallés»), es poch menys que impossible precisar aquestes límits, puix nos son desconeguts els pobles á que deuen reduirse 'ls esmentats: pero entre aquestos datos y els anteriorment citats pot assegurar-se que *el bisbat d' Egara comprenia tot el Vallés*, puix aquesta es l' única comarca compresa entre 'ls bisbats de Barcelona, Girona y Vich, com volen alguns; l' única situada entre Barcelona y Manresa; l' única que està á la part occidental de Barcelona; y l' única que està colocada entre 'l Montserrat y el límit de la diòcessis de Vich (Montseny). A més de que essent Egara 'l cap d' aquell bisbat, y estant situada dita ciutat en el Vallés que més natural que tota aquesta comarca estigués compresa en el bisbat? Pero no 's cregui que nosaltres defensém que *sots el Vallés* formés el bisbat d' Egara: no havem trobat datos suficients, per desgracia, pera poderho afirmar, pero sí que creyém que *tot el Vallés* estava inclós dintre l' esmentat bisbat». Aquí potser se li atribuhex massa extensió.

Segons en Pellá y Forgas (*Historia del Ampurdán*, plana 226, apoyantse ab en Duruy, *Du régime municipal dans l' empire romain. Revue Historique*, t. I, plana 330) «á Espanya com á França l' Iglesia assentá 'ls bisbats sobre les antigues circumscripcions de les tribus y més encara, de les ciutats romanes». A xó ho ha demostrat recentment el Sr. Benedetto Baudi di Vesme á l' últim Congrés internacional Romà d' historia, segons un extracte de llur estudi publicat per Mr. Pelissier á la *Revue des questions historiques* (del 1.er de Janer de 1904) conclouent també que «les circumscripcions diocesanes son absolutament idéntiques á les municipals del imperi finit: la llista del *plæci* corresponen exactament als dels *pagi romani*».

nen lloch ben distingit el P. Florez (1) apoyantse especialment ab en Joan Antoni Mayans, y en Godoy y Alcántara (2).

Les dues conegudes lápides que testifiquen l' existència de Egara, va donarles á conexe, com he dit, en Pujades, qui escribia sa Crónica al 1645, més, com que en Diago, ab tot y ocupar-se detingudament d' Egara al 1603, no les cita, y en un document inédit publicat en la meua «Monografía de la Iglesia parroquial de Terrassa» (3), ab data del 1632 en parla 'l P. Tapias Prior de Terrassa, es de suposar que 's trobarien en l' entremitx d' aquest any y del 1603, probablement quan al 1612 es feren les obres de reparació de dit temple (4), Aquestes inscripcions marmórees son prou conegu 'es, puix desde Pujades (5) ensá, han sigut reproduhides successivament per en Marca (6), Feliu de la Peña (7), Risco (8), Finestres (9), Masdeu (10), 'ls autors del *Diccionario geográfico universal* (11) Pi y Margall (12), Paluzie (13), qui sols publicá la de Quinto Granio, Hübner (14), Ventalló (15), Arnét (16) y Torres Amat (17) qui escrigué unes *Memorias sobre algunas antigüedades poco conocidas de Egara* que foren presentades á la Real Academia de l' Historia al Agost de 1819, censurades ab molts elogis pels académichs D. Joseph de la Canal y Fr. Llorens de Frias, aprobades per la Corporació y acordada sa publicació, y donades á llum per dita Academia..... al 1898, mercé al zel del P. Fita. També 'l dissertant publicá la ja ci-

(1) *España Sagrada*, t. IV, pág. 185.

(2) *Historia crítica de los falsos cronicones*

(3) Planes 115-7.

(4) En una lápida colocada al arch del cimbori de dita iglesia hi consten les dates de sa consagració y de llur reparació

(5) «Crónica Universal de Catalunya», llib. IV, cap. XLII.

(6) *Marca Hispánica*, llib. II, cap. XVI.

(7) *Anales de Cataluña*, t. I, llib. VI, cap. XI.

(8) *España Sagrada*, t. XLII, tractat LXXIX, cap. I.

(9) *Sylloge inscriptionum romanorum*, planes 41 y 211.

(10) *Historia crítica de España*, t. V, plana 331 y t. VI, plana 92.

(11) *Por una sociedad de literatos*, t. IX, plana 539.

(12) *España pintoresca, Cataluña*, plana 135.

(13) *Paleografía española*, plana 107.

(14) *Corpus inscriptionum latinarum*, noms. 4494 y 4495, t. II, planes 598-9.

(15) *Tarrasa antigua y moderna*, planes 11 y 12.

(16) «Memorias de la Associació Catalanista d' Excursions Científicas», vol. I, planes 77 y 78.

(17) *Boletín de la Real Academia de la Historia*, t. XXXIII, plana 19.

tada lápida de Granio al IV volúm de la «Biblioteca Histórica Tarrassenca» (1). Alguns més comentaristes de dites inscripcions-s' han sumat á n' els antedits (2): no dubtant cap d' ells, davant d' exes lápides que anomenen á Egara, de l' existencia d' aytal municipi romá allá ahont are hi ha l' ex-poble de Sant Pere de Terrassa.

Efectivament, per una d' exes lápides descobertes en l' esmentada localitat, segons ho proben tots els indicis y ho manifesta 'l P. Flórez (3), s' evidencia que: Per Decret dels Decurions del Municipi Felis (4) d' Egara 's feiu memoria ab aytal lápida, del Emperador Cesar Tito Aelió Antonino Pio, fill del Divo Hadriá, net del Divo Trajá Partico, besnet del Divo Nervae, Pontífex Maxim de la Potestat Tribunicia, dues vegades Cónsul y designat pera esser per tercera vegada Pontífex (5). A mes s' en deduhex: que Antonino Pio degué fer ciutat municipal á Egara, y per axó li axecarien una estatua (6), tota vegada que

(1) «Cent biografies tarrassenques», plana 75.

(2) També les publicaren l' A. Ponz, *Viage de España* etc. en L. A. Muratori, en son *Novus Thesaurus veterum inscriptionum* y en R. Cervera *Discursos históricos de Barcelona*, segons l' Hübner, (*loc. cit.*).

(3) *España Sagrada*, t. XLII, plana 179

(4) Marca, y Fita (Notes á les Memories d' en Torres Amat) interpreten la F. per Flavi. Finestres diu que tant pot entendres per *Felix* com per Flavi. Més Caresmar en son llibre *Carta del Dr. D. Jaime Caresmar en la qual se prueba ser Cataluña en lo antiguo más poblada, rica, y abundante que hoy*, (plana 31), combat l' opinió de 'n Marca al interpretar aquexa F. com á Flavi, sobrenom del Municipi, per donar l' honor á Flavi Vespasiá, puix, diu en Caresmar, que com aquest nom no 's solia escriure ab una F. sola sino ab FL, y el de *Felix* es marcada ab una F. sola, te de pendres per *Felix*. Lo mateix opina en Bosch y Cardellach en sa obra manuscrita inédita *Anales de Sabadel*. qui diu que aquesta Felicitat suposava prerrogatives, privilegis y opulencia En les abreviatures comunes á les lápides romanes que dona en Paluzie (ob cit.), s' confirma l' autorisada opinió d' en Caresmar.

(5) IMP. CAESAR. | DIVI HADRIANI | FIL. DIVI TRAIANI | PARTHIC. NEPOT. | DIVI NERVAE | PRONEP. T. AELIO | HADRIANO | ANTONINO. AVG. PIO | PONT. MAX. TRIBVNIC. | POTESTATI. COS. II. | DESIG. III. P. P. | D. D. M. F. EGARA.

Aquesta inscripció la traslladen els esmentats autors ab tota mena de variants. Jo la publico fidelment copiada del original, tot consignant que l' Hübner és l' únich que la du exacte.

(6) Segons opinió molt rahonable d' en Masden ob. cit., t. V, plana 331.

També, per lo que diu l' Hübner (*La Arqueología en España*, planes 111-4) sembla suposar que les dedicacions á Emperadors y Magistrats provincials y municipals, foren inscripcions fetes en les bases de les estatués, per

Plini, qui estigué per questor ó tresoré del Imperi á Espanya, ab tot y tenir medis sobrers de conexe bé 'ls pobles que administra, no incluhi en sa relació de les ciutats municipals d' Espanya á la d' Egara, lo qual es senyal de que allavors encara no ho era: que aytal estatua s' erigi en els dos primers mesos del any cristiá 139, y 892 de Roma, en quin temps, y no en el 153, com diu Finestres (1), Tito Antonino sigué per segona vegada Cónsul (2): y que Egara fou ciutat municipal, les quals, com es sabut, tenien els privilegis de poder governarse per ses propries lleys y de participar dels cárrechs, honors y drets de que gosa va la ciutat de Roma, encara que haguessen sigut sotsmeses al Imperi, per les armes (3).

La segona de dites lápides, ens innova que, Grania Anthusa, en el lloch donat per decret dels Decurions, havia dedicat aquella Memoria á son óptim marit Quinto Granio Optato, fill de Quinto de la Tribu Galeria, Duumvir d' Egara y Tribuno Militar (4). Exa inscripció, per lo tant, ens revela que aquest Duumvir ó magistrat president de la Curia Municipal d' Egara y Tribuno Militar ó quefe d' una Legió militar, moriria en dita ciutat ó seria enterrat en ella, si es que, com opina en Masdeu (5), fou sepulcral aquesta lápida. Empró també podria haver senyalat una estatua, al igual que en el cas de la lápida anterior, tota vegada que aqueix Quinto Granio tenia mérits sobrats pera que al menys sa esposa, que voluntariament postposá 'l seu nom al de son marit, en proba de llur amor y agraument á son bon espós, li erigís un recort digne.

Ara, 'l fet d' aparexe aytal lápida á l' ex-urb d' Egara ¿basta pera sentar, com diuhen en Pujades (6) y en Feliu de la Peña (7), que aquesta familia dels Granios era de Catalunya y de la

més que algun colp son copies dels epígrafes dels monuments axecats á personatges fills de la població ó á qualcuns que en elles hi exerciren funcions.

(1) Ob. cit., plana 42.

(2) *Historia Universal* de César Cantú, t. II, *Fastos consulares*. Y Masdeu, ob. cit., t. V, plana 332.

(3) Pi y Margall, ob. cit., plana 135.

(4) Q. GRANIO | Q. FIL. GAL. | OPTATO. II VIR. | EGARA. TRIBVNO | MILITUM | GRANIA | ANTHVSSA | MARITO | OPTIMO | L. D. D. D.

(5) Ob. cit., t. VI, plana 93.

(6) Ob. cit., t. III, lib. IV, caps. XL y XLII.

(7) Ob. cit., plana 124.

ciutat d' Egara? Ni de dita inscripció s' en desprén, ni sisquera en Pujades ho probá en lloch, malgrat haver promés que axí ho faria, y no 's limitá á n' axó, sino que explicant'lo que diuhen Baroni, Schoto, Eussebi y Orossi, pertocant al procónsul d' Assia Sereno Granio, qui per virtut d' una ó d' unes cartes (per uns autors fou una, y per altres, algunes) dirigides al Emperador Hadriá en favor dels cristians, habia lograt temperar les persecusions y cástichs que aquestos sofrien; s' adoná en Pujades de que Sereno tenia 'l matex nom familiar que 'ls Granios de la lápida Egarenca, y 'n tingué prou ab aquest fet pera dexar sentat que aqueix Sereno Granio pertenyia á la susdita familia, segons ell catalana (1). En Finestres (2) ho acceptá y en Feliu de la Peña (3) avençá un xich més en aytal disquisició, fent als Quinto y Sereno Granio, fillés d' Egara. Empró hi hagué més encara, puix dos autors moderns (4) varen batre el record com es diu are, donant á abdos Granios, per germans, y volent que Sereno hagués sigut Pretor de Catalunya.

Cal posar les coses á lloch, per més que com á terrassench sentí no poguer admetre versions que de convertirse en realitats honorarien la meua terra. Tan de bó que algú, més sortós que jo que no he pogut trobar en lloch una sola proba suficient pera convencem, tingui medis pera fer surar aytal versió com á veritat demostrada.

Aquells historiadors, alegats per en Pujades (5), no diuhen pas que exos Granios fossin egarenchs ni catalans. Tampoch ho diu en Nicolau Antoni (6), qui refutant á l' Argaiz, fa notar, que si aquest trobá en Eussebi, que 'l susdit procónsul d' Assia 's digué *Serenum Gravium*, pera que anomenat axis, resultés espanyol y fill de Samos (Galicia) (7), en cambi ell va llegirhi 'l nom de *Serenus Granius* en el Cronicó de dit Eussebi, consemblantment á la manera d' anomenarlo en Mariá Schoto y Oros-

(1) Ob. cit., t. III, llib. IV, cap. XL.

(2) Ob. cit., plana 211.

(3) Ob. cit., plana 124.

(4) Arnet. «Breus noticias sobre las esglesias que existeixen en la antigua Egara avuy dia Sant Pere de Tarrassa» vol. I, de les «Memorias de la As-sociació Catalanista d' Excursions Cientificas»: y Ventalló, planes 27 y 29, de sa *Historia de Tarrasa*.

(5) Ob. cit. llib. IV, cap. XL.

(6) *Bibliotheca veteris Hispanæ*, t. I, planes 126-7.

(7) *Población eclesiástica de España*, t. I, part II, planes 123-5.

si (1), quin últim autor 'l presenta, ademés, com á escriptor de obres de Relligió Cristiana: *Graniano* li diu en Nicolau Antoni, inseguint á Justí mártir y al mateix Eussebi en sa Historia Eclesiástica, admesa com á llegalítima pel propri N. Antoni en sa *Censura de obras fabulosas* (2). També li dona aquest últim nom, en Paul Allard, en llur darrer treball històrich, publicat en el passat Octubre (3), al dir que, de les simpaties demostrades á n' els cristians dels primers sigles, per molts magistrats de l' Assia (4), n' es testimoni *le lettre du proconsul d' Assie Granianus á l' empereur Hadrien et la reponse au successeur de ce proconsul* (5).

Aquest successor del esmentat procónsul, fou Minucio Fundano, 'l qual rebé la resposta del Emperador á la carta de Sereno; y en aquélla deya Hadriá: *Literas á Serenio Graniano, viro clarissimo, cui tui in provincia successisti ad me datos accepi* (6), segons llegexo en N. Antoni (*loc. cit.*), qui ho copiá de Sant Justí, d' Eussebi y de Callist.

Fins el Dr. Sales, cronista de Valencia (7), després de manifestar que Hadriá, desde Tarragona, visitá á peu totes les provincies pera millorar les ciutats d' ell molt apreciades, diu

(1) *Pauli Ossi etc. Adversus paganos* (1536), llib. VII, cap. XIII, plana 475, qui escriu 'l següent pertinent paragraf: «Hic per Quadratum discipulum apostolorum et Aristidem Atheniensem virum fide et sapientia plenum, et per Serenum Granium legatum, libris de Christiana Religione compositus instructus atque eruditus, præcepit per epistolam, ad Minutium Fundanum proconsulum Asiae datam, ut nemini liceret Christianos sine obiectum criminis aut probatione damnare. Idem quoque continuo pater patriæ in senatu ultra morem maiorem appellatur et uxor eius Augusta... vultusque et Christianos, quos illi Cotheba duce, quosd sibi adversus Romanos non assentarentur excruciebant Præceptique ne cui iudæo introuendi in Hierosolimam esset licentia, Christianis tantum civitate permissa.»

Mariana (*Historia de España*, t. 1.º, plana 82), cita 'l fet de Sereno Granio sense dir d' ahont era fill aquest personatge.

(2) Plana 300. Entre les obres regonegudament escrites per Eussebi que allí 's citen, no hi figura pera res aqueix Cronicó atribuhit á dit Eussebi per l' Argaiç.

(3) *L' expansion du Christianisme á l' époque des persecutions* (plana 377). *Revue des questions historiques.*

(4) *Meliton, dans Eussebe. Hist. eccl.*, IV, 26, 10.

(5) *Meliton (loc. cit.) Saint Justin á la suite de la première Apologie: Ruffin, Hist. eccl.* IV, 10.

(6) *Apologie secunda pro Christianis.*

(7) *Boletin de la Real Academia de la Historia*, t. III.

que 'l susdit Emperador favorequé secretament als cristians, degut á les Apologies de Quadrato y Aristides y als informes de *Sereno Grato*, son Llegat.

No hi ha desgraciadament, donchs, cap motiu fonamentat pera fer catalana, ó millor dit, de la regió que després va dirse Catalunya, á la familia dels Granios, y molt menys egarenca; y 'l perténexe á la tribu romana Galeria, tampoch implica que fos de la nostra terra, tota vegada que aquexa tribu era propia, á més de Barcelona, Lleyda y Tortosa, de Denia, Sagunte, Xàtiva y de moltes altres encontrades y ciutats Ibèriques.

El monument á Quinto Granio, tant podia haver sigut sepulcral, com recordatori dels grans càrrechs que del Imperi havia obtingut aquell tribuno, y axecat en un dels llocs ahont exercí qualcuns de dits càrrechs, ó siga 'l de *duumvir*. Qui sab desde ahont disposá aquexa commemoració la muller de Quinto Granio. Y no devía esser tan fonda la memoria dexada pel *duumvir* d' Egara als pobladors de la ciutat, quan mancant á la costum dels municipis agrahits, no foren pas sos naturals els que li dedicaren aytal recort, sino sols sa muller Anthusa, ab lo qual, si fos inscripció d'estatua y no lápida funcraria, 's veuria que també es molt antiga la costum d' axecar monuments públichs á individus de la propia familia y á despeses d' aquesta... quan el poble no 'ls costeya.

El fet d' haver sigut Quinto Granio, *duumvir* d' Egara, no es sufficient motiu pera tenirlo per fill de dita ciutat, puix que aytal magistratura la pogué conseguir domiciliantse á Egara (1) *incola*, ó essent admès, *adlecti*, per serveys especials en l' *ordo decurionum* de la població (2). A més, hi havia ciutats que donaven aytal dignitat als Cèssars y fins á Sobirans extrangers, com Cádiz, que l' havia conferit al moro Juba (3), rey de la Mauritania, á qui també li otorgá Cartàgena; y ho foren de varies ciutats, el rey d' Egipte Ptolemeu, y 'ls Emperadors Octaviá y Tiberi (4).

De Granios n' hi ha per tot. Quina gloria seria pera Terras-

(1) Carta del P. Fita al dissertant (del 5 d' Abril de 1901).

(2) Carta del Sr. Rodríguez Berlanga al qui axó escriu (del 8 Abril de 1901).

(3) Delgado é Hinojosa en el *Museo Español de Antigüedades*, t. VIII, plana 138.

(4) Masdeu (ob. cit.), t. V, plana XXXV.

sa, que 's pogués probar l' opinió aventurada d' en Pujadés (1) de que aquella família era oriunda d' Egara. Als egarenchs (?) Sereno y Quinto Granio y á Grania Anthusa, tal volta s' hi podria adjuntar á les hores als catorze restants Granios, registrats per l' Hübner (2) y als altres disset que anoto, extrets de diverses

(1) Llib. IV, cap. XL.

(2) El *Corpus Inscriptionum Latinarum*, t. I, conté 'ls següents: Nombre 1818: *Granius Infas* (Cádiz). Nombre 1819: *L. Granius Laurentinus* (Cádiz). Nombre 1967: *L. Granius M. f. Balbus* (Málaga). Nombre 1968: *L. Granius Si...* (Málaga). Nombre 3624: *M. Granius. f. Syneros* (Xàtiva). Nombre 3888 *L. Granius Polycletus* (*). Nombre 3913: *Q. Granius Q. l. Plutarcus* (Sagunto). Nombre 4118: *Granius Sabinianus* (Tarragona). Nombre 4272: *M. Granius Probus* (Tarragona). Nombre 4321: *C. Granius Sabinus* (Tarragona). Nombre 4321: *Grania Sabini l. Vitalis* (Tarragona). Nombre 4544: *C. Granius Felix* (Barcelona). Nombre 346: *M. Granius Vegetus*, Leiria (Portugal).

Ademés, en el vol. II de la mateixa obra d' en Hübner s' hi registra un consul anomenat *Granius Castinus*, á Málaga y al *Bulletin de la Correspondance Hellénique* (1899), dues inscripcions del port de Dèlos; relatives á *P. Granius. A. P. L.* l' una y l' altra á *M. Granius M. L. Her.* | *Diodorus Seios C. N. S.* (*Revue Archéologique*, 1899).

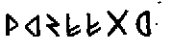
A Denia s' en trobá una altra dedicada á *Q. Granio. Q. F.* | *Gal. Clementi* (*Boletín de la Real Academia de la Historia*, t. IV). A Talavera de la Reina, un cip ab una inscripció en que 's parla d' un *Granio Pateyo* de la tribu *Quirina* (*Boletín de la Real Academia de la Historia*, t. II). A Zalamea de la Serena, una làpida dedicada á *Luci Granio Scevino*, de la tribu *Fapiria* (*Boletín de la Real Academia de la Historia*, t. XXV).

A Nimes s' en perdé una de *Sex. Granio. Sex. F. Volt.* qui com es veu pertenesia á la tribu *Vollinia* (*Historia general de Languedoc*, t. XV. *Inscriptions privées*, n.º 846). Segons el *Bulletino Comunale di Roma*, 1901, plana 133, es conex una estampilla de Roma ab aquesta inscripció: *Q. Gra. APOL* ó siga *Q. Gra(nius) Apol(tonius ou linaris)* (*Revue Archéologique*, sèrie 4.ª, t. I, 1903). Y al *Bulletin Archéologique du Comité des travaux historiques* de 1902 se n' hi insertá una altra de Timgad (Algeria) dedicada á *Granius Geminus*.

Nicolau Antoni en sa *Bibliotheca veteris Hispanæ* (t. I, planes 126-7), cita un *Granius Flaccus* (tret de Censorino), altre *Granius Licinianus* (tret de Macrobio) y un tercer dit *M. Granius Serenus* de Roma. Masdeu en sa *Historia crítica de España* (t. V), inserta quatre inscripcions de Parma dues (planes 160 y 165) en que hi figura un *F. Granio Prisco*, una (plana 175) de *L. Granio Proculo* y altra (plana 193) de *Lucius Granius Priscus*. També

(*) Aquesta làpida, que no diu l' Hübner d' ahont es, l' inclou ab el nombre 82, D. A. Valcárcel Pio de Saboya en son treball *Inscripciones y antigüedades del Reino de Valencia* (t. VIII de las *Memorias de la R. A. de la H.* En Masdeu y l' Escolano ja la publicaren.

obres, entre 'ls quins n' hi ha de les tribus Galeria, Quirina, Papiria y Voltinia. És de notar, per fi, que entre 'ls esmentats Granios n' hi ha un de ben interessant pera' l nostre objecte, donada la semblança ó relació que té ab el nostre *Q. Granio* | *Q. Fil. Gal.* | *Oplato*, etc.; 'm referexo al de Denia anomenat *Q. Granio. Q. F.* | *Gal. Clementi* | *Omnib. Honorib.* | *In. Republica*, etc., abdós dels matexos prenom y nom y fills de Quinto, y ab la sola diferencia dels cognoms determinatius del individuó, com també ho era 'l d' Anthusa (que en grech vol dir *florexent*) (1), muller del Granio d' Egara. L' eminent arqueólech Berlanga (2), á qui vaig consultar, opina que abdós personatges son distints, haverit pogut ésser contemporánis; que l' igualtat de sos prenom, nom y paternitat poden ésser una mera coincidencia; y que no es possible afirmar ab certesa si eren germans ó pare y fill. Y l' erudit P. Fita, també per mí consultat (3), creu molt probable que fossen germans. Rcalment es molt més verossimil el parentiu estret del Granio que desempenyá tots els honors municipals y cárrechs públichs de *Daniun* (4) ab el d' Egara, que 'l d' aquest ab el próconsul d' Assia referit.

L' erudit numismátich D. Antoni Delgado, dona á conexe en sa apreciada obra (5) tres monedes ibériques d' Egara, si bé aliada ab Arze, sinónim de fortificació. Aquestes omónoies d' Arze-Egara, semblants á les d' Arze-Saguntum, Arze Gadir y Arze-Seduni, son les següents: Nom.^o 1: Cap de Palas ab casco alat, imitant les de Roma, á l' esquerra: y al revers, toro ab cara humana barbada, á la dreta: á sobre, aquesta llegenda: , y al davant; mitja lluna. Mòdul; 15 milimetres de plata. Nom.^o 2: Conxa ó Petoncle. Revers; proa al davant, y al dessota, la lle-

para (plana 437) d' un *Granio Silvano*, tribuno de les Cohorts Pretorianes per allá 'ls anys 66, registra dues medalles de Calagurris, ab dos duúmvirs, dits *C. Granio* *Broc(o)* y *L. Granio* (t. VI, plana 27) y cita una lápida de Málaga de *T. Granio Seio* (plana 185).

(1) P. Fita, carta citada.

(2) Carta citada.

(3) Carta citada.

(4) Berlanga, carta citada.

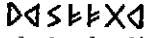
(5) *Nuevo método de clasificación de las monedas autónomas de España*. tom. III plana 362-4. En Delgado copia aquexes tres monedes, d' en Lorichs y diu que l' exemplar n.º 3, en Gaillard (Cataléch de vendes, plana 29) l' adquiri á Cartagena y que ell n' ha vistes d' iguals als Gabinetes de Valencia. Els altres dos son del Museu Arqueológich de Madrid.

genda. Mòdul, 15 milimetres. Nom.^o 3: Cap de Palas ab casco alat com la primera. Revers: toro ab cara humana, y al dessorbre la llegenda exterior pujant: . Mòdul, 14 milimetres de plata.

Dit autor cita les opinions d' en Velazquez, Erro, Sestini, Grotefend, Sauley, Boudard y Heiss, cap dels quals les atribuhex á Egara. Sols Tychsen, llegint OCAR, les fa de l' Egara dels Laletans.

El tipo d' aytals monedes convé més que cap altre, ab les de Sagunte, diu en Delgado, suposant pel toro ab faç humana, que pertenenen á ciutats marítimes del Mediterràni en comunicació ab Grecia, com digué Sauley: dues llegendes ibèriques hi aparexen: en l' una, sobre 'l toro ó sota la proa, hi llegex aquell ab son alfabet, *Arze-edr* ó *Arze-etr*: y en l' altre, *Arza-gdr-egar*: y creu que la primera indica 'l lloch de l' acunyació ab dessinencies difícils d' explicar, y la segona, noms propis de pobles aliats pera que en ells poguessen circularhi aytals monedes. Axis, afegex, pot explicarse, al veure que comensen abdues llegendes ab el nom d' *Arze* de la capital Saguntina, y axis, donchs, aplica 'ls exemplars de nombres 1 y 2 á Sagunte, y 'l de nom.^o 3 el creu d' omonoiá, puix que 'ls quatre primers caràcters donen el nom d' *Arza* ó *Arze*; 'ls tres següents son iguals als de *Gdr*, ja atribuhits en altres omonoiies de Sagunte, á Gades ó Gadir; y les quatre darreres radicals donen el nom d' una nova ciutat pera la numismática antiga espanyola, *Egar* ó *Egara* en els Laletans, cap á Terrassa, corresponent al territori ibèrich que sigué després dels goths.

Mr. Pierre Paris opina sobre aquexes monedes, que *les tourcaux a face humaine d' Arsé Egara et Arsé-Gadir sont certainement d' origine orientale, mais les artistes leur ont donné la figure conventionnelle d' Achéloüs* (1)

El catálech del Monetari d' en Vidal Quadras y Ramón (2) registra també tres monedes d' *Arze-Egara*: la senyalada ab el nombre 157, es la mateixa que en Delgado inclou primerament y conté aquexa llegenda: , que si bé aparex gráficamente quelcom distinta de la de dit autor, vol dir, valentme del alfabet del matcx Delgado, tant *ARSEETR*, com la llegenda de la citada moneda d' aytal numismátich, ja que 'ls ca-

(1) *L' art et l' industrie de l' Espagne primitive* (1904), tom. II, plana 295

(2) Tom. I, plana 19.

ràcters quelcom diversos que conté, no són mes que variants de unes matexes lletres. La segona de dites monedes catalogades, es la de nombre 158, y 's descriu exactament igual á la precitada d' en Delgado y té la mateixa llegenda de la de nombre 157 d' en Vidal, empró ademés l' inscripció següent, pujant:

POZPZEDLDD . Y la tercera de nombre 159, té l' anvers borrat, semblant veureshi la figura d' un toro embestint. Revers: cap de cavall, y al voltant la llegenda: **DDSEEXDX** , Mòdul 8 milimetres plata.

Cert es, per lo tant, com diu Mossen Font y Saguó (1) que son cinch les monedes ibèriques que 's classifiquen com d' Arze-Egara. ¿Mes cal tenirles totes per egarenques? De les sis llegendes que 'ls numismàtics ens donen de dites monedes, en tenim tres, les dues del primer as d' en Delgado y d' en Vidal y la primera inscripció de la segona moneda d' en Vidal, que diuen ARSEETR, y es evident també que la llegenda del tercer as d' en Vidal, diu ARSEETRGT, les quals no 's poden pas admetre com á demostratives de l' encunyació egarenca. En cambi, l' inscripció de la tercera omonia d' en Delgado y la segona llegenda de la segona moneda d' en Vidal son mes convincents, tota vegada que donen respectivament: ARSAGAEGAR y ARSAGSAEGAR.

L' Hübner (2) cita també entre 'ls pobles aliats senyalats en monedes ibèriques, á ARSAGSOEGAR, y á més, á *Arsesarn*, *Arsegdr* y *Arsgdr* (3) sense aventurar-se á dir á quines poblacions corresponen. Y l' Heiss (4) diu d' ARSAGSAEGAR, que es una localitat indeterminada anomenada ARSE.

Donchs, si un detingut estudi de dites monedes y de les opinions dels numismàtics sobre d' elles, decanta la d' en Delgado cap á la creença de que deu tenir-se per moneda ibèrica de Egara aliada, l' as que 'ns dona ARSAGAEGAR, y de que son de Sagunte les altres dues, ¿per qué les agrupa totes tres com á omonies d' Arze-Egara? Y en Arthur Pedrals ¿per qué davant de lo que dona la traducció de les monedes ibèriques d' Arze-Ega-

(1) «Lo Vallés».

(2) *La Arqueología en España*, plana 202. El mateix Hübner en sa obra *Monumenta linguæ ibericæ*, dona en les planes 44 y 45: *Arsagsocgra*, *arsgdr* y *arsegdr*, significant monedes ibèriques de Sagunte.

(3) Végis l' opinió anteriorment apuntada d' en Sauley, autor del *Essai de classification des monnaies autonomes de l'Espagne*.

(4) *Description générale des monnaies antiques de l'Espagne*.

ra que descriu en el catàlech d' en Vidal Quadras, y de les conclusions d' en Delgado (1) presenta també aytals tres monedes, com á omonois Arze-Egarenques?

A més, el grave autor Delgado, que ab tanta consciencia ha estudiat la materia y que s' ha guanyat aquí y fora d' aquí una reputació ben merescuda, senta (2) en un lloch, que l' alfabet dels scit-trácits ó ibers, degué esser uniforme en la Citerior, y en altre lloch (3), diu que tingué varies alteracions degudes ó á haverse adoptat ex llenguatge en localitats divergents entre sí y per consegüent en la modulació de les paraules, ó per esser variada sa civilisació, ó per haverse fet en diversos temps l' acunyació, quan l' escritura havia variat ab el contacte ab altres pobles civilisats. Y aqueixa antitesis es veu repetida en el matex autor, al dirnos (4) que 'ls concerts ú omonois no pogueren celebrarse sino entre ciutats molt próximes, tal volta de termes colindants y ahont les necessitats d' una vida comú en unes y altres deguessen satisferse ab urgencia: y malgrat aquex criteri, admet omonois de ciutats tan equidistants com Sagunte y Gádes, y d' abdues ab Egara. Altres contradiccions s' hi troben referents á l' interpretació de les lletres ibériques, á tenor de son propi alfabet y al nombre y forma dels caràcters d' algunes llegendes, que no he de puntualisar, perquè ab lo dit ja basta pera evidenciar que m' he percatat de la poca fixesa regnant encara en lo pertocant á l' interpretació d' un alfabet que apar una mescolança de lletres dels greg arcaych, fenici antich, hebreu samarità y altres.

Sembla, donchs, talment com si l' ombra protectora del misteri, planant sobre la llengua ibérica, al ensemps que mantinga 'l secret de llur alfabet, introduhesca la confusió en tots quants pretenen arribar á desxifrarlo d' una manera definitiva. Y axis un es troba ab que *cada maestrillo tiene su librillo*, quan vol veure com interpreta l' ibèrich quiscun dels autors entesos, els quins no sols es creen un alfabet y una traducció á mida de son gust, y una denominació y classificació també á son albir, sino que fins, á voltes, ni ab ells matexos s' entenen, mancant

(1) L' obra d' en Delgado es del any 1871 y 'l llibre catàlech d' en Vidal, de 1892.

(2) Ob. cit., t. I, plana CXII.

(3) Ob. cit., t. I, plana CXIII.

(4) Ob. cit., t. I, plana CLXXVII.

en ses desquisicions á llurs propries teories y al matex quadro d' interpretació de son peculiar alfabet. De tots modos, davant de lo que dona la traducció de les llegendes ibèriques d' aytals monedes, valentme dels alfabetos d' en Delgado y d' en Saulcy (1) é inseguint al ensemps l' interpretació adoptada per l' Hübner (2) y l' Heiss (3), crech que cal tenir sols per monedes ibèriques d' Arze-Egara, les dues omonoiies de n.º 3 d' en Delgado y de n.º 158 d' en Vidal.

Egara, fou Seu Episcopal. D' axó no n' hi ha cap dubte, y' ls historiadors que s' han ocupat d' ella y que en sa inmensa majoria han regonegut l' existencia de dit bisbat, han concedit á aytal Seu 'ls bisbes que á son respectiu juhi, la regiren, valentse dits autors, dels Códichs més antichs y reputats que han conservat les actes dels Concilis d' Espanya, interpretats empró per quiscun á sa manera. Com que es una materia prou coneguda, sobre aquest punt m' hi detindré 'l menys possible; y com que les cites y 'l coteig de tants tractadistes d' aytals cónclaves, fora cosa interminable y sobre tot impropria de l' ocasió present, me limito á donar en nota apart, la llista de les vuytanta obres històriques (4) de que m' he servit pera depurar lo referent al Bisbat d' Egara y oferir sols en aquest lloch, una concreció resultant del exámen de les diverses versions en les susdites obres aparegudes, ab l' intent d' arribar á fixar un verossimil empró temporal Episcopologi Egarench (5).

(1) Ob. cit. d' en Delgado, t. I.

(2) Obres y llochs citats.

(3) Ob. cit.

(4) En ma obra «Cent biografies tarrassenques», ja hi vaig ensajar aquest treball de depuració al parlar dels bisbes egarenchs.

(5) S. Isidor. *De viris illustribus*.

Ambrós de Morales *Corónica general de España*.

Joan B. Pérez. *Series Conciliorum Hispaniæ ante Arabum, Maurorumque aduentum*.

García de Loaysa. *Collectio Conciliorum Hispanarum et emmendationibus*.

Saenz de Aguirre. *Collectio maxima conciliorum omnium Hispaniæ et novi orbis*.

Antoni Agustí. *Antiquæ collectio Decretalium cum eruditissimis notis*.

Felip Labbe y Gabriel Cossart. *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*.

Harduino. *Acta conciliorum et epistolæ decretales*.

A. Agustí *Opera omnia*.

El primer bisbe d' Egara va esser Ireneo, el qual fou indicat al any 450 pel prelat de Barcelona Nundinari, qui trobant massa extença la diócessis en la que hi anava comprés el terri-

-
- Marca. *Marca Hispanica*.
Pujades. «Crónica de Catalunya».
Corbora. *Cataluña Ilustrada*.
Matheu Aymerich. *Nomina et acta episcoporum Barchinonensium*.
Nicolau Antoni. *Bibliotheca Hispana vetus*.
Esteve Baluzo. *Dissertatio de episcopatu Egarensi* (en Saenz d' Aguirre.)
Florez *España Sagrada*.
Baronio. *Annales Ecclesiastici*, etc.
Risco. *España Sagrada*.
Argaiz. *Población eclesiástica*.
Mariana. *Historia general de España*.
N. Antoni. *Censura de historias fabulosas*.
Marsden. *Historia crítica de España*.
Torres Amat. *Memorias sobre algunas antigüedades poco conocidas de Egara*.
J. Moret. *Investigaciones históricas de las antigüedades del reyno de Navarra*.
D. de la Ripa. *Defensa histórica por la antigüedad del reyno de Sobrarbe*, etc.
A. Beuter. *Crónica general de España y del reino de Valencia*.
D. de la Ripa. *Corona Real del Pirineo*, etc.
F i y Margall. *Cataluña*.
Serra y Postius. *Perla de Cataluña*.
Marcillo. *Crisi de Cataluña*.
Madoz. *Diccionario Geográfico*.
Diago. *Historia de los victoriosísimos antiguos condes de Barcelona*.
Pineda. *Monarquía eclesiástica*.
Feliu de la Peña *Anales de Cataluña*.
Villanuño. *Summa Conciliorum Hispaniæ*.
Félix Amat *Historia eclesiástica ó tratado de la Iglesia de J. C.*
Doménech. *Historia general de los Santos y Varones ilustres, etc*, de Cataluña.
- Romey. *Historia de España*.
Balaguer. *Historia de Cataluña*.
A. Bofarull. *Historia crítica de Cataluña*.
Gebhard. *Historia general de España*.
E. Morera. *Tarragona cristiana*.
Moreno Cebada. *Historia de la Iglesia*.
Fleury. *Historie eclesiastique*.
Padilla. *Historia eclesiástica*.
Sánchez Arévalo. *Historia regum Hispaniæ*.
Villodas. *Ecclesiasticarum Antiquitatum*.
M. Lafuente. *Historia de España*.
Ferreras. *Sinopsis histórica*.

tori que després fou dels bisbes d' Egara, volgué establir aquexa nova Seu, posanthi un varó de tan grans virtuts y notable disposició, com Ireneo, qui governà sa diócesis fins á la mort de Nundinari, ocrreguda al 465, en que per disposició d' aquest

-
- Surio. *Colección de Concilios.*
Sirmond. *Concilia antiqua Galliae.*
Jordán. *Historia de la Provincia de la C de Aragón de la S. O. de los Ermitaños de N. G. P. S. Agustín*
Massot. *Compendio historial de los ermitaños de N. P. S. Agustín del P.º de Cataluña.*
Bernat Boades. «Llibre dels feyts d' armes de Catalunya».
F. de Ocampo. *Crónica de España.*
Morales. *Corónica general de España* (continuació de la d' Ocampo).
Ulloa. *Tratado de cronologia para la historia de España.* (*Memorias de la Real Academia de la Historia*, t. II).
R. Font. *Episcopologio Ampuritano.*
Alzog. *Historia eclesiástica.*
Aulestia. «Historia de Catalunya».
Villanueva. *Viaje literario á las iglesias de España.*
Tristany. *Corona Benedictina.*
Moneada. *Episcopologio de Vich.*
Árnet. «Breus noticias sobre las iglesias que existeisen en la antigua Egara» (*Memorias de la Associació Catalanista d' excursions científicas*, t. I).
Baluze. *Conciliorum nova collectio.*
Diago. *Anales de Valencia.*
Tejada. *Colección de cánones y de todos los concilios de la Iglesia de España.*
G. de Loaysa. *Notæ ad Concilia Hispania.*
Felip Labbe. *Sinopsis.*
Joan Antoni Pérez. *Chronologia de los Concilios antiguos de España.*
Antoni Pérez. *Manipuli Florum Juris Pontifici et Cæsare, nec non, et Regni Hispaniarum XL concilis exornati.*
B. Carranza. *Suma de los Concilios*, etc.
J. Saenz de Aguirre. *Noticia Conciliorum Hispaniæ.*
D. de Alava Esquivel. *De Conciliis universalibus.*
Saenz de Aguirre. *Synopsis Collectionis maximæ Conciliorum omnium Hispaniæ.*
Sociedad de literatos. Diccionario geográfico universal.
J. Ventalló. *Tarrasa antigua y moderna.*
A. Bosch y Cardellach. *Anales de Sabadell* (Manuscrit inédit al Arxiu Municipal d' aquella ciutat).
J. Ventalló. *Historia de Tarrasa* (quina publicació cessà ab la plana 220 del primer tomo)
S. Sanpere y Miquel. *Historia de Barcelona* (publicació interrompuda al arriuar á la plana 152 del primer tomo).

que 'l nombrá hereu de sos bens, el succehí en el bisbat de Barcelona ab aprobació del clero alt y bax d' aytal Provincia eclesiástica y del Metropolitá de Tarragona, Ascaní. Empró 'l Sant Pare Hilari, en la coneguda carta escrita al susdit arquebisbe y als demés bisbes de sa Provincia, maná que dexés la diócessis barcelonina y retornés á la que avans ocupava, á fi de no sentar el precedent de que aquexes Dignitats poguessen esser obtengudes per herencia. L' esmentada carta del 30 de Descembre del 465 fou á conseqüencia del Concili del 17 de Novembre anterior, en que 'ls 50 prelats reunits havien acordat que Ireneu, bax pena d' excomunicació, tornés á sa primitiva Seu. Es de creure, donchs, que s' incautaria altre colp de la diócessis d' Egara. S' ignora, per lo tant, fins á quin any la regiria y si en el llarch interregne desde ell al segón bisbe conegut d' Egara, que fou de 66 anys, hi hagué, com es probable, qualgún altre bisbe.

Nebridi fou 'l segón, segons lo que fins avuy s' ha pogut saber. Sigué un digne germá de Sant Just, bisbe d' Urgell, de Sant Justiniá, bisbe de Valencia, y de Sant Elpidi, arquebisbe de Lyó, puix com sos germans, fou home de moltes lletres y de gran doctrina y santedat, segons Sant Isidor, qui, ab tot, confessa que no arrivaren á sa noticia les obres que se' l hi atribuhexen. Concorregué al segón Concili de Tarragona del 516 firmant aixis: *Nebridius in Christi nomine, Minimus Sacerdotum constitutionem sanctorum Canonum subscripsi Sanctæ Ecclesiæ Egarensis Minister*. També assistí al Concili de Girona del 517 firmanthi del següent modo: *Nibradius in Christi nomine Episcopus subscripsi*; y en el segon de Toledo del 527 ab aqueixa sotscripció: *Nebridius in Christi nomine Ecclesiæ nostræ Egarensis Episcopus hanc constitutionem consacerdotum meorum in Toletana urbe habitam cum post aliquantum temporum advenissem, salva auctoritate priscorum, Canonum relegi, probavi et subscripsi*. Son germá, Sant Just d' Urgell, firmá també les actes de dit Concili y abdós ho feren al poch temps d' haverse celebrat á Toledo, ahont apar que s' hi trobaren á causa de la persecució dels arrians, com n' es un testimoni la firma d' altre bisbe que sols per aytal motiu accidental firmá les dites actes (1).

Tauro fou, segons tots els indicis, el tercer bisbe d' Egara,

(1) Tomo XL, *Esp. Sag.*, pl. 310. *Marrucinus in Christi nomine Episcopus ob causam fidei Catholice in Toletana urbe exilio deputatus etc.*

y d' ell sols se sab que assistí al Concili de Lleyda del 546, firmant en la següent forma: *Taurus in Christi nomine Ecclesie Agarensis Episcopus, his constitutionibus interfui et subscripsi.*

El quart fou Sofroní, qui estigué al tercer Concili de Toledo del 589, firmanthi així: *Sophronius Ecclesie Egarensis Episcopus subscripsi*, é igualment al segón de Zaragoza del 592 en el que firmá en exa forma: *Sophronius in Christi nomini Episcopus subscripsi*. Aquest prelat fou un dels quatre que á Zaragoza y als dos dies de dit Concili prescribiren y firmaren la tassa dels drets que devien percibir els *Numerarii* ó *Tabularii* del *Fisco Barcinonensi*.

Fou 'l quint bisbe d' Egara, Ilergi, qui el 599 prengué part en el Concili de Barcelona de dit any, sotscribint axís les actes: *Ilergius in Christi nominæ Ecclesie Egarensis Episcopus, in his constitutionibus annuens subscripsi*. Firmá també 'l Decret de Gundemar donat y sotscribit per ell á Toledo al 610 y firmat pels 26 prelats que havien concorregut al acte de la exaltació d' aquell al trono, autoritzant y confirmant tots ells la Dignitat d' única Metròpoli, donada á Toledo. Ilergi sostrengué aytal decret en aquexos termes: *Ego Ilergius Egarensis Episcopus subscripsi*.

Als idus de Janer del any 614 y tercer del regnat de Sissebut, Era 652, es celebrá á Egara un Concili Provincial convocat y presidit per Eussebi, Arquebisbe de Tarragona y assistinthi altres tretze prelats al objete d' autoritzar ab ses firmes els dos cánons pertocants á la vida y honestetat dels preberes y clergues d' ordre inferior, estatuhits en el Concili d' Hosca del 598.

Pot llegirse l' acte d' aquex Concili á les obres d' en Sanz d' Aguirre (1), d' en Labbe y Cossart (2) y d' en Villanuño (3) quines dues primeres contenen el text completament idéntich (4).

Els dotze prelats y dos procuradors d' altres tants que sotscriuhén dita acta, sense expressar llurs Seus, foren els següents, firmant ab aquest mateix ordre: *Eussebius, subscripsi. Mumiús, s. Joannes, s. Maximus, s. Emila, s. Rufinus, s. Visus, s. Vincen-*

(1) Ob cit

(2) Ob. cit.

(3) Ob: cit. t. I, plana 408. Aquest text difereix dels dos següents, en algunes paraules.

(4) En Ventalló (*H. de T.*, pls. 78 y 79) l' doná quelcom barroerament.

lius, s. Stephanus s. Pompeius, s. Sintharius, s. Justus, s. Maximus Presbyter agens vicem domini mei Stephani Episcopi, s. Fructuosus in Christi nomine Diaconus, agens vicem domini mei Gomarelli Episcopi, s.

Garcia de Loaysa, en les notes ab lletres, posades a lá segona de les tres citades Coleccions de Concilis, fa a aquexos primers nou prelats correlativament: *Metropolitanus, Calagurritanus, Gerundensis, Caesaraugustanus, Barcinonensis, Eliberitanus* (1) *Laverrensensis* (2) *Bigastrensis, Oretanus*, y al últim (3) *Olisipponensis* guiantse segurament pels bisbes sotscrits en el Concili de Toledo y en el decret de Gundomar del 610, tal com ho indica en Joan B. Pérez en sa «Carta al llegidor», publicada per l' Aguirre. En Florez, no obstant, y en Moncada (4) que tradueix els dos cánons, impugnen els esmentats títols d' Oretá, Bigastrench y Olisiponench, per no perteneixe llurs Seus a la Província Tarragonesa celebradora del Concili d' Egara. En cambi, en Florez fa bisbe de Vich a un dels dos Esteves que s' hi anomenen. (5).

Apar que D. Joan B. Pérez fou 'l descobridor del Concili Egarench en el Códex Emilianés, únich en que s' es conservat aytal Concili, y axis ho relata en sa citada «Carta» que inclou l' Aguirre (6) en son estudi titolat *Conciliorum Hispaniensem Chronologia*, publicat pel P. Florez (7) y en el *Præfatio* del citat Pérez que doná més tart a la publicitat el P. Risco (8). Després en parlaren en Morales en sa Crónica (9) y A. Agustí (10). Empró fins que en Loaysa publicá la colecció de Concilis d' Espanya (11) al 1593, no 's conegué 'l context de dit Concili que passá desapercebut per en Pujades quan al 1609 doná a llum sa Crónica. Al fi en Saenz d' Aguirre (any 1694) doná a conexe 'l text íntegre del acta de dit Concili. *Al Speculum Officiala-*

(1) *Lege Pisinus.*

(2) *Lege Vitulatius.*

(3) *Sive Goma.*

(4) *Episcopologio de Vich*, t. I, cap. IV.

(5) *Esp. Sag.*, t. XXVIII, planes 57 y 58.

(6) *Ob. cit.*, t. I, plana 11.

(7) *Esp. Sag.*, t. II, plana 198.

(8) *Esp. Sag.*, t. XL, plana 326.

(9) *Ob. cit.*, t. II, llib. XII, cap. XIV.

(10) *Ob. cit.*, t. III, plana 160, nota A.

(11) *Ob. cit.*

lus (1) es diu erradament *cujus acta ob invasionem maurorum periere* puix, com s' ha vist, es conex íntegra dita acta.

Aquí, per últim, aparex una vera anomalia que en cap historiador he trobat explicada ni notada sisquera. Y es el fet de no figurarhi en ex Concili, cap bisbe manifestament egarench: ni Ilergi anterior á la data d' aytal assamblea, ni Eugeni posterior al dit cónclave.

Eugeni, donchs, fou el sisé bisbe d' Egara, y concorregué al quart Concili de Toledo del 633. Veusaquí sa sotscripció: *Eugenius Egarensis Episcopus subscripsi.*

El seté va esser Vicents, qui al 653 estigué representat al octau Concili de Toledo per l' Arxiprest Servand: *Servandus Arxipresbyter Vicentii Episcopi Ecclesie Agarensis subscripsi.*

Joan fou l' octau y darrer bisbe d' Egara, y son nom aparex en el tretzé Concili de Toledo del 683, si bé representat per son Vicari Samuel: *Samuel Presbyter agens vicem Joannis Episcopi Egarensis.* Mes tart, ó siga al 688, assistí en persona al quinzé Concili de Toledo firmant: *Joannes Egarensis Sedis Episcopus subscripsi.* Al any 693 figurá al setzé Concili Toledá y ab la següent firma: *Joannes Egarensis Ecclesie Episcopus subscripsi.*

Desde aquèsta data en que també cessen les noves dels demés bisbats de Catalunya, res més se sab de fixo del bisbat, ni de la existencia d' Egara. Entrats els moros á Espànya, pèls anys 711, s' anaren apoderant, al penetrar al 713 á Catalunya, d' Ilerda, Tortuxa, Barciluna, Gerunda, Empuria, etc., fins á passar al Afranc (2).

Com es natural, donchs, tots els nostres historiadors suposen, per més que res en consti en concret, que Egara sofrí aqueixa mateixa sort: cal fixarse, per lo tant, en l' experimentada especialment per les Seus y territoris més vehins als d' Egara, com ho eren les de Vich y Barcelona, de part de les quines segurament s' havia format el bisbat nostre. Crech que es l' únich estudi que 'ns pot donar alguna llum pera entrelluscar qualche verossimilitut pertocant á l' época y manera de desaparèxe la allavores ciutat gotha, junt ab sa gloriosa Seu.

Diu Sant Isidor (el *Pacense*), que després de vençuda Zaragoza, 'ls alarbs allargaren ses conquestes fins á la Galia Narbonesa. Sense dexar, donchs, dominada tota la Catalunya, no pas-

(1) A. de la C. de B., ob. cit., primer registre.

(2) Conde *Hist. de la dominación de los árabes en España*, cap. 16.

sarien pas á França. Una de les nostres ciutats que enrunaren fou Ausa, ahont sols hi perseveraren algunes cases que li criginaren el nem de *Vicus (Ausonensis)*, com també s' ho digué Urgell.

Axó provingué, com diu en Flórez (1), de que les ciutats destruhides, no poguent esser reparades completament en temps precaris, s' acontentaren ab restablir algún barri pera habitació dels cristians y en anar crexent á mida que augmentessen les persones y cabals: y açó seguí fins que Lluís, fill de Carlemany, aná conquerint el territori catalá y 'l repoblá y enfortí, com ho feu al 798 ab Ausona, Cardona, Caserras y altres llochs comarcans, allavors deserts (2), y sense bisbe la Seu Vigatana que s' havia agregat á la Narbonesa á causa de les hostilitats morunes (3), segons ho atribuhex en Masdeu (4) á en Baluze (5) al dir que les diòcessis de Catalunya, desde la vinguda dels alarbs fins als anys 886 en que 's restablí la Seu de Vich, es subjectaren al Metropolítá de Narbona, permanexent en aquest la Dignitat de Metropolítá Tarragonench fins després de dita restauració, á juhi dels historiadors francesos; creyent empró 'ls espanyols, que aytal Dignitat passá al bisbe de Vich. No obstant s' hi nota aquí la particularitat de que' n Masdeu combat l' autenticitat y validesa de les dues cartes d' Urbá II al bisbe Berenguer de Vich y al llegat Rayneri, suposanthi en elles l' afirmació de que 'ls moros destruhiren á Tarragona, Vich y Terrassa, essent així que de Terrassa aquelles no 'n parlen.

Barcelona 's rendí, obtenint dels alarbs algunes capitulacions favorables, com l' us de la religió cristiana y de ses peculiars lleys; puix aytals invasors no s' oposaven á lo que no contrariava les seves lleys é interessos, sino al contrari, sa política consistia en mantenir vassalls pera servirse d' ells, á fi de que cultivessen les terres ó paguessen certs tributs pera poguer practicar la nostra religió (6). Hi están en axó contestes tots els autors, esclaus, ans que tot, de la veritat històrica. Tarra-

(1) *Esp. Sag.*, tomos XXV, planes 95-6 y XXVIII, plana 61.

(2) Dom Bouquet, t. VI plana 91. Cronicó Moiscanciench: *Nam civitatem Ausonam, Castrum Cardonam, Castaserram et reliqua oppida olim deserta.*

(3) *Ob paganorum infestationem, Baluze, Concordia Sacerdotii et Imperii*, llib. IV, cap. XXV.

(4) *Hist. crit. de Esp.*, t. XIII, planes 305-9 y t. XV, planes 1 y 234 5.

(5) *Mca. Hisp.*, llib. IV, cols. 468 y 470.

(6) Florez. *Esp. Sag.*, tomo XXIX, plana 146.

gona, en cambi, degué resistir; y axis aparex en el decurs de sa historia, assolada y deserta (1). «No dexeu als infidels, diu la lley de Mahoma, alçar sinagogues, iglésies ni temples nous, mes sigueu árbitres de reparar els edificis antichs, y fins de reedificals, ab tal que siga en sos solars anteriors». Y 'l califa d' orient, Abu-Bekr, dexá escrit en un precepte: «No turbeu la quietut dels monjos y solitaris, no destruihu ses morades (2)».

Els datos escadussers que respecte á l' invasió serrahina á Catalunya poden espigolarse en les cróniques pertinents, no sou més que deduccions é induccions sense altres bases que les suposicions y versemblantses; y 'ls fidedignes, encare més escassos, ben poch concreten pera donar peu á fermes judicis. Fora temeritat, donchs, empenyarse en probar qualque cosa apartada de la tradició que, essent rahonada, forsosament ha d' admetres, al ocupar-se dels fets, realment desconeguts, ocorreguts en el temps mediat entre l' invasió árabe y la reconquesta començada pels monarques francesos. Davant d' un fet evident y general, no hi caben distingos ni equilibris, quan no 's poden presentar documents veridichs que 'ls permetin. El fet eloqüent es, que desde l' any 693, en lloch sonen els noms dels bisbes catalans ni les Seus per ells regides. Aquesta unanimitat, que també quasi 's manifesta en el reste d' Espanya, demostra que un mal gros y general anorreá 'l nostre territori, cessant tota normalitat social y eclesiástica. Que apar que 'ls alarbs foren tolerants ab els llochs capitulats. Axó es lo rahonable, y sembla comprovat. Fins un autor modern (3) diu que 'ls serrahins concedien als cristians la libertat del culte católich, perquè, mancats de temples mahometans, es partien els dels cristians, entre ells y els católichs, com á Sant Vicents de Córdoba.

Mes, cenyintme especialment á Egara, ¿hi há algún dato probatori de la sort que li tocá en aquella época? ¿Resistí, y per lo tant, fou enrunada? ¿Capitulá y fou respectada? Res se sab del cert. Lo que sí consta, es, que desaparagué la ciutat romana y wisigotha; que no 's parlá més de bisbes egarenychs, com succehí en els demés bisbats de la nostra terra; que s' axecá al sigle IX en el seti de l' urb d' Egara, un temple de tradició wisi

(1) *Id. id.*, tomo XXV, planes 96-7.

(2) Bofarull, (A). *Hist. de Cat.*, tomo II, planes 28-9.

(3) F. de Selgas. Nombre 121 del *Boletín de la Sociedad Española de Excursiones*.

gotha ab restes romans y goths procedents d' edificis, al menys, del sigle VII (1), segons tots els indicis, lo qual implica una anterior destrucció per l' obra dels homes ó la del temps, á menys que 's pogués demostrar l' opinió del Sr. Riaño (2), confirmada pel Sr. Lampérez (3), de que la capella de Sant Miquel de Terrassa es obra del sigle V ó VI, puix que axó ja constituhiria una proba patent de lo que diu aquest pèrit: ço es, que 'ls árabes s' apoderaren d' Egara, respectant empró 'l culte, y que les incursions d' Almanzor no degueren destruir més que part del baptisteri de Sant Miquel (4), lo qual, áb tot, no es prou concret, ja que si 'ls alarbs respectaren el culte dels cristians d' Egara ¿per qué van destruir part d' un de llurs edificis catòlics? A més, ¿qué se 'n va fer de les iglesies anteriors á les actuals de Sant Pere (sigle IX) y de Santa Maria de Terrassa (sigle XI y XII) una de les quals, de les desaparegudes, degué haver sigut la Catedral d' Egara, al menys ja al sigle V, del qual arrenca lá memoria de llurs bisbes? S' ha de regonexe que existiren aytals temples anteriors y que d' ells no 'n queda altre rastre que 'ls restes escultòrichs de Sant Miquel (5), de que ja parlaré, y algùn altre escadusser; y per lo tant, que 'ls homes ó 'l temps les destruïrien, com un xich més avall de la transcrita cita del Sr. Lampérez ja 's rectifica aquex erudit arquitecte al sentar també que, ó destruï Almanzor (6) la susdita part de Sant Mi-

(1) Cal tenir en compte que 'l rey goth Teodorich, per mediació de son ministre Cassiodor, doná á principis del sigle V, acertadíssims preceptes encaminats á la conservació dels restes dels edificis romans y á la construcció d' altres, aprofitant les columnes y lápides soterrades entre les runes que cobrien el sol del Imperi (Caveda, *Ensayo histórico sobre los diversos géneros de Arquitectura empleados en España, etc.*, cap III, planes. 47 y 30).

(2) *Boletín de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando*. Nombre del Desembre de 1896. Sessió del 21.

(3) *Hist. de la Arquitectura cristiana española. Lecciones en el Ateneo de Madrid*.

(4) Ob. cit.

(5) A la *Hist. de Tarrasa*, d' en Ventalló, plana 130, 's diu que «un capdill egarench, anomenat Arnald, varó enemich dels enemichs de Deu, com li digué 'l Pontifex Romá, va fer recollir les pedres disperses d' Egara y reedificá ab elles les iglesies de Sant Pere, Sant Miquel y Santa Maria en el mateix siti ahont estigué l' antiga Catedral». Mes com no manifesta d' ahont treu tan brillants informes, sento no poder admétrels com á bons.

(6) Muhamad ben Abdala Abi Amer Almanzor realisá sa famosa expedició á Barcelona, que prengué del comte Borrell, al juliol del 985, essent

quel, ó siga sa cúpula, ó va ensorrarse. ¿Y es verossimil, dich ara, que una construcció que 's fa datar del sigle v ó vi (ó vii, segons dit autor), s'arrunés ja al sigle xi, época fixada pel Sr. Lampérez á la cúpula de Santa Maria de Terrassa y á la reconstrucció de la de Sant Miquel, y menys encara si aquest temple 's té per obra de filiació bisantina y de tradició wissigotha, del sigle ix, com afirma l'entés arquitecte Sr. Puig y Cada falch? (1).

¿No es mes llógich creure que, ó fou destruhit pels homes aqueix baptisteri y reconstruhit després del tot en el sigle ix (Puig) ó en l' xi en que 's refé y 's construhí respectivament una y altra cúpula (Lampérez)? ¿Y, per fi, no ho es més encara l'admetre l'opinió del primer, de que l'elevació de la capella de Sant Miquel, es deu purament á la devoció que als sigles ix y x 's tenia á dit Sant com proben els innumbrables temples dedicats á Sant Miquel que allavores s'erigiren á Catalunya?

Axó al cap de vall no obsta 'l que avans hi existís en son sol, un baptisteri wisigoth ó que aytal temple de Sant Miquel, axecat al sigle ix, hagués sigut utilitat para 'l baptisme d' homes y dones, separadament, com prevenien els sagrats cánons, ser vintse de dita capella y de l'altra subterrànea que aqueixa conté (2).

Y respecte al antich us de la celebrada capella de Sant Miquel de Terrassa, cal convenir ab en Villanueva, Torres Amat, Puig y Cadafalch, Gudiol, Riaño, Lampérez (3) y altres, que primitivament servi de baptisteri, empleanthi tal vegada com á piscina, 'l que 'l Sr. Puig en diu bany romá, que servia últimament de pila baptismal á la parroquial, y utilitant la dita capella para 'ls homes y l'iglesieta del subsol de la matexa para les dones, com opina en Torres Amat, ó al revés. Recorda 'l

de resultats terribles para 'ls comarcans. (Dozy. *Histoire des musulmans d'Espagne*, tomo III, plana 199).

(1) «Notes arquitectóniques sobre les esglésies de Sant Pere de Tarrassa».

(2) Puig y Cadafalch (ob. cit. plana 40). Respecte á les meses monolites macisses, semblants á la que 's veu al mitx de la cripta de Sant Miquel de Terrassa, diu l'Eulart (*Archéologie Française*, tomo I, planes 730-4) que aqueixos altars de massoneria cren generalment sense ornaments y tenien una cavitat en son centre y una taüla al damunt para cobrir les retiques y celebrar primitivament de cara al poble.

(3) Obres citades: planes 16 y següents, id. 13, id. 40, id. 240, id. 2 é id. 62, respectivament.

Sr. Riaño (*loc. cit.*) a'lguns edificis semblants com son els baptisteris de la Catedral de Ravenna y de Sant Giovanni in fonte, de mitjans del sigle v, el de Santa Maria in Cosmedin de Ravenna, del vi, el de Santa Sofia de Constantinopla, del vi, el de Sant Joan de Poitiers, del vii, el de Riez (França), del v, y els de Agulea, Nocera y Albenga (Italia). Eulart (1) hi afegex entre 'ls octogonals ab columnata, com el de Sant Miquel de Terrassa, els de Santa Constança y Sant Joan de Letran de Roma, del v, el de Sant Jordi de Ezrach (Siria), del vi, y molts altres, abundanthi també en ells 'ls capitells de construccions romanes y 'ls mosaïchs imitant els dels romans.

Conde (2), al ocupar-se del govern del Amir d' Espanya, Jusuf el Ferri, nombrat al 746, diu que va dividirla en cinch provincies: la d' Andalusia, la de Tolaitola (avans de Cartagena), la de Mérida, la de Saracusta (avans Celtiberia) y la de Narbona; essent ciutats de la quarta, entre altres, Tarracona, Gerunda, Barcelona, Egara, Empuria, Ausona, Urgelo, Lérida y Tortusa. Com que es l' únich dato que d' Egara 's conex fins que reaparex en documents del sigle x, l' acullo, empró, ab certa reserva, perquè, si be se sab pel prólech de l' obra d' en Conde, que aquest es valgué pera ella d' innumbrables cròniques árabes, com no anotá particularment les fonts d' ahont tragué quiscun de llurs datos, no puch afermarme del tot en els seus. La meva opinió es que Egara podia ja haver sigut destruhida en dita época, conservantsen sols alguns escampats caserius (3), (com succehí ab el *vicus* d' Ausona), que mantingueren la tradició de la ciutat d' Egara fins que paulatinament s' aná esborrant son nom, mes no llur ferma tradició que encára dura y perdurarà per sempre més.

Si aquest dato d' en Conde, fos exacte, tindriem sols acreditada l' existencia de la ciutat, poble ó territori d' Egara, mes no pas llur Seu, malgrat lo dit pel Sr. Codera (4), qui combaté no fa gayre la dita del company Sr. Carreras y Candi, expressada en sa Monografia de Castellbisbal (5), de que la diócesis de

(1) *Archéologie Française*, tomo I, planes 189 y següents.

(2) *Los árabes en España*, cap. XXXVII

(3) En Puig y Cadafalch. (*Ob. cit.*, plana 28), diu á nostre objecte y parlant d' Egara: «y en lo lloch ahont s' axecaren prehuats edificis, restaren sols pobres masies amparades per un castell».

(4) *Bol. de la R. Acad. de la Hist.*, tomo XXXVI, plana 411.

(5) «Lo Castell Bisbal del Llobregat», plana 9.

Egara havia mort ab l' invasió serrahina. Observa 'l Sr. Code-ra, que «si d' ordinari s' atribuhex aqueixa desaparició de moltes diócessis wisigothas á dita invasió, no resulta probat, puix que no desaparegueren als primers temps d' ella, sino després, ó per fatalitat dels temps, ó per la falta de comunicació, ó per la apatia dels cristians, ó per sa quasi extinció en alguns punts: y á Aragó y á Catalunya, pogué deures á la persecució ó recrudescencia del zel relligiós musulmá, á la meytat del sigle ix, ab l' establiment á Hosca y Lleyda dels regnes dels Beniatanil y Benimuza, families de renegats, y tal volta més intolerants». No poguent donar rahons més concretes y convincents que aquestes quatre, tant se valia no contradir una versió admesa en consonancia ab la llógica y ab el parer de l' inmença majoria dels nostres historiadors.

Es clar que Egara *podia* haver sigut víctima, per exemple, dels Franchs que al any 799 havien entrat á Catalunya manats per Lluís el Piadós, cridat pels governadors d' Hosca y Barcelona, Hassan y Zeid, pera entregarli llurs ciutats, y quals tropes, secundant l' indignació de Ludovich per haverse trobat enganyat al arribar als murs de Barcelona tot dirigintse á la conquesta de Lleyda y Hosca, destruhiren quants castells trobaren y devastaren la comarca de Barcelona, desde quina ciutat es llençaren á les terres dels cristians pera tornarne carregats de botí, com diu Edmond Nigello, en son conegut poema (1).

També *podia* haver desaparegut Egara quan l' axecament d' Aizó y de Villemond, fill de Bera, contra la dominació Franca, pels anys 826-27, quins camps d' acció foren la Cerdanya y 'l Vallés (2) que 'n sofriren molts estragos quan els alarbs de Zaragoza, manats per Abu-Merwan, vingueren á auxiliar á Aizó (3); si s' ha de creure al gran conseller de la Corona Imperial Franca, Eginhard (4), y als demés autors Franchistes

(1) *Hæc Maurorum aderat semper tutela latronum
Hostibus armigeris atque repleta satis.*

(2) Diago. (Ob. cit., planes 54-5).

(3) *Iluro*, de Pellicer.

(4) Muratori, *Rerum italicarum scriptores præcipui anno 500 ad annum 1500* (Pls. 517-8) y tret de Duchesne, *Annales regum Francorum*. «Defecit ad eum et filius Berani nomine Wilemundus, nec non et alii complures novarum rerum gentilitia levitate cupide junctique Sarracenis ac Mauris Ceritaniam et Vallensem rapinis atque incendiis quotidie infestabant.. Quæ tarditas in tantum noxia fuit, ut Abumaruan vastatis Barcino-

(1) que 'l seguiren en son judici sobre 'l promotor de la guerra d' independència catalana, iniciada per l' Indibil y en Mandoni, primer, y després per Bera; 'l goth Aizó, qualificat de traydor pel cronista de Carlemany y de Lluís el Piadós.

Igualment *podia* haver sigut anorreada Egara per allà l' any 850 (2) ó 852 (3) en que segons els *Annalium Bertinianorum* una host d' alarbs procedents també de Zaragoza y comanats per Abd-el-Kerym, en confabulació ab els juheus, passá á cercar y rendir á Barcelona.

Y també, com ja s' ha dit, *podia* haver sofert Egara la sort dels monestirs de Santa Cecília de Montserrat y de Sant Benet de Bages, que ab sos abads, foren víctimes de les incursions d' Almanzor del 985, al ensemps que Barcelona, Manresa, Sant Cugat del Vallés (4) y fins Tarrassa, segons es llegex al *Boletín de la Real Academia de la Historia* (5) y á en Villanueva (6).

En fi, es sapigut que la lluyta entre moros y cristians, fou incessant en aquella época, y molt especialment pera recobrar ara 'ls uns, ara 'ls altres, aquesta sempre codiciada Barcelona, en quins tránguls es de suposar que hi prengueren part activa els cristians de l' encontrada egarenca ó terrassenca si 's tenen en compte el contingut dels diplomes de Carles Calvo confirmatiu del de sos progenitors, y 'ls d' aquestos matexos. Ja ho dexá dit Aymoino: *Barcinona Civitas, in limite Hispanico sita quæ alternante rerum eventu, nunc Francorum, nunc Sarracenorum ditioe subjiciebatur* (7).

Mes, com en totes aquexes incursions, al igual que en les demés de les que 'n degueren sofrir els poblats del Vallés, no resulta comprovat cap dato que afecti particularment á Egara, cal convenir, davant del fet del silenci de l' historia en quant á aquella Municipalitat y á sa Diócesis, y á moltes d' altres, desde

nensium ac Gerundensium agris, villisque incensis, cunctis etiam quæ extra urbes invenerat direptis, cum incolumi exercitu Cesaraugustam se prius reciperet, quam a nostro exercitu vel videre potuisset».

(1) *La Marca Hispánica* y l' *Hist. de Languedoc*, t. I, pl. 970.

(2) Bofarull (A) *Ob. cit.*, t. II, pl. 149 ó *id.*, t. VII, pls. 189-92.

(3) P. Fita. *Boletín de la Real Academia de la Historia*, t. XXXIII, plana 35.

(4) *Marca Hispánica*. Ap.^x 137, any 988.

(5) T. III, pl. 213.

(6) Villanueva, *Viaje literario* etc., t. VII, pl. 210 y t. XIX, pl. 31.

(7) *De gestis Francorum*, llib. IV, cap. 87.

la vinguda dels moros; que es més verossímil sa destrucció y desaparició al temps de la primera invasió serrahina á la nostra comarca, que en qualque altra época.

Y respecte á aquexa destrucció que aquí aparex de Terrassa, no d' Egara; aytal asseveració, si alcún valor té, 's el de portar á dues deduccions naturalíssimes; la de que ja 's suposa la desaparició d' Egara, y la de que en cambi existia ja Terrassa, que com es veurá, malgrat la confusió que d' una y altra 'n fan tots els historiadors, foren dos localitats diferents, encara que, com es de creure, arrivessen á coexistir el poblèt de Sant Pere d' Egara y la naxent vila de Terrassa al redós de son castell termenat (1).

Empró 'l recort d' Egara tardá encara molt á esborrarse. Son varis els documents exumats pels nostres cronistes y els inédits que citaré, sols en lo pertinent, que guarden més ó menys ben conservat el nom d' Egara, que sempre s' ha de considerar unit á la parroquia de Sant Pere de Terrassa. En efecte: 'l document més antich que remembra aquex nom, es el dels 8 idus Juny del 940 que coloca á Aqualonga (Valldorex) dins del terme del castell de Terrassa, y fa distinció d' aquex terme y dels de Egara, Caldes y altres del comtat de Barcelona: es una permuta entre Sendred y 'l bisbe de Barcelona Guillera (2) dels bens que 'l primer possehia *in termino de Aqualonga sive de castrum Terracia, vel in termino de Egara, vel in Caldás vel in quocumque loco in predicto comitatu barchinonensi* (3). Una donació á la casa de Santa Crêu de Barcelona, *ubi corpus sancte Eulalie virginis humatum-quiessit*, feta pel-comte Borrell, el bisbe-Pere, Lauderich abad, y Vitard, als 12 de les kalendes del 966, inclou *omnes ecclesias de Terracia et de Egera cum parrochias decimis et primiciis et omni usu ipsas ecclesias pertinentium* (4) el qual dato no sols fa distinció de Terrassa y Egara sino que revela l' existencia d' iglesies á un y altre poble.

Pujades y Corbera donen compte en ses obres (5) de certa do-

(1) El Sr Riaño digué en el *Boletín de la Real Academia de San Fernando* (Desembre 1896) que la vila va pendre 'l nom de Tarrassa després de la conquesta árabe y que fins aleshores s' havia anomenat Egara. Aytal errada d' apreciació ve de fondre en una sola, abdues diverses localitats.

(2) *Guilera, Guilleranus, Wilaranus*, etc.

(3) *Lib. Ant. III, A. C. de B., n.º 368.*

(4) *Lib. Ant. IV, id., n.º 53.*

(5) *Llib XIV, cap. XXXII (ob. cit.) y cap. XXI, pl. 126 respectivament.*

nació del 4 de Janer del any 23 de Lotari que fou 'l 977 y no 'l 978 com aquells diuhen, feta per na Levogodos y pera després del seus dies y dels de son fill el clergue Fruyla, al *clero et Sanctæ Mariæ sedis Egarensis*. També 'n Pujades y 'n Risco citen en altre lloch una venda que aytal Fruyla feu als 2 de Janer del 991 al prebere Bonihomo y al bisbe Emérigo de varis bens situats *in comitatu Barchinonensi infra terminos Terracensis in locum proprium de Sede Egarense* (1); y en Pujades y en Torres Amat, un tercer document en que una dona dita Ervilo Deodevota ó monja, pera remey de l'ànima del monjo Ermemiro y pera després de sos dies, feu donació de tots sos bens á Sant Pere de la Seu d' Egara, als 4 kalendes de Janer ó 28 (?) de Desembre del any 14 (?) d' Hugo Capet ó siga al 997 (?) (2).

De les tres darreres escriptures que obraven encara al Arxiu Prioral de Terrassa per allà al any 1816 en que començá á escriure ses «Memories sobre Egara» 'l bisbe Torres Amat, en deduhexen aquest (3) y en Pujades (*loc. cit.*), que per anomenarse de present la Seu Egarenca, s' ha de creure encara existent en dites dates. En axó objecto, que á més de que en lloch consten més bisbes d' Egara, desde que al 693 dexá de sonar en la historia 'l nom de son darrer prelat Joan, es té una prova indubitable de que en el sigle x no existía aytal bisbat, en el mer fet del intent de reinstaurarlo que al 962 tingué, com s' ha vist, l' abad Cessari.

Axó de dirne en un document *Sanctæ Mariæ sedis Egarensis* y en l' altre *in locum proprium de Sede Egarense*, no vol dir mes sino que l' iglesia de Santa María (primer d' Egara y després de Terrassa) conservaba 'l titol y l' honor, mes no la realitat de sa Dignitat primitiva, tenint Cabildo canonical regit per un Prior, com á la Seu de Manresa (4); que no per dirse Seu sa iglesia parroquial, fou may cap de bisbat. L' acte de consagració de l' iglesia de Santa María (4 nones de Janer de 1112) la situa *in comitatu Barchinonensi, in termino Terracie, iuxta ecclesiam parrochiale sancti Petri, in loco eodem ubi antiquitus Sedes erat*

(1) Ob. cit., llib. IV, cap. XLII y *Esp. Sag.* t. XLII, pl. 180 respectivament.

(2) Obs. cits. Llib. XIV, cap. LIV. *B. de la R. A. de la H.*, t. XXXIII, plana 10.

(3) T. XXXIII *Boletín de la Real Academia de la Historia*, pls. 9 y 10.

(4) P. Fita, *Boletín de la Real Academia de la Historia*, t. XXXIII, plana 42.

constructa (1), lo qual vé á esser lo matex que diu la dita venda del 991: *infra terminos Terracensis in locum proprium de Sede Egarense*, ó siga en el matex lloch de dita Seu ó en que hi hagué exa Seu, com diu l' acta de consagració. Abdues escriptures dels 977 y 991 ja no existexen al citat arxiu; si les hagués pogut examinar ab detenció é integrament, potser m' haurien donat, sino més llum, més fonament pera formular judicis pertinents. Y en quant á la del 997 (?), ab dir que ni 'n Pujades ni 'n Torres Amat no citen ni una paraula llatina del document y que abdos erren tota la data, queda aytal cita ben poch autenticada. En efecte; als 4 de les kalendes de Janer hi correspon el 29 y no 'l 28 de Desembre; l' any 14 d' Hugo Capet, no pot esser, perquè sols en regná 9, y aquell any en tot cas equivaldria al 1001 y no al 997, puix que dit regnat començá al 3 de Juliol del 987, y si realment fos l' any 997, seria 'l 10 de dit regnat. Mes encertat donchs estigué en Corbera (2) al dirne any desé, fentlo correspondre al 997.

Respecte á aquex bisbe Emérigo, que no 's diu d' ahont es; després de les disquisicions alambicades á que s' entregaren Pujades, Torres Amat y Fita (llochs cits.) pera introduhir en l' ánim del llegidor sols la sospita de la possibilitat d' haver sigut prelat d' Egara, y del estudi que al efecte hem fet de les obres en que 's parla detingudament dels Episcopologis de Catalunya y del Mitxdia de França (3), hem de declarar que no resulta res en concret que 'ns induhesca á aytal sospita: y que donada la data del 991, tant pogué esser aquex Emérigo, l' Emérico ó Aimerico, bisbe de Roda, segons opina 'l P. Fita (4), com l' anomenat Aymerico ó Eymerico de Ribagorza, á l' obra d' en Mateu Aymerich (5), ó 'l bisbe de Carcassona Aymeri ó Eimerico que 's troba citat á l' *Hist. de Lang.* (*loc. cit.*)

Fins al any 1017 no 's topa ab cap altre document en que 's parli d' Egara, y es en un judici que tingué lloch *in Ecclesia Sancte Maria Egarensis*, als 8 de les kalendes d' Agost d' aquell any, essent celebrat per en Pons Bofill March jutje del Palau y autor

(1) P. Villanueva, *Viaje literario*, etc., t. XXIX, pls. 209-10.

(2) *Cat. Illust.*, pl. 126.

(3) Especialment l' *Hist. de Lang.*, t. IV, pl. 329 y t. V, pl. 298, la *Nomina*, etc. d' Aymerich, pls. 193-7 y l' *Esp. Sag.*, Flórez, t. XXIX, planes 194-9.

(4) *Boletín de la Real Academia de la Historia*, t. XXXIII, pl. 42.

(5) *Nomina*, etc., pl. 197.

dels Usatjes (1), presidit pels comtes Ramon Borrell y Ermessindis y 'l bisbe Borrell d'Ausona, y litiganti 'l bisbe de Barcelona Deusdedit contra Ermofret, representant á sa muller Euguncia, y contra Adalbert, tutor dels fills de son difunt germá Eldemar. Aquest document del *Liber Antiquitatum* (2), es importantíssim, perquè 'ns posa en coneixement de l' existència de dita iglesia, construhida en el sol en que hi hagué la Seu d' Egara, un sigle avans de la data de sa consagració del 1112.

Un document dels 4 idus de Juliol de 1029 ens distingex també, com en els avans relatats dels anys 940 y 966, els termes d' Egara y de Terrassa, ab llurs respectives parroquies ó iglesias, com en el dit instrument del 966: es la restitució d' uns feus reals feta pels comtes Ramon Berenguer y Guisla á l' iglesia de Santa Creu de Barcelona, quals feus estaven situats *infra terminos Egare et Terracia, exceptus ipsam parrochiam* (3).

Altre document es el dels 3 de les kalendes de Novembre de 1033 que parla d' un alou que deu esser del terme d' Egara ó del de Terrassa, diversificant també, com ben be 's veu, 'ls llurs respectius termes: es el testament de Berenguer Ramon I doxant á la Seu de Santa Creu de Barcelona *ipsum alodium quod debet esse sui juris infra terminos Egare sive Terracia* (4).

Als 6 de les kalendes de Maig, any 5 del rey Henrich, que es

(1) Balari *Orig. hist. de Cat.* pl. 442.

(2) T.º IV n.º 279 (A. de la C. de B.). En parlen Diago (ob. cit.) full 90, si bé entre altres errades, pren per bisbe á un dels personatges assistents anomenat *Ugone Cervilionensi*: P. de Bofarull (ob. cit.) t.º 1.º, pl. 208, donant l' any 1018 en comptes del 1017: Marca (ob. cit.) Apèndix 526 (y no 256 segons en P. de Bofarull), qui també 'l posa al 1018: Balari (ob. cit.) pl. 442: el *Specul. Official.* de la Curia del Bisbat que 'l coloca al 1012: y Feliu de la Penya (ob. cit.) fixantlo entre aquest any y 'l del 1017.

En Pujades (ob. cit., llib. XIV, cap. 69) diu que 'l bisbe de Barcelona Deusdedit, ajudat dels comtes Ramon Borrell y Ermessenda, augmentá y fins uni (?) á son bisbat l' iglesia de Sta. Maria d' Egara; y encara que no dona la data, afegex, que pera saber be l' unió (?) d' exes dues iglesias, cal llegir el quart llibre de les antiguitats de la catedral de Barcelona y 'l foli 110. Y l' instrument senyalat per en Pujades en dit foli, resulta precisament el precitat del *Lib. Antiq. IV* y n.º 279, que pera res parla d' aytal pretesa unió de l' iglesia egarenca á la de Barcelona.

(3) Diago (ob. cit.) full 94 diu al 1027 y P. de Bofarull (ob. cit.) donen el 1030, mes el *Lib. Antiquit.* I n.º 25 y l' *Esp. Sag.* t. XXIX pls. 218-19 'l posen com es de lley al 1029. Lo mateix opina en Caresmar. (P. de Bofarull, *loc. cit.*)

(4) P. de Bofarull (ob. cit.) t. 1, pls. 252-54; *Episcopologio de Vich*, t. II ó *Huro* de Pellicer.

el 1036, el bisbe de Barcelona Guilabert, feu donació á l' iglesia de Santa Creu de la mateixa ciutat, y de consentiment dels comtes Raymond y Ermessinda, de *Ecclesiam Sanctæ Eulaliæ quæ est sita in Egara et in Terracia (cum omnibus alodiis que sunt in Egara) id sunt terras et vineas cultum vel heremum et tribias et arbores diversi generis fontes et aquis decursibus et olivarias et omnia quæ pertinent ad supradictam Ecclesiam Sanctæ Eulaliæ que sunt juris Ecclesiæ sanctæ crucis sancteque Eulaliæ Barchinonensis exceptas alias Ecclesias Terraciæ cum illorum pertinentiis* (1). El P. Risco, de les paraules *quæ est sita in Egara et in Terracia*, 'n desprén que aleshores lo matex s' entenia pel nom de Egara, que pel de Terrassa (2). No ho hauria cregut aixís aquell autor, apoyat ab una sola cita, si hagués sospitat que aytal iglesia de Santa Eulalia, pel seti en que estés construhida, podia estar situada justament en un terrer part d' Egara (terme ó parroquia de Sant Pere d' Egara ó de Sant Pere de Terrassa), y part en territori de la vila de Terrassa, ó siga tocant al tórrent de Vallparadís divisorí d' abdués poblacions. Les «Ordinacions del bisbe Coloma dictades l' any 1601 pera les iglesies forana y vilatana» (3) diuhen en la 19 «Per quant havem vist que lo pont que los pagesos han començat á edificar en lo torrent (de Vallparadís) per lo qual se va de dita vila á la dita iglesia de Sant Pere, etc., fassin acabar lo dit pont y á la fábrika de aquell donam y aplicam tota la pedra de les capelles de Santa Eulalia y de Sant Sadorní que attés están profanades los concedim llicencia de enderrocar aquelles y la pedra y manobra quen exirá se conuertesca á la fábrika de dit pont.» Per alcunes referencies, en Ventalló (4) apunta que una d' exes iglesies, sense dir quina, degué axecarse dins del poble de Sant Pere, y l' altre á mitx carrer de Sant Antoni (de Terrassa). Si aquesta fos la de Santa Eulalia, quedaria aclarida eloqüentment l' intenció de la frase escatida, tota vegada que dit carrer es riberench del precitat torrent divisorí d' abdues poblacions. El fet de que les pedres de dit temple servissen pera 'l pont que havia d' unir abdues localitats, fá sospitar mes y mes que l' enderrocada iglesia, devia estar molt aprop del viaducte.

(1) *Lib. Ant.* t. I, n.º 3 y *Mca. Hisp.* sense la frase que poso entre paréntesis, *Apx.* pl. 970. El *Spec. Offic.* el cita errant el dia y l' any, al dir 6 Maig 1037. També 'n parla P. de Bofarull (ob. cit.) t. II, pl. 7.

(2) *Esp. Sag.*, t. 42, pl. 181.

(3) «*Monog. de la igl. pl. de Tarrassa*» (obra del autor). Apéndice IV.

(4) *Tarrasa ant. y mod.*, pls. 55-6.

Un altre document dels 16 de les kalendes de Juny del 1079 també anomena á Terrassa y 'ls seus termes, y á Egara, ó siga en el sentit de distingir una localitat de l'altra (1): es una divisió de bens feta per Ramon Berenguer II, en que 's parla de *Terracia* y de *dominicaturam et staticam et potestatem sicut pater eorum Domnus Remundus Comes tenebat et abebat et habere debebat in ejus terminis et in Egera*.

Ab data dels 4 nones de Janer del 1082 consta una venda feta per Raymond Amat de Sant Quirse á Pons Guillém clergue de la Seu Barcelonina, de llurs casa, terres, vinya y molí del *terminio de Terracia, in loco qui nuncupatur Gaiano, in parrochia Sancti Petri de Egera* (2). Aquí com es veu comença á apareixe la parroquia ó iglesia parroquial de Sant Pere ab el nom de Sant Pere de Egara 65 anys mes tart que la de Santa María d'Egara, y en el lloch ó partida dita Gayá (nom que encara 's serva), del terme del castell de Terrassa. Als 3 de les nones de Desembre de 1113, l'antedit clergue, ja canonge, establex á son nebot Pere, cognomenat Poc, y fill de Pere Miró, ses esmentades possessions situades *in comitatu barchinone in Vallense infra terminos parrochie Sancti Petri Egare in loco dicto Gaiano* (3). Y als 5 de les nones de Mars del 1114, aquest Pere Miró (a) Poc doná á la canónica de Santa Creu de Barcelona 'ls antedits bens que tenia *in comitatu barchinone sive in Vallense infra terminos parrochia Sancti Petri Egare in loco dicto Gaiano* (4).

Corbera cita dues donacions, una de Pons Guifre, de varies vinyes del terme de Terrassa, feta á Deu y á Sant Pere *Sedis Egartnsis*, á les kalendes de Janer del 1091 y altre de Gilia y sos dos fills Pere Gispert y Jarbert Miró, feta á *Sanctæ Mariæ Sedis Egarensis*, d'unes cases *juxta præfatam sedem Sanctæ Mariæ* y alguns camps y vinyes, firmada á les kalendes de Nòvembre del 1101 (5). Respecte á la paraula *Sedis* que aquí s'usa parlant de abdues iglesies quasi adjuntes, cal remetre á les consideracions que he fet al examinar ara matex el bloc del dels tres documents dels anys 977, 991 y 997. La *t* del *Egartnsis* seria una *e* al original.

En una donació de les kalendes de Janer del 1096, del mas

(1) P. de Bofarull (ob. cit.) t. II, pl. 112.

(2) *Lib. Ant.*, t. III, n.º 369.

(3) *Lib. Ant.*, t. III, n.º 365.

(4) *Lib. Ant.*, t. III, n.º 363.

(5) En Corbera (ob. cit., pl. 126) no dona la font d'aquexes dues cites.

Ricario ab ses cases, terres y fonts dels termes de Terrassa y lloch dit Perera, feta per Raymond Amat, fill de Lobeta, y sa muller Ermessinda, á sa filla Ermessinda, li donen també *ipso alaudio et ipsas vineas quod habemus juxta Agera* (1), essent com es veu aquesta escriptura, altra de les que evidencien abdues localitats y termes.

L' acta de consagració del temple de Sant Martí de Sorbed (2) que sols ha publicat íntegrament el P. Villanueva (3) y que porta la data del 17 d' Abril del 1096, innova que 'l bisbe de Barcelona Folch aná aquell dia á Terrassa, en el lloch antigament anomenat *Sorbed*, y sollicitat pel probíssim varó Gerbert Uch y sa muller Ledgarda, hi consagrà una iglesia á honor de Sant Martí, fundada *in episcopium Barchinonense, infra terminos Sancti Petri Egarensis ecclesie, cum hæc ecclesie Sancti Martini stat subdita ab antiquo tempore..... quod si, quod absit, perpetraverit donec juxta kanonicam censuram Episcopi Barchinon, et clericorumque eius restituerit, excommunicatione obnoxius permanebit, salvo in omnibus jure Egarensis ecclesie* (4).

Cal recalcar aquí que ab data del 7 kalendes Febrer del 1108 aparex per primera vegada 'l nom de la població de Terrassa aplicat al poble vehí de Sant Pere d' Egara. Es una donació del comte Ramon Berenguer III á favor de la catedral y bisbe de Barcelona de totes les capellanies pertenyents al comte en tot el bisbat susdit y entre elles hi va inclosa la de *S. Petri de Terracia* (5).

Una venda de Ramon comte de Barcelona á Berenguer Sala y Ermessen-(dis), ens conserva empró 'l nom d' Egara, *alodium meum franchum, id sunt kassas, kas(al)ibus, ortis, ortalibus, terris cultis et heremis..... in Chomitatu Barchinona in Parro-*

(1) *Vicar. Cat.*, t. IV *Castrum Terracie*, n.º 4, y t. VI de *Traslats* n.º 41.

(2) Viladecaballs (a) La Tarumba.

(3) *Viaje literario etc.*, t. XIX, pls. 210 y 211. Avans d' ell empró l' havia coplada 'l bisbe Torres Amat en ses *Memorias de Egara*, entregades á la R. A. de la H. y no publicades per ella fins al 1898 mercé al P. Fita. En Pujades, (ob. cit.), llib. IV y XVI, y caps. 24 y 42, respectivament en cita alguns fragments. També 'n parlen Marca, (ob. cit.), llib. IV, col.ª 473, Diago, (obra citada), cap. 81, y *Esp. Sag.*, t. XXIX, pl. 243.

(4) Aquest document existia al Arxiu Prioral de Terrassa.

(5) *Esp. Sag.* t. XXIX. pl. 467, Ap.ª XVII; 'l P. Risco, aquí ni á la plana 248 en que s' ocupa d' aytal instrument, ni 'l P. Fita, dihuen d' ahont el trehuen. Es el document n.º 9 y n.º 343 del *Lib. Antiq.* I y IV, respectivament.

chia Sancti Petri Eg(a)rensis in locum vocitatum Properio de Eg(a)ra. Aquesta escriptura que porta la data del 6 de les kalendes d' Octubre de 1110, està molt malmesa en son trassumpte solt del 12 kalendes d' Octubre del 1307, y ho sento extraordinariament, perquè d' haverla poguda desentranyar íntegrament, potser m' hauria confirmat un fet que ara sospito ab molt fonament. El trasllat d' aquesta venda (1) està esborrat, particularment en un lloch tan interessant com el de les confrontacions, que son traslladades axis: *a parte Orient torrent qui scurrit (parrochia) (2)... Meridie in alodio de me Komite, de hocciduo... vero circü in alodio Sancta Cruce, Sanctæque...* Els lindars del mitxdía y de tramontana son ben clars: mes no pas axis el del sol ponent; y en quant á aquest y molt especialment al del sol íxent, aytal podrien especificar, que 's manifestés clarament la situació de dita finca, respecte la qual facultat 'l comte al comprador, pera ferhi *quod volueritis, quod de ipsa kassa qui ibi feceritis non exeat ad me Comes nullum malum amore et servitium michi exeat de ipsa kassa et quantas que vices ego voluero aprehendere potestatem de ipsa kassa quam ibi feceritis vos emptores, non teneamini michi nec meis dare potestatem, nec de fortalitia quam ibi feceritis vestri nec vestrum ymo habeam per alodium franchum et liberum et concedimus vobis cultis et heremis cum pereliata et Molendinis et Mansis quod sicut habeatis ut solebatis habere in aliis locis ibi ubi solebatis habere per alodium franchum et liberum.* Si aquell torrent que senyalant la confrontació d' Orient *scurrit parrochia*.... es com jo crech el de Vallparadís que passa per la parroquial de Sant Pere y no per cap altre; donada la situació del dit alou ab cases y horts, (3) dins de la parroquia de Sant Pere Egarench, en el lloch anomenat «Proper de Egara» (4), y 'l fet d' incloureshi una parellada, (5) molins, (6) cases, masos, y les casa y fortalesa que hi farien els compradors; tot plegat fa sospitar que aqueixa venda, fou l' origen de l' edificació del concebut castell que voreja aquell torrent y que s' axeca en un terror tocant al sol d' Egara, puix no pot

(1) Tomo VI del Trasllats, n.º 133. Escripures de Ramon Berenguer III.

(2) Aquesta paraula se l' oblidá 'l copista que fou 'l trasllat modern del citat t, VI.

(3) El fondo de dit torrent tot es plé d' horts.

(4) Aprop d' Egara está situat el castell forá.

(5) Nom donat á la plana del dit castell forá.

(6) En el present treball cito alguns molins situats en el Vallparadís.

pas referirse aytal *fortalilia* á la *fortitudine* de que parla la donació Real (de que parlaré) á na Guillerma de Cabrera del 1252 inclosa en el castre de Terrassa situat dins de la vila, ni hi ha recort ni rastre de cap altre fortalesa dintre l' *urbs* (1) de Egara.

Y si á n' aquexes particularitats s' hi agrega la de que, al dors del trasllat solt del 1307, s' hi llegeix aquest retol: *Translatum instrumentum Bernardi de Scintilles de Terratia* que com es veurá era allavors el senyor del castell Santperench, crech que no es aventurada la suposició que acabo de fer respecte á la citada venda com á originaria del dit castell.

La consagració de l' iglesia de Santa Maria, ja citada, diu que als 2 de Janer de 1112, Raymond bisbe de Barcelona, consagrà la *domus Dei in honorem ejusdem genitricis Dei Marie in comitatu Barcinonensi, in termino Tarratiæ* (ó siga en el terme del castell de la població de Terrassa) *jueta ecclesiam parochialem Sancti Petri, in loco eodem ubi antiquitus Egarensis sedes erat constructa*: es á dir en el lloch ahont estigué construhida la Seu d' Egara. Acaba dihent que *Sunt autem recondite in prelibato altare venerandæ reliquie beatissimorum martyrum Cæsaraugustanorum et sanctorum martyrum Severi, Juliani atque Valentini* (2). De la colocació de dites reliquies s' en alçá una acta que copiaren Torres Amat (3) y Villanueva (4) del trasumpto del pergami original que 's trobá dins de l' ara del altar major de Santa Maria 'l 24 de Sctembre de 1611, junt ab les reliquies, y quin trasllat obra en l' acta que d' aytal invenció va axecarse en dita fetxa y 's tancá dintre de la mateixa ara.

Miró Sacer, clergue de l' iglesia barcelonina, doná á Deu y á la canónica de Barcelona, un alou que posseia *infra fines Terraciæ in parrochia Sancti Juliani de Altura* (5) *in loco qui*

(1) No s' oblidí, diu en Pella y Forgas en sa *Historia del Ampurdán*, plana 227, que la població ab barris era l' *urbs* y que aquesta ab el territori era la *civitas*.

(2) Marca (ob. cit.) Ap.^x 346. Pujades, llib. IV, cap. 42. *Esp. Sag.*, t. XLII, Apéndix 10. Villanueva (ob. cit.) t. XIX, pls. 209 y 210. Fita, *B. de la R. A. de la H.*, t. XXXIII, pl. 47. Torres Amat (Mem. cit.). Y Ventalló, *Tar. ant. y mod.*, plana 41.

(3) Mem. cit. Ap.^x 8, *B. de la R. A. de la H.*, t. XXXIII, pl. 27.

(4) Ob. cit., t. XIX.

(5) El primer volúm de ma «Biblioteca histórica tarrasense» es la «Monografía de Sant Juliá de Altura».

dicitur Prads, y que confrontava á orient *in via publica que tendit de Matadepera ad forum Sabatelli vel usque et in alodiis de Ribataiada* y á mitxdia *in mansiones que dicitur Buadela et in via que descendit ab Egerra ad jamdictum forum*. Acte firmat als 10 de les kalendes de Maig del 1126, per Sant Olaguer arquebisbe de Tarragona (1).

Una venda dels 3 de les nones d' Octubre del 1143 d' una finca del terme de Terrassa y de la parroquia de Sant Pere de Egara (2) que com altres actes distingex aquexa parroquia entre les del terme terrassench, m' innova que Sicardi y altres veneren á Berenguer de Terrassa mitxa pessa de terra *in comitatu Barchinone infra terminum castrí Terracia in parrochia Sancti Petri Egerra in Gaiano*.

Un altre document dels 6 idus de Mars del 1153, es una restitució que fan en Guillém de Terrassa y sa muller á la casa de Deu y de la canónica de Barcelona, y á Berenguer de Terrassa, comprador de la finca de la venda anterior, d' un mas habitat per Pere Durant que injustament usurpaven á dita canónica y al citat Berenguer (canonge), y quin mas estava situat *in barchinonensi comitatu in parrochi Sancti Petri de Egerra, in termino Terracie in loco dicto Gaiano* (3), paraules, si be invertides, iguals á les del document anterior.

Alegret de Tuldell doná al 1159 l' iglesia de Sant Miquel (del Taudell, Viladecaballs) á *Deo et ecclesie sancte Mariæ et Sancti Petri de Egara et Geraldo Priori ejusdem loci et canonicis sancti Rufi... Et hoc autem concedo et volo ut non liceat hominibus alodii mei de Tuldell baptismum pœnitentiam neque sepulturam suscipere nisi in prefata ecclesia sancti Michaelis aut in ecclesia sancti Petri de Eg(ara)* (4). A la fatxada de l' iglesia de Santa Maria

(1) *Lib. Ant.* t. III, n.º 354, A de la C. de B. D' una *via qua itur ad forum Sabatelli* 'n parla 'l document n.º 184 de dit llibre datat al 1111; y del mercat de Sabadell, el de n.º 163 de les Escripures de Ramon Berenguer III, y el de n.º 273 del Cartulari de S. C. del V. abdós del 1113 y del A. de la C d' A. (P. Fita, *B. de la R. A. de la H.*: a. 1900, t. XXXVII). La segona via ó siga la d' Egara á Sabadell, empalma encara ab la primera de Matadepera á Sabadell, avuy carretera provincial y avans camí militar fins á les fonts del Llobregat (*Itin. descrip. mil. de Esp.*, t. IV, pl. 62).

(2) *Lib. Ant.*, t. III, n.º 347.

(3) *Lib. Ant.*, t. III, n.º 350.

(4) Apèndix III de les *Memorias* cit.ª d' en Torres Amat, t. 33 del *B. de la R. A. de la H.*, plana 25, Pujades lib. IV, cap. XLII, y Ventalló, citen

de Terrassa hi ha un petit ninxo dintre del qual s'hi veu una lapideta de marmol blanch que recorda a un individu de dita familia dels senyors del castell del Taudell y que diu axis en lletra gòtica:

Obiit Petrus de Toldell | miles undecimo Kalendas | Octobris anno MCCXLVIII.

En testament del 8 de les kalendes d' Abril de 1217, na Saurina de Claramunt dexa a l' *ecclesie Sancti Petri de Gerà XX solidos* (1).

Torres Amat inclou en ses repetides *Memorias* una concordia feta als 8 idus de juliol de 1233 entre l' abad de Sant Llorens del Munt y l' Prior de Santa Maria de Terrassa sobre una qüestió concernent a la *capella sancte Eugenie que sila est in parrochia sancti Petri de Egara* (2).

Aquesta capella de Santa Eugenia fou, segons en Torres Amat, convent de monjes, com consta en la venda feta al 1244 per Arnau de Peralta y sa muller Bonadies, Pere Mestre y Berenguera, muller sua, a Guillerma de Brancha, relligiosa donada de Santa Eugenia, d' un camp que tenien per Guillém de Terrassa *in termino Tarratie in parrochia Sancti Petri de Eg(a)ra* (3). Com que aquest document parla d' un *altari Sancte Margarite posito et edificato in honorem Dei in ecclesia Sancte Eugenie*, axó explica 'l perquè, desaparescut l' edifici convent, ha conservat aquella capella, encara subsistent, la dedicació del altar de l' iglesieta, ab preferencia al nom de la Santa Patrona del cenobi. Als 14 kalendes Octubre del 1060, Ramón Cherucci, doná aytal-iglesia de Santa Eugenia al abad Oldegari y cenobi de Sant Llorens del Munt (4). Ab aquesta escriptura, son tres les que, com s'ha vist, diuhen Egra en lloch d' Egara. Sobre axó diu en Pujades (5) que ab la varietat dels temps, s' ha corromput el nom de Egara mudantlo pel d' Egra. No hi ha tal cosa, puix en aytals

el primer fragment, mes l' últim dona errada la data, del 1154 (*Tar. ant. y mod.*, pl. 53).

(1) *Vicam. Cata.*, t. IV, *Castrum Terracie*. A. C. d' A.

(2) Pujades, ob. cit., llib., IV, cap XLII, Torres Amat, *Memorias* citades, plana 26 y Ventalló, *T. ant., y mod.*, pl. 50, mes errant la fetxa, al dir 1223.

(3) Pujades ibid., Torres Amat, id. y plana 22., Risco, ob. cit., plana 181 y Ventalló, llochó ans citats.

(4) Dr. Vergés y Mirassó, «Sant Llorens del Munt, son passat, son present y venider», plana 50.

(5) Ob. cit., llib. IV, cap. XLII.

casos es tracta sencillament d'una abreviació. Les que realment son corrupcions degudes als copiants, son aquexes *Egera*, *Agera*, *Egare*, *Egera* y *Gera* que he trobat en la documentació referent á Egara.

L'última cita del nom d'Egara está consignada, segons l'autor de l'història de Sant Llorens del Munt (1), en una acta firmada per l'abat d'aquell monestir, Guillem, III (1262-65) á favor de Guillem de Ficulnea de Sant Pere d'*Egera*.

En essent aquí, 'l poble de Sant Pere d'Egara, que feya un sigle y mitx havia començat á canviar son nom antich, pel més modern de la vehina població de Terrassa, y á usarlo indistintament desde aleshores, á mitxans del sigle XIII, dexá ja sa primera nomenclatura, la qual va perdres definitivament, com en els sigles X y XI perderen la seva *Ausa*, *Iluro* (*Ilurona*, *Alarona*), *Alcalá* (*Alcalei*) y 'l *Castrum Octaviano*, adoptant les de *Seu de Vich*, *Civitas Fracta* (*Freta*, *Treta*) Sant Boy del Llobregat y Sant Culgat del Vallés, respectivament, y al sigle XII Sant Andreu d'*Aquis Tonsis*, *Aquestoses* ó *Ces Matoses*, y al XIII dita *Civitas Fracta*, prengueren l'una 'l nom de Sant Andreu de la Barca y l'altra el de vila del castell de Mataró.

Cal ara estudiar el procés històric del lloch de Terrassa que 's transformá en vila al anar crexent al redós de son castell ó palau, ex de la població. L'aparició de Terrassa en l'història patria, fou en la célebre y discutida Capitular de Carles el Calvo del 843 ó 844, expedida desde 'l monestir de Sant Sadurni de Tolosa, á favor dels habitants de Barcelona, y del castell de Terrassa, en rahó á l'ajuda que donaren á les tropes de Ludovich el Piados, quan al 801 s'apoderaren de la capital catalana. La autenticitat d'aquesta Capitular que Diago, Pujades y Baluze copiaren del trasllat que al *Liber primus Antiquitatum* de la Catedral de Barcelona, y ab el nombre I, fou fet al any 898, sigué molt discutida, especialment quan la guerra «dels Segadors», en que per autors Olivaristes ó Filipistes es combaté apassionadament l'existència d'aytal document que pera 'ls nostres escriptors era 'l gloriós títol origen de la nacionalitat catalana. Sols citaré, com á curiositats oportunes, tres dels llibres contraris, apareguts aleshores: el que al 1640 doná á l'impremta, en Rioja, secretari del duch d'Olivares, ab el títol d'*Aristarco de la Proclamación catòlica de los*

(1) Dr. Vergés y Mirassó «Sant Llorens del Munt, etc., plana 83.

Concelleres y el Consejo de Ciento; 'l que publicá al 1642 en Peñizer de Tovar, Cronista Major de S. M., rotulat, *Idea del principado de Cataluña*, y 'l donat á llum al 1644, per Casanueva, *La Cataluña francesa*, brillantment rebutat per Fr. Riús, en son *Cristal de la verdad, espejo de Cataluña*, del any 1646. Les disquisicions que seguiren á les esmentades, han sigut moltíssimes, y tot per no haverse cercat y publicat l' original que segons manifestació de D. Prósper de Bofarull, Arxiver del Arxiu de la Corona d' Aragó, feta al 1830, y constant en una nota solta, fixada en l' ans dit llibre, existia aleshores á l' Arxiu de la Catedral, conegut pel de «les escales», al dir dels Arxivers de la Seu que axis li asseguraren. Creyém unánimement, tots els aquí aplegats, que constituhirien un gran acontexement diplomátich y un gros servey á la nostra historia, la troballa y publicació d' aytal document original, y sobre tot el posar en execució 'l pensament del bisbe Catalá que hauria realisat el bisbe Morgades, á haver viscut quelcom més, de publicar íntegrament tots els valiosos documents traslladats en els quatre volúms del *Liber Antiquitatum* esmentat.

No m' he proposat pas presentar en aquesta ocasió 'l llarch y embrollat procés que podria desenrotllarse si tractés de lo molt que s' ha discutit sobre l' autenticitat d' aytal privilegi, ni de si fou expedit al 843 ó al 844, ni de l' època de son trasllat, obrant al proccitat llibre. Sol's me permetré apuntar, que les copies conegudes d' aquesta transcripció, afegexen á la data, la dicció *pridie*, essent axis que aquella diu tan solament *Data in idus Junii anno quarto regnante Karolo glorioso rege*. Y no obstant de que aquest *pridie*, corresponent al 12 de juny, demostraria que fou al 843 y no al 844, tota vegada que 'l quart any del regnat de Carles Calvo començá al 20 de juny del 840, 's contradiren aquells autors y 'ls que 'ls seguiren, al adoptar el 844 en comptes del 843, com axis debien ferho al acceptar aquell *pridie* sobreposat. Mes, el cas es que com que 'n aytal data no hi consta 'l dia dels idus de Juny sino tan sols els idus, y aquests abarcaren del 13 al 29 de dit mes, no 's pot conjecturar l' any fixo de dit diploma, que d' esser fet ans del 20, resultaria del any 843; y desde aquest dia en avant, del 844.

Ara, en quant á la fetxa del trasllat, combatuda, entre altres, per en Diago, quina opinió tractá de desfer en Pujades ab rahons insuficients, y l' autor refutat pel citat Riús, no té cap valor lo que aquestos diuhen, perque partexen d' un mal entés,

com ho es 'l dir que fou al any 900 perquè aquest sigué 'l primer de la mort del rey Odon en ocasió en que Wifred era comte de Barcelona, ja que Otton ó Eudes regná desde 'l 887 al 898, en quin últim any, en que morí Odon, ó siga l' 11 d' agost del 898, segons D. Prósper de Bofarull (1), morí també Wifred I y 'l succehi son fill, Wifred II, conegut al ensemps per Borrell; *Wifredi quem vocaverunt Borello*, com consta en documents alegats pel dit Bofarull (ob. cit.), y ho fan notar Diago, Rius, Balaguer (obs. cits.) y altres, y ho diu també la capçalera del esmentat Precepte Carolingi: *Hoc est exemplar præcepti translatum in civitate Barchinona in anno primo quo obiit Odo rex tempore domini Borrelli Comitis filii quondam Wifredi eidem nominis nuncupati, post reversionem barchinonensium.*

Y per lo tocant als arguments que donaren els que s' empenyaren en refutar la autenticitat de dita Capitular, son capciosos, rebuscats y primfilats, com á obres, la major part d' elles, degudes á plomes apassionades en contra de Catalunya ó mogudes pels Poders interessats en l' anorreament de la matexa, y al fi y al cap, encastellades en provar generalment que l' entrada de Ludovich á Barcelona no fou deguda á l' entrega que de ella l' hi feren els cristians de dins y fora la ciutat, sino á llur conquesta realitzada pels Franchs.

Encara que al 985 ó 986, com diuhen Diago (2) y Corbera (3), ab el saquex de Barcelona pels moros, fossen cremades les escriptures y privilegis, áxó no vol dir que haventse concedit dit Precepte, no sols á Barcelona, sino als del castell de Terrassa y á tots els del comtat, no s' haguessen conservat qualcunes de les varies copies que 'ls interessats haurien tret, y que alguns d' aytals trassumptes no hagués servit pera ferne 'l trasllat ab que's comença 'l primer *Liber Antiquitatum* de la Seu Barcelonina, puix diu axis l' únich paragraf que de dit privilegi publico perque il-lustra 'ls punts que acabo de tractar:

Itaque notum sit omnium sanctæ Dei ecclesiæ fidelium atque nostrorum præsentium scilicet et futurorum partibus Aquitanicæ, Septimanicæ sive Hispanicæ consistencium magnitudini quia proge-

(1) *Condes vindicados*, t. I, plana 33.

(2) Ob. cit. (llib. II, cap. XLII).

(3) *Cataluña ilustrada* (plana 417): que aporta una curiosa escriptura del Arxiu de Sant Llorens del Munt de dit any, en que s' hi llegex: *ibidem mortui, vel capti sunt omnes habitantibus de eadem Civitate vel de eius comitatu qui ibidem intraverunt.*

nilorum nostrorum magnorum siquidem orlodo:corum que Imperatorum, avii videlicet nostri Karoli, seu genitoris nostri Augusti Ludowici auctoritatem imitantes gothos sive hispanos intra Barchinonam famosi nominis civitatem, vel Terracium castellum quo habitantes simul cum is omnibus qui infra eundem comitatum Barchinonæ hispani extra civitatem quoque consistunt, quorum progenitores crudelissimum jugum inimicissime christiani nominis gentis sarracenorum evitantes ad eos fecere confugium et eandem civitatem illorum magnæ potentiaæ libenter condonarunt, seu tradiderunt, et ab eorundem sarracenorum potestate se subtrahentes, eorum nostræque demum libera et prompta voluntate se subjecerunt (1).

Ara bé; com que ab les concessions fetes per Carles Calvo, en primer lloch, als goths ó hispans de dins de Barcelona, y als habitants del Castell de Terrassa, imitá aquell Emperador les otorgadés per Carlemany y per Lluís el Piadós, com ja s' ha vist y Carles Calvo repetex al cap d' unes quantes ratlles més (2), dit está, que 'ls beneficis otorgats á la nostre gent per Carlemany en sos referits privilegis de caràcter general (3), desconeguts per cert dels historiadors, y les concessions fetes als catalans per Ludovich Pio als anys 815 y 816 (4) que tan estreta relació tenen ab la Capitular de Carles Calvo, deuen

(1) Per més que aquest Precepte hagi sigut publicat íntegrament per Diago (llib. II, cap. IV, ob. cit.), Pujades (llib. XI, cap. V, ob. cit.), Flórez (t. XXIX, plana 451, ob. cit.), Feliu de la Peña (t. I, plana 253, ob. cit.), Sanpere y Miquel, *Historia de Barcelona*, cit. (plana 32), y altres; y donat fragmentariament per E. de Corbera, *Vida y hechos maravillosos de D.ª Maria de Cervellón llamada Maria Socós* (plana 21), la *Noticia Universal de Cataluña* (planes 51-2), la *Revista de Ciencias Históricas* (t. II, planes 590-5) J. N. Roca, l' *Epítome histórico de Montserrat*, d' en Serra y Postius (plana 438). Viñes, *Noticia de Cataluña*, Pt y Margall (ob. cit., plana 139) la *Proclamación Católica á la M. C. de Filipe (IV)*, etc., dels Consellers de Barcelona, planes 107-9, y en Ventalló (*Hist. de Tar.*, plana 117), com que tots el porten ab nombroses errades, hauria donada la copia íntegra y comprovada ab l' intel·ligent Mossen Joseph Mas, sots-archiver de la Seu de Barcelona, que vaig treure del *Liber Antiquitatum I* del aludit Arxiu, si no hagués temut l' excessiva llargaria d' aquest treball.

(2) ... *et ipsis constat per imperialium apicum sanctionem concessum clementer conferre.*

(3) Decrets dels anys 795 y 812, *Histoire de Languedoc*, t. II.

(4) Piteo, *Vita Ludovici* (fol. 417), Baronio, *Annales*, cit. (t. IX, fol. 616), Pujades (ob. cit., llib. X, cap. I y VII), Feliu de la Peña (ob. cit. planes 247 y 248); *Histoire de Languedoc* (t. II, 33 y 34), y Sanpere y Miquel, *Historia de Barcelona*, cit., (Col. Dip. Dts. IX y X).

tenirse per otorgades als habitants del Castell termenat de Terrassa.

Y he dit castell termenat al de Terrassa, perquè aquexos castells eren construccions fortificades que tenien certa rodalia ó terme, y quins senyors gosaven el dret dit *jure castri*, ab obligació de recollir llurs habitants dins del castell, en cas de guerres. Aytals castells tenien un terme molt extens en els sigles IX y X, comprenent varies parroquies y castells, mes després es reduí sa extensió, donant lloch á altres castells termenats (1). Sabut axó, 's compren l'importancia que 'l susdit privilegi doná al castell de Terrassa, á quins habitants, no solsament als que 'n ell moraven, sino á tots els de la rodalia ó terme, que d' ell depenien, els hi foren concedides aquelles aprisions favoridores de la repoblació del pahís desolat pels moros y les demás llibertats en els privilegis Carolingis continguds. El fet, además, de que Carles Calvo, al concedirles, anomenés exclusivament á Barcelona y á Terrassa, y que entre 'ls salvadors d' aquella mentés especialment als habitants de dit castell, proba dues coses: que devien esser poch els castells catalans que 's mantenen lliures del domini serraquí, quan aytant distingía al nostre, en Carles Calvo; y que no devien esser en poch nombre els terrassenchs que ajudaren al deslliurement de Barcelona, quan feren remarcarse tant, fins á obtenir que 'n dit important privilegi hi constés especialment llur cooperació.

Davant, donchs, de lo contingut en el decret de Carles Calvo del 844, concedit als que cooperaren ab els Franchs al deslliurement de la terra del domini dels alarbs, y confirmant aquell Emperador les disposicions de Carlemany y de Lluís el Piadós á favor dels habitants de Barcelona y del castell de Terrassa, te de convenirse en que queda demostrada l'existencia de Terrassa al menys ja 'n la data del primer de dits privilegis de Ludovich, ó siga al primer de Janer del any 815. Si 's coneguessen els aludits decrets de Carlemany, consemblants als tres esmentats de son fill y de son net, tal volta encara 's podria fer remontar la antiguitat de Terrassa, al regnat d' aquell Emperador, començat en la nostra Marca al 768.

Res té que veure, donchs, al nostre juhí, aquella Egara romana y wisigotha nascuda y morta en el sol que ocupá després en

(1) Carreras y Candi: Llissons d' Historia de Catalunya, en el curs de 1903-4 dels «Estudis Universitaris Catalans».

recort d' ella la parroquieta un dia de Sant Pere d' Egara y més tart de Sant Pere de Terrassa, ab el castell termenat de Terrassa origen de la més moderna vila y avuy ciutat terrassenca. La confusió que quasi tots els historiadres han creat al amalgar les poblacions d' Egara y de Terrassa talment com si fossen una sola, ha donat lloch á molts mal entesos que confio anar aclarint en el curs d' aquest treball.

Aquí ve 'l cas ara de manifestar que dissentint de les ans citades etimologies voluntarioses d' en Cortés y d' en Sanpere y Miquel al proposar la filiació d' Egara pera 'l nom de Terrassa, tampoch accepto l' opinió d' en Torres Amat (1) de que aytal nom es formá de *terra* y *rasa* ó siga «arrasada», que 's l' etimologia comunment admesa, segons en Balaguer, qui per altra part registra (2) també la teoria d' en Cortés, com igualment ho fá en A. de Bofarull (3). Aytal opinió adoptada per alguns inexperts autors moderns, ha sigut ja combatuda pel doctc P. Fita (4), qui ademés suposa que Egara, fou denominada per llur fortalesa ó castre, *Terracia*, lo qual ve á fer á la ciutat d' Egara y al castell de Terrassa no sols coexistents sino dependents l' un de l' altre en una data en que havia transcorregut un sigle y mitx de l' invasió serrahina á la nostra terra y durant quin espay de temps havia cessat ja tot recort d' Egara; y ademés hi afegex una opinió novíssima basada ab un dato molt respectable: aytal es la de que «el que hi soni en documents árabes *طراجة* (*Terraja* ó *Tarraja*) induhex á creure que 's va pendre de la red ó *atarraya* de sos forts murs y alcaçar».

De seguirse aytal opinió, s' hauria de convenir en que son castell era obra ó quan menys possessió dels alarbs á l' época de la capitular de Carles Calvo, tota vegada que aquest, en son decret del 844 adoptava 'l nom de *Terracium*, sinónim, segons dit autor, de *Tarraha* ó *Tarraja* ó *Terraja*, que era 'l que per aquells anys (856 ó 857) li donaven els alarbs per sa *atarraha* ó *atarraya*. Y axó no pot admetres perquè 's contradiria ab aquestes paraules de la citada capitular: *Terracium castellum quo habitantes*, que denoten la possessió del susdit castell pels cristians de l' en-

(1) Memoria endressada á la R. A. de la H. Manuscrit D. 96, ja citat.

(2) Ob. cit., t. I, plana 327.

(3) Ob. cit., t. I, planes 163 y 165-6.

(4) *B. de la R. A. de la Hist.*, t. XXXIII, plana 34, treball crítich de la «Biblioteca Histórica Tarrassenca» del dissertant.

contrada. No 'ns podem donchs conformar els terrassenchs, en que 'l nom de la nostra ciutat provinga dels alarbs.

Veus aquí 'l text árabe aportat pel P. Fita. Prescindint del enrunament de Terrassa que senyala al 852, de que ja he parlat, empró que no consta en lloch concretament, explica á n' el *Boletín de la Real Academia de la Historia* (1) que: «Al any 242 (de l' hégira, 9 Maig 856-29 Abril 857) escrigué l' emir Mohamad, á Muza, fill de Muza, pera que convoqués á la gent de les fronteres y ataqués á Barcelona: y portá allí sa expedició y 's derramá pel pahis: y en aquesta empresa conquistá 'l castell de *Tarraha* 'l qual es troba á l' últim dels *alfoques* de Barcelona; y del quint del botí allí agafat, es feren les ampliacions de la mezquita aljama de Zaragoza fundada y axecada per Hanax el Sanani, un dels tabies» (2). Es traducció feta pel Sr. Saavedra, semblant á la del Sr. Fernández y González en les *Historias de al-Andalus por Aben Adhari de Marruecos* y traduhides directament del historiador árabe Abu Abdallah Mohammed *ben Adsari* el Andalosí, autor del sigle xiii. El P. Fita creu que aquest castell de *Tarraha*, era 'l de Terrassa, puix per rahó del *l*, no pot confondres ab el de Tárrega, població molt menys il·lustre y del alfoz ó districte de Lleyda.

Ma modesta opinió es que, de referirse, com es molt probable, aquest castell citat pels Árabes, al matex castell indicat en el privilegi de Carles Calvo, l' anomenarien á sa manera 'ls alarbs, mixtificant el verdader nom á n' aquell donat pels cristians, ó siga Terrassa, y no perquè á falta de nom els en hi suggeris un, la red de sos forts y muralles, puix que tenintne tots els castells, d' *atarraya*, 'ns restaria 'l recort d' alguns altres castells ab noms consemblants al *Tarraha* ó *Tarraja*.

Y seguint ara 'l fil de l' historia del castell de Terrassa, acullo aquí ab reserva la següent cita que d' un castre ab dit nom y sense fixació de llur situació, 'n fan Marca (3) y l' *Histoire de Languedoc* (4). Es una donació del Arxiprest Protasi y altres cinch comunitaris á favor del Monestir de Sant Andreu d' Exala-

(1) T. XXXIII, planes 35 y 36.

(2) El text original el doná Dozy en son *Baiano-l-Mogrib II*, plana 98.

(3) *Mca, Hisp.* Apèndix 26.

(4) T. II, Doc. 145, col. 296. Ab tot y esser el matex document d' en Marca, va datat al 16 de juliol del 854. L' any, al menys, es visiblement errat, tractantse com es tracta del regnat de Carles Calvo.

da: *Nam et ego Atila dono... vinea I quod habeo cum Wilidane fratre meo, qui in frontat in strata et in castro Tarraca*, datada als xvii de les kalendes d' Agost, any XV del Rey Carles, ó siga al 855.

Al any 874 's veu que 'l Castre Terracinench estava 'n poder d' un prebere apoyat per un tal Baio, segons apar del diploma del 1.er de Juliol de dit any otorgat á favor del Bisbe de Barcelona (1) que aná á Attiniaco á querellarse davant del Emperador per aytal detentació del territori en que hi estava enclavat dit castell, lo qual suposa l' agregació, de la que allavors podia ja esser parroquia de Sant Pere d' Egara y del termè de dit castre de Terrassa, á la mitra de Barcelona. Marca (2), Baluze (3), Risco (4), Bofarull (A) (5), Fita (6) y altres, detallen el fet.

(1) Nostre distingit company Sr. Carreras y Candi, en sa monografia de «Lo Castell Bisbal del Llobregat», plana 10, apoyantse ab exa frase llatina, *Castrum Terracinensis vicinum id Barcinonæ ad Rubricatum amnem*, cregué que aytal castell fou 'l que més tart es digué Castell Bisbal, puix no pogué esser el situat junt á Tarrassa situantse aprop del Llobregat. Cal distingir, afegex, aqueixos dos castells empassats dins del territori de Tarrassa, ó siga 'l de junt al riu y 'l d' Egara. Ignoro la font d' ahont treu dit autor aquella cita, perquè no 'ns la diu 'l Sr. Carreras, més, percatat de que aytal Capítular, al dir *castrum Terracinense*, no afegex que fos *vicinum id Barcinonæ ad Rubricatum amnem* (*), crech que aqueixa frase no pot provenir més que de la nota posada per Bouquet al peu de la reproducció del susdit document insertat en el t. VII, dels Escriptors de la França (plana 688), ó siga que dit castre ora Tarragona: *Vicinum id Barcinoni ad Rubricatum amnem, indigenis Tarraco*, quina manifestació repel·lren ja 'ls PP. Florez y Risco (*Esp. Sag.*, t. XXV, plana 98 y t. XLII, plana 199). «Empró s' errá gravement en el nom, diu 'l P. Florez, y ho advertim perquè no equivoqui á altres, puix encara que 'l nom de Tarragona sol desfigurarse més que en Terracinench, ab tot, en el cas present, no denota la nostra ciutat, sino l' antiga Egara anomenada també *Terracia* (avuy Tarrassa) comes indubtable y á lo matex conspira la situació expressada per Bouquet *junt al riu Rubricato*, lo que pertenes á Tarrassa, y de cap modo á Tarragona».

(2) *Idem postea conquestus est quod castrum Terracinensense suæ subditum potestati factione Baionis per Presbyteri insolentiam suo resultaret, remediumque hinc malo postulabat adhiberi*, (*Marca Hispanica*, llib. IV, plana 361).

(3) *Diatriba* etc. II, de sa *Collectio maxima conciliorum* etc.

(4) *Esp. Sag.*, t. XLII, plana 199.

(5) *Hist. de Cat.*, t. II, plana 153.

(6) *B. de la R. A. de la H.*, t. 33, plana 38.

(*) T. XXIX, de l' *Esp. Sag.* plana 457. Capítular citada, treta de la Colecció de Sirmond, t. III, tit. XLVI.

Diu 'l P. Risco (1) que 'l territori d' Egara, en el temps que ara historio, 's digué *Terracinense*, del poble anomenat Terracia, que fins l' irrupció dels moros havia tingut el nom d' Egara. Si l' última frase 's referex al *territori* Egarench dit després Terracinench, per llur dependència del *Castrum Terracinense*, es justa, més si 's lliga ab el *poble* de Terrassa, no 's exacte, perquè aleshores s' hauria vingut á dir que aquest s' havia anomenat Egara avans de l' invasió serrahina, y per lo tant, que del poble d' Egara n' hauria provingut el de Terrassa, lo qual, com és veu en el present detingut estudi, no resulta pas.

El P. Fita (2) creu probable que aquest Baio, es el de la lápida de Sant Pere de Clará que doná á conexe D. Joseph M.ª de Pellicer (3). Als anys 904 y 967 sona 'l nom d' aytal Baio en dos documents que doná 'n Campillo (4), y 'encara se 'l veu subsistent á la comarca propera á Terrassa, als primers anys del sigle XI, si bé aparexent, ja difunt, dit Baio. Poderós magnat y batlle de Terrassa seria aquest facciós, segons diu 'l P. Fita á n' el lloch citat (5). Y realment resulta que era un personatge *de visu*, en un document del Carti de San Culgat (6) que cita un alou *de Teudischo iudice siue de Baio*, ab data del 1008. En dos documents de dit Cartulari del 1013 y en altre del 1106, que 'n extracte publicá M.ª Mas (7), hi consten algunes propietats que foren del difunt Baio.

Qui sab si aquex prebere ó 'l seu protector Baio, intentaven ja desprendre llur territori terrassench de la mitra de Barcelona, pera restablir l' autonomia diocessana d' Egara, com més tart, Cessari (8), abad de Santa Cecilia de Montserrat, tractá de restaurar la Metropolitana de Tarragona al ensemps que totes les antigues seus sufragánees anomenades per ell «munificencies» y entre elles la d' Egara.

(1) *Esp. Sag.*, t. XLII, plana 199.

(2) *Loc. cit.*, plana 39.

(3) *Iluro*, planes 379-80.

(4) *Disquisitio methode etc.* Planes 10 y 16 dels Apéndix.

(5) *Boletín de la Real Academia de la Historia*, t. XXXIII, pl. 38.

(6) Nombre 5.

(7) *Rev. de la Asociación Artístico-Arqueológica Barcelonesa*. T III, nom.^s 10, 11 y 179.

(8) Aytal Cessari, allavores dit, prebere, ja aparex en la venda á favor seu feta d' un alou y de la casa de Santa Cecilia de Montserrat, per Druda y son fill, á les kalendes de Juny del 942. *Marca Hispánica*, Apéndix 78.

Era al 962, quan Cessari, per medi d' un prebere, dit Galindo, envià una carta al Sant Pare Joan XII, en que li comunicava, titolantse ja arquebisbe, que 'ls bisbes de Lleó y Galicia l' havien consagrat Metropolità de Tarragona y de totes les Seus sufragànees d' ella, durant l' època gotha. S' ignora la resposta del Papa, mes es suposa, en vista de dita oposició, que no se li permeté realisar sos desitjos, puix no consta pas en lloch que 'ls conseguís (1).

Alzog (2), califica aquesta carta de «grotesca y ridícula», y afegex que ab tot y haverse titolat Arquebisbe, Cessari 's vegé reduhit á esser abad de Santa Cecilia, y 'n cambi 'l P. Fita (3) axecá sa figura, sentant que 'l Papa no 'l repel·lí com á farsant y ambiciós, sino que estimant vàlida sa consagració, li dexá l' honor encara que no la jurisdicció d' arquebisbe, essentli confirmades després, á titol d' «abad exém» é immediat súbdit de la Santa Seu, les possessions de Santa Cecilia de Montserrat y de Sant Pere de la Portella.

En Marca (4) registrá aquest document del Papa Benet VI del 16 de Desembre del 971. Cessari encara vivia al Febrer del 982.

No perdent de vista 'l castell de Terrassa, que 'l 874 s' ha vist en poder d' un prebere de la facció d' en Baio, exumo un document inèdit del 921, del *Liber Antiquitatum* d' aquesta Seu, contenint la venda d' una terra sita *in appenditio de castrum Terracia in locum quem vocant Palatio fracto*. Aquesta escriptura es de gran importancia, perquè revela un Palau ó Castell (5) destruït, situat en un lloch dependent del castell de Terrassa, lo qual confirma que aquest era termenat, puix que, com de costum en ells, contenia altre castell dintre son terme (6).

(1) Porta aqueixa carta l' *Esp. Sag.*, t. XIX, pl. 370.

(2) *Historia Eclesiástica*, t. II.

(3) *Boletín de la Real Academia de la Historia*, t. XXXVIII, pl. 213.

(4) *Marca Hispánica*, Apèndix 111.

(5) C.1 de S. C. del V. (A. de la C. d' A.); n.º 201; *Palatio audito... dicto castro*.

(6) *Lib. Ant.*, t. III, n.º 371. «In nomine domini ego Adala et Sentramundo uterque fratres, vinditores tibi domno Teuderico episcopo emptore per hanc scriptura vinditionis nostre vindimus tibi terra nostra propria que nobis aduenit de genitore nostro et est ipsa terra in comitatum barchinonense in apenditio de castrum Terracia in locum quem vocant Palatio fracto, et affrontat de parte orientis in ipso torrente qui discurrit ad Terracia. Et de meridie in ipsa via. Et de ociduo in terra de Sancio vel suos

Altre document he extractat del Cartoral de Sant Cugat del Vallés que cita aquex Palau enderrocat, y que per no allargarme més, sols en diré d' ell lo pertinent, ço es: que les terres ab dit instrument permutades entre 'ls Comtes de Barcelona y Witard abad de Sant Cugat del Vallés, radicaven *in comitatu Barchinonense in termino de Terracia in locum vocitatum villa de Milanos*, l'indant; *De circi namque in strata qui pergit de Sti. Felicis per Palatio fracto usque ad ipso Mugiale*, quin document datat al 1013 (1) evidencia que aquex Palau destruït fou aprop de Sant Feliu de Milanys, parroquia sufragànea de la de Sant Quirse de Galliners ó de Terrassa, també del terme del castell de Terrassa.

Un tercer y últim document he extractat del esmentat Cartulari (2) en que 's parla de dit Palau ó Castell: es el testament de Emma fet al 1024 ab el quin llega un *alaudem quod habebat in Palatio fracto*.

Inseguint l' estudi del castell de Terrassa, apunto la ja citada permuta del 940, entre Sendred y 'l bisbe Guillerà, dels bens que possehia *in terminio de Aqualonga sive de castrum Terracia, vel in termino de Egara, vel in Caldas* (3).

Puch citar també la venda del 967, feta per Aruind y Gomersinda, á favor de Dessideri, d' una vinya *in Comitatum Barchinona in termino de Castrum Terracia in locum qui vocatur prope est de Rio Villa Ocuà* (4).

El testament de Ramón Berenguer el Vell, del 1076, consigna la dextera á sos fills Ramón Berenguer y Berenguer Ramón de *ipsum castrum de Cervaria et de Tarrassa et de Graniana* (5).

»heredes. Et de circii in terra de me emptore .. per pretium soldis VI... Facta
»ista vinditio II idus marci Anno XXIII regnante Karolo rege post obitum
»Odoni regi. Sig.^m Adala Sig.^m Sentramundo qui hanc venditionem fecimus
»et firmare rogavimus, etc.»

(1) Nombre 11 de dit Cartoral (A. de la C. d' A.)

(2) Nombre 143. No té data, mes en Balari *Origenes històrics de Catalunya*, plana 251, l' atribuhex al any 1024. Me permeto cambiar el *freto* que dít autor dona, per *fracto*, porque l' original diu *fra"o*.

(3) *Lib. Ant.* III, n.º 368. (A. C. de B.)

(4) «O torrent de la Oca», com diu en Campillo en una nota á aquex document per ell publicat íntegrament en sa *Disquisitio methodi*, etc., planes 16-7.

(5) Granera (bisbat de Vich). Document n.º 9 de la Colecció de Ramón Berenguer II donat á conexe per D. P. de Bofarull en *Los Condes de Barcelona vindicados*.

En un instrument del 1094 que registra possessions de Sant Cugat del Vallés, s'hi llegeix: *Alodia et possessiones que sunt in Castro de Terratia* (1).

A la *Marca Hispánica* s' veuen mentats, en la Butlla de Calixte II a favor del Monestir avans citat, uns *Alodia et possessiones quæ sunt in castro de Tarracia*, ab data del 1120 (2).

En un conveni del 1130 entre 'l vescomte Bernat Amat, sa muller Almodis, en Guillem de Cardonà y en Raymond Folch y sos fills, ab Deusde, donaren a aquest en comanda, varis castells y entre ells el *Chastrum de Terracia* (3).

Al 1143, com ja s' ha dit, Berenguer de Terrassa (4) comprá a Sicarda y altres, mitxa pessa de terra *in comitatu Barchinone, infra terminum castru Terracia, in parrochia Sancti Petri Egera, in Gaiano* (5).

Alfons I doná en esponsalici a sa futura muller D.ª Sanxa de Castella, onze castells, y entre ells el de Terrassa: axó fou als 15 kalendes de Febrer de 1173 (6).

Guillém de Cardona y Geralda, als 4 idus d' Abril de 1190 comanaren el castell de Terrassa a Guillém de Claramunt, son consanguini (7), quedant aquell empró castellá del dit castre, segons ho manifesta 'l Claramunt en son testament dels 5 kalendes Maig del mateix any, dexant al Monestir de Sant Cugat del Vallés, el seu cos *cum mille solidis Barchinonensibus ad opus ipsius claustru* (lo qual es un dato importantíssim que fixa l' época en que degué començarse tan bella obra), y ademés una dominicatura seva de Terrassa (8).

Els tres avans citats, junt ab n' Elissenda, muller del últim, empenyaren a favor del rey Anfós d' Aragó, la vila de Sabadell y 'ls castells de Rahona y Terrassa, als 8 idus de Mars de 1192 (9).

(1) Cartulari de Sant Cugat del Vallés, n.º 8.

(2) *Marca Hispánica*, Apèndix 365.

(3) Llib. VI d' *Enagenaciones del Real Patrimonio*, fol. 1425, n.º 2, y *Vicar. Cat.*, t. IV, *Castrum Terratie*. (A. C. d' A.)

(4) Aquest canonge de la Seu de Barcelona es un dels terrassenchs biografats en mon quart volúm de la «Biblioteca Histórica Tarrassenca».

(5) *Lib. Ant.*, t. III, n.º 347.

(6) T. XII de *Traslats*, nombre 146, folis 49-51.

(7) *Vicar. Cat.* t. IV *Castrum Terratie*.

(8) *Id.*, *id.*, *id.*

(9) *Traslats* de les escriptures d' Alfons I, nombre 647.

Y al 1205, Raymond de Guardia, otorgá testament dexant á son fill Guillem, el *castrum de Terracia* (1).

Saurina de Claramunt feu testament, com molt anteriorment s' ha dit, als 8 kalendes d' Abril de 1217, dexant també 'l seu cos al cenobi de Sant Cugat del Vallés, y que *faciant omni tempore ardere unam lampadam in nocte in claustram* (lo qual suposa ja construhida l' esmentada obra d' art), y al seu fill Guillem, varis castres, y entre ells, els de Terrassa y Rubí (2).

Al any 1223, Guillem de Moncada, atacá y prengué á Terrassa, sense poguer apoderarse de llur castell. Axí ho diu Jaume I en sa Crónica, mes ab tot y no expressar á quin castell es referí, no dubto pas que volgué dir el de la vila (3).

El vescomte de Cardona y altres, absolgueren y definiren á favor d' en Guillem de Moncada y altres, tota reclamació per danys y violencies, y en seguretat de lo pactat, entregaren varis castells ab el de Terrassa (4).

Als 27 d' Abril de 1230, Raymond Folch de Cardona, y Tarroja, encomenaren á 'n Guillem de Claramunt, fill de Guillem difunt, y de Guillerma, y net d' altre Guillem, el castre de Terrassa (5).

Per allá 'l 1233, ja consta com á vila Real, la de Terrassa, per tenerhi son Palau, 'l monarca: *Castrum de Terracia et domos quas tenetis in villa palatii de Terratiam*, es diu en una donació feta per Jaume I al Convent de Sant Cugat del Vallés (6). Tal volta l' adquirí la Casa Real per no haver cancelat aquells Senyors el susdit empenyo del 1192.

Ab data dels 8 de Novembre de 1240, 's firmá, com s' ha vist, una concordia referent als deutes que pesaven sobre varis castells, junt ab el de Terrassa, entre 'ls germans Guillem de Cardona, Raymond Folch y Raymond Berenguer d' Ager, tutors y curadors de Guillem y Berenguer de Cardona, fills de Guillem, d' una part, y de l'altra, D.ª Guillerma de Claramunt (7).

(1) Cart. de Sant Cugat del Vallés, n.º 613.

(2) *Vicar. Cat.*, t. IV *Castrum Terracie* y t. I dels *Traslats* de Jaume I, nombre 73.

(3) En Ventalló. (*Tar. ant. y mod.*, plana 124) descriu cavallerescament el combat, inspirantse en *un antiguo manuscrito*.

(4) Miret y Sans, t. I, *B. de la R. A. de B. L.*, pl. 285.

(5) *Traslats* de Jaume I, t. I, nombre 399.

(6) *Gratiarum* 4, *pars* 1.ª del t. 864; foli 10.

(7) *Traslats* de Jaume I, t. II, nombre 816.

El nostre gran rey en Jaume, tan afectat per l'altre sexe, als 8 d' Agost de 1252, feu donació vitalícia a la *dilecte nostre Guillerme de Capraria diebus omnibus vite vestre Castrum et Villam de Terracia cum omni dominio et fortitudine et Castlanis ipsius Castri et Ville et cum casis et casalibus... Et si a nobis filium vel filiam habueritis illi fillius vel fillia si vixerit habeat post obitum vestrum dictum castrum et villam* (1).

Aquexa Guillerma de Cabrera aprobà la venda que de son castell y rendes de Terrassa feu son procurador Bonanat de Provensana a Felip de Solario y Bernat de Fàbrega, als 7 kalendes de Juliol 1263 (2).

Més tart Jaume I concedí a n' *Arnaldo de Solario habitatores in Terracia et vestris in perpetuum statitum Palatii nostri* (3) de *Terracia... salvo et retinendo que semper nos et nostri possimus ibidem hospitari quincumque et quancuiuscumque in Terracia venimus*, etc. Sa data: als 4 idus Abril 1272 (4). Aquí l' Rey aparex reincorporat del dit castre, per virtut, sens dubte, d' haver mort sa susdita amiga sense successió d' abdós, com realment no n' hagueren. Empró, poch temps tingué l' castell, aytal Solá, puix als 17 de les kalendes de Novembre de 1275, Jaume I en feu donació a altra *dilecte nostri dompne Sibilie de Saga* ab condicions consemblants a les fetes anteriorment a la Cabrera (5).

Empró, segons un document dels idus de Juliol de 1288 d' Alfons II, referit en una confirmació de Pere III dels 15 kalendes Juliol de 1336, es diu altra cop, *Castri et villam nostrim de Terracia* (6).

Jaume II, als 6 nones Maig del 1300 prometé que no separaria de llur Corona, l' castre y vila de Terrassa (7).

Ademés, consta que l' rey Jaume II, ab data dels 2 de les kalendes de Juny de 1313, encomaná *in perpetuum tibi Romeo Cardona habitatori dicti loci de Terratia et tuis, Palatium nostrum Terracie, cum domam nuncupata Cort que est contigua dicto Palatiolo et cum barbacana ipsius... pro sitis perpetuo Caseri nostri...*

-
- (1) Traslats de Jaume I, t. III, nombre 1304.
 - (2) Pergami del Arxiu de la Seu de Barcelona.
 - (3) En altre lloch de dit document l' anomena castre.
 - (4) Reg. del 1271 al 73, foli 20.
 - (5) Reg. del 1270 al 76, part 2.^a, foli 300.
 - (6) *Grat.* I de Pere III, pars 1.^a, foli 148.
 - (7) *Grat.* de 1299-1301, t. 197, foli 122.

et facere teneamini tu et tui maiorem cohabitationem nostram... et pro nos et nostri successores et filii nostri semper tu ad dictum locum nos vel ipsos contingerit declinare possimque in ipso Palatio atque domo comode hospitari et semper tu et tui cennamini tenere et herere paratos in ipso Palatio nostro sexte lectis cum suis apparatus et parapsides sive scutellis ad servitium nostri etc., tot lo qual en Pere III ho confirmá als 5 Janer de 1337 (1).

Ab data del 23 Maig 1316, el Rey exigí del vescomte de Cardona que li entregués el castell de Terrassa (2). Més als 5 idus Janer 1337 confirmá á 'n Romeu de Cardona 'l privilegi que Jaume II li havia donat als 2 de les kalendes de Juny de 1313 otorgantli 'l susdit Palau Real junt ab sa Cort y Barbacana. En aquest document es diu ademés que: *Attendentes palacium nostrum de Terracia esse in parte dirucatum et destructum. Ideo volentes reparationi et restorationi ipsius... commendamus etc... Concedentes tibi quod tu et tui possitis facere et mutare ipsis Palatio domo et Barbacana Portale sive Portalia ad valitatem nostram et dicti Palacii et facere alia opera utilia, etc* (3).

El dia 7 de les kalendes de Maig de 1338, Pere III novament confirmá llur promesa d' inseparació á favor de Terrassa (4).

També ho torná á prometre als 5 idus de Juliol de 1343 dihent que á *nostreque Corone Regie retinebimus in perpetuum* (5).

Al 1347, com en altre lloch he dit, aparex en Berenguer de Far *casarius noster* (del Rey) en el castell-palau de Terrassa, com á hereu y successor d' en Romeu de Cardona, y al 1354, son germá Pere de Far.

Segons un instrument del 10 de Janer de 1362, en Ferrer de Manresa, es qui tenia en feu, pel Rey, la castlania del citat castell (6).

Pere III redimí y recuperá 'l castre y vila, d' en Pere Jaume y Ferrer de Gualbes que 'l tenien en penyora d' un deute de 48,000 sous, cobrant 3,200 sous d' interés. Axó fou als 29 d' Abril de 1374 (7).

(1) *Grat. Pet. III*, dels 1337-38, *pars 1.ª*, t. 862, foli 110.

(2) Reg. 243, fol 102 (Jaume II).

(3) *Grat.* dels 1337-38, *pars 1.ª*, t. 862, fol. 110.

(4) *Grat.* 4, *pars 1.ª*, t. 864, fol. 218, *retro* y 219.

(5) *Grat. Pet. III*, del 1342 al 43, *pars 2.ª*, t. 875, fol. 143. Publicat en ma obra «Llibre dels privilegis de Tarrassa», plana 49.

(6) *Grat.* 47, Reg. 921, fol. 152.

(7) *Grat.* 51, Reg. 925, fol. 228, *retro*.

Al 1392 deguéren esser venuts á carta de gracia, per l' Infant Martí á la ciutat de Barcelona, 'ls castells de Terrassa y de Rahona y les viles de Sabadell y de Terrassa, per 50,000 florins, segons consta per la firma de domini de l' Infanta D.ª Maria, otorgada per rahó de dita venda (1).

Veig en el «Manual de Novells Ardits» que continuaven essent de Barcelona dites vila y castre, y que en G. de Muntanyans era castlá de Terrassa al 1432 (2). Aquest castlá degué esser n' Antoni Guillém de Montanyans, hereu y successor d' en Romeu de Cardona, fins al 11 d' Abril de 1457, en que junt ab sa muller Elisabeth feu donació de dita castlania á son fill Francesch (3).

El Portant-veus del Governador havia prés el castell y la vila, per manament real, al any 1449 (4). Y al 1450, en vista de que les protestes de la ciutat de Barcelona, á la Reina, no havien sigut ateses, el Consell de Cent acordá enviar una embaxada al Rey pera que tornés les coses al esser y estat de avans (5). Axis degué ferho 'l Rey, per quant al 1451 tornaren á nomenar com sempre 'ls Consellers de Barcelona, procurador seu en dita vila (6). Al 1456 es suscitá en aytal Consell la conveniència d' entregar al Rey, ó 'l comtat d' Ampuries ó qualcuns dels llochs de que n' era senyora Barcelona, y haventho dexat el Monarca á la discreció de la ciutat, el Consell de Cent jurats acordá restituhirli 'l susdit comtat y cobrar-se 'ls llochs aludits que eren Elix, Crivillent, Tárrega, Vilagrassa, Terrassa, Sabadell y 'l castell de Rahona (7). Fins al 1462 (8), hi ha datos que permeten suposar que continuaren essent de Barcelona, 'l castell y vila de Terrassa, més havent esclatat la guerra contra Joan II, degué apoderarsen el Rey, puix ab data dels 17 d' Octubre de 1472, retorná aquell les viles de Terrassa y Sabadell á la ciutat de Barcelona, en sa capitulació fermada

(1) Reg. 2108, fol 62, *retro*.

(2) T. I, plana 282.

(3) Venda del Castell ó Palau de Terrassa feta pels Consellers de dita universitat á 'n Pere Fizes, als 8 de Juliol de 1661 (Manual especial del Arxiu Notarial de Terrassa).

(4) «Manual de Novells Ardits». T II, plana 87.

(5) Ob. cit. t. II, plana 95.

(6) Ob. cit. t. II, plana 127.

(7) Ob. cit., t. II, plana 231.

(8) Ob. cit., t. II, plana 403.

á Pedralbes (1). Per fi, al 1481 s' en reincorporá Ferrán II, al confirmar als 19 de Setembre de dit any (2), les incorporacions dels anteriors Comtes de Barcelona y Reys d' Aragó, y la renúncia de la donació dels dits castells y vila de Terrassa que la Cambra Regia havia fet á favor de la Reyna Isabel, la qual á instancia dels jurats y prohombres de la vila y de son terme, 'ls retorná aquell matex dia á la Regia Corona (3).

Del 11 d' Abril de 1457, com s' ha dit, fins al 30 d' Octubre de 1499, fou castlà de dit castell, el ja mentat Francesch de Montanyans, qui havent mort intestat, tingué en aytal data per hereu, á n' Honorat Dimas d' Horta y de Montanyans, al qual succehi 'n Pere Francesch d' Horta y de Montanyans, en virtut de la sentència del Portant-veus del Governador de Catalunya recayguda en una causa fallada als 12 d' Agost de 1521. En testament de dit castlà, datat als 16 Desembre de 1541, s' anomená hereu á 'n Jaume Honorat d' Horta y de Montanyans, y en el d' aquest, firmat als 21 d' Abril de 1556, sa filla Agna de Montanyans, fou nomenada hereva, després d' haver mort intestada la muller del testador, Elisabeth de Requesens. Dita Agna, feu hereu á D. Miquel de Cruilles y de Requesens, en son testament del 30 d' Abril de 1583, y aquest, en el seu dels t... de Novembre de 1611, á D. Joseph de Tormo y de Vilademany, y fideicomissaris, á la mare y germá del Tormo, na Ginebra viuda de Jaume de Tormo, y á 'n Lluís, els quins, als 19 de Febrer de 1622, veneren el citat Castell ó Palau á l' universitat de Terrassa, per 29,500 lliures. Aytal municipalitat sols el retingué fins als 8 de Juliol de 1661, en que, per 32,200 lliures el vené á en Pere Fizes, major, comerciant de Barcelona (4). Fins aquí arriben les espectancies de l' esmentada venda del Palau á dit Senyor, quin fill, Pere de Fizes, menor, quebrá y 'ls bens anexes al castell s' anaren fraccionant, y passant á mans de varis propietaris, fins que la part més important del Palau, ab llur torra, fou adquirida darrerament pel Notari Sr. Carrancá, qui ho ende-

(1) Ob. cit., t. II, plana 554-570. Apéndice.

(2) *Diversorum* 3, reg. 3547, fol. 131.

(3) «Llibre dels privilegis de Tarrassa» (obra del autor), plana 12.

(4) Végintse, á més del ans dit Manual contenint la venda precitada de la qual he tret els últims datos, mos llibres «Monografia de la iglesia parroquial de Tarrassa», cap. IV y «Cent biografies tarrassenques», cap. Pere de Fizes.

roca tot, menys la torra, per ell restaurada. Les cases adjacents y la font, tan antigues, desaparereren no fa gayres anys, al procedirse á la quadratura de la Plassa Major.

Es hora, ara, d' entrar en l' esclarament d' una altra confusió regnant entre 'ls que al engrós ó incidentalment han historiat les localitats de que tracto. Dins de l' avuy ciutat, hi hagué, com s' ha vist, un castell, dit també Palau Real, tocant á la actualment plassa Major. La tradició, aquí ben fonamentada, conservá aytal nom en un carrer vehí del Palau, fins que, tal volta al esdevenir l' entrada y saqueig de les tropes castellanés á la vila, durant la guerra «dels Segadors»; es cambiá 'l susdit nom, pel de Cremat. També 's perpetúa encara 'l nom del Castell ó Palau, ab la riera del Palau ó de Terrassa que avans vorejava ses muralles y avuy, clausellada, es la Rambla d' Egara que dividex les parts vella y nova de la ciutat. Aytal vast edifici, del que sols s' en conserva la torre, fou efectivament, com he probat, 'l Palau Real de la vila, y al ensemps, Castell del terme de Terrassa.

Y altre castell, malament dit d' Egara, conserva algunes malmeses dependencies, á la part del ex-poble de Sant Pere de Terrassa, separat de la ciutat pel torrent de Vallparadís.

¿Fou donchs aquell Castell ó Palau Real, el matex castre de Terrassa que 's veu aparexe 'n la Capitular de Carles el Calvo del any 844?

Tenint en compte que 'l castell proper á Sant Pere de Terrassa no fou tal castell d' Egara, denominació que han adoptat els historiadors moderníssims, sense la base dels cronistes anteriors al sigle XIX, exceptat en Pujades, y menys encara, dels documents acreditatius, com ho demostraré aviat, y que tampoch es verossímil que aytal castell hagués sigut el de Terrassa que s' ha vist sonar en els precitats documents; te de suposarse que aqueix castre terrassench, sino fou verament el matex que anomenantse també Palau Real, s' axecá dins de la població de Terrassa, existi segurament en sa mateixa urb, y potser en son propi sol, inseguint la costúm general de totes les époques antigues d' edificarse les mansions, els temples y 'ls castells, en el lloch matex de les construccions derruhides, aprofitantne d' aquestes tot lo utilizable.

Aquí, no obstant, es no res lo que pogueren aprofitar els que per encárrech de la Casa Comtal de Barcelona, degueren arranjar el castell de la vila, puix en els temps Carolingis, com diu

Mr. Eulart, (1) els castells sols tenien fossos de terra, valles ó empalissades fetes sense massoneria. Si axis no fos, les ensenyances de l' Arqueologia, que pera aquests casos reclamava 'l P. Llanas (2), ens mostrarien en els restes dels dos castells, el de Terrassa y 'l de Sant Pere de Terrassa, quelcom que evidenciaria son procés. Y res en son exterior ens innoven. Tal volta siguin llurs fonaments ó 'l subsol de sos voltants, l' arca santa guardadora d' aquexa clau ben desitjada (3).

Empleant donchs el llenguatge del antedit escriptor, ¿ha sigut constant la tradició d' abdós castells? Sí, en quant al de la vila; no, respecte al impropriament dit «castell d' Egara», ja que ni 'ls documents ni 'ls pobladors de les dues localitats, axis l' anomenaren. La tradició y 'ls documents que he exposat, senyalen al ensemps el Palau de Terrassa com á castéll termenat al que hi pertnexeren les parroquies de Sant Pere de Terrassa ab ses sufragánees de Sant Juliá d' Altura y Sant Vicents de Junqueres, la de Sant Quirse de Galliners ó de Terrassa ab sa sufragánea de Sant Feliu de Milanys, les de Santa Maria y Sant Miquel del Taudell y la de Sant Martí de Sorbed.

Veus aquí una cita ben eloqüent, treta de la Butlla plumbea d' Incorporació á la Regia Corona del castre y vila de Terrassa, fermada per Pere III als 5 idus Juliol de 1343: *Sedula cogitantes Castrum et villam nostram Terratie ab antiquis ceteris temporibus successive fuisse Illustrium predecessorum nostrorum Comitum Barchinone qui Castrum ipsum fundatum per eos et dessusso termino dilatatum sibi et dicto Comitatus tenerunt semper annexum per itur et unitum*. Es á dir que de molt antich temps, aytal castre aná essent successivament dels predecessors de Pere III, que 'ls comtes de Barcelona 'l fondaren per ells, y que tingué un terme dilatat, afegint mes avall que *ipsius Castri et villa Terratie quod et quam feudatarii nobiles et Castlani alique vasalli fideles nobilitatem et decoratum multum, expediat*, etc., (4) quals paraules á més de donar fé de l' ennobliment en tots temps

(1) *Archéologie Française*, t. II, pl. 491.

(2) Discurs citat, pl. 11.

(3) «En el gran nombre de les poblacions en les quals els restes dels castells, de les muralles y de les portes s' atribuhexen als romans, son poques les que merexen aquesta qualificació, si 's someten á una observació esmerada y de concluyents probes». (Hübner. *La arqueologia en España*, pl. 242).

(4) *Grat. Reg. Pet. III, An. 1342-43*, t. 875, fol. 143, (A. C. d' A.)

de la vila, demostren que tenia nobles feudataris y castlans que serien d' altres castells inclosos dins del terme del castre terras-sench.

Efectivament; ja 'n un document dels 5 idus de Juny del 973, el comte Borrell doná al monestir de *Sancti Laurentii et Sancti Michaelis archangeli et Sanctæ Mariæ qui sunt illorum Ecclesies fundatas in monte quem vocant Sancti Laurentii quod est supra Terraciæ*, un alou seu en franch domini (1); als idus d' Agost de 1011, parlen també els comtes Borrell y Ermessinda, d' uns alous que tenien á Matadepera, Castellar y Terrassa (2); Ramón Berenguer y Guisla, d' uns ja citats feus reals *infra terminos Egare et Terracie exceptus ipsam parrochiam* que restituïren al 1029 á la Seu de Barcelona (3); Berenguer Ramón I, d' *ipsum alodium quod debet esse sui juris infra terminos Egare sive Terraciæ*, dexat en son citat testament del 1033, á la Seu de Barcelona (4); Ramón Berenguer II, de *dominicaturam et staticam et potestatem sicut pater eorum Dominus Remundus Comes tenebat et abebat et habere debebat in ejus terminis* (de Terrassa) *et in Egera*, en certa divisió ja citada del 1079 (5): (*) Ramón Berenguer III, d' *unum de melioribus mansis quos habeo in Terraza*, testat á favor del cenobi de Sant Llorens del Munt, als 8 idus de Juliol de 1131 (6); Ramón Berenguer d' *ipsius castllanie honoris in Terracia*, en una donació al vescomte de Barcelona Reverter, dels 6 kalendes Novembre de 1139 (7); y Alfons,

(1) *Marca Hispánica*, Apéndix 114, plana 901. Balari, *Ortgenes*, etc., plana 408, confón aquestes dues últimes iglesies ab les d' iguals dedicacions de Sant Pere de Terrassa.

(2) P. de Bofarull, *Los Condes de Barcelona vindicados*, t. I, plana 210, y *Esp. Sag.*, t. XLIII, plana 160.

(3) P. de Bofarull, ob. cit., t. I, planes 243-4 y *Lib. Ant.* I, del A. de la C. de B., fol. 11 y n.º 25.

(4) P. de Bofarull, ob. cit., t. I, planes 252-4 y *Episcopologio de Vich*, tomo II, document del consabut Arxiu.

(5) P. de Bofarull, ob. cit., t. II, plana 112 y *Bol. de la R. A. de la H.*, t. XLIII, quaderns 1-3.

(*) Berenguer de Castellet havia donat son feu de Terrassa al comte de Barcelona, á cambi d' uns drets á cobrar dels forners de dita ciutat; y Sant Olaguer, als 9 de Juliol de 1130, demaná al citat comte que 'ls quités. (*Diago*, ob. cit., full. 126).

(6) P. de Bofarull, ob. cit., t. III, planes 176-8 y *Marca Hispánica*, Apéndix 381.

(7) P. de Bofarull. *Colección de documentos inéditos del A. de la C. de A.*, tomo IV, nombre 30.

dels rèdits que cobrava   *Terracia*, segons manifesta en son testament sacramental del Deseembre de 1194 (1).

L' antich castell termenat de Terrassa, no fou el llandant ab el torrent de Vallparadís, puix aquest sigué, desde antich temps, el castell de Centelles, com s' expressa clarament en el següent fragment que copio del «Llibre de la Cort del batlle Busa de la vila de Terrassa y son terme», dels anys 1422 y següents,   quina batllia hi estava subjecte l' universitat dita Forana, formada per les parroquies de Sant Pere de Terrassa y dem s ja esmentades. En l' aludit escrit es parla, als 17 de Mars de 1423, d' «uns alous del Carme de Terraça   antigament apellat *Castell de Sentelles* e de son honrat procurador, e den P. de Vallseca comunament e per indiv s, e a o sots bant de vint sous... dels quals bans ha lo dit Monastir o son honrat procurador en nom d' aquell la meytat, e l'altra meytat del dit honrat batlle».

Cal un xich d' historia. Ja s' ha dit, al ressenyar els documents que després de l' invasió serrahina 'ns conservaren el nom d' Egara, que Ramón Berenguer III ven    Berenguer Sala y   Ermessinda un alou ab llurs cases, horts, molins y masos, ahont hi edificaria una casa y una fortalesa, tot situat dins de la parroquia de Sant Pere Egarench, y en el lloch dit, «Proper de Egara», y també s' han exposat, al parlar d' aytal document, els motius que m' induhexen   suposar que aquell alou es el terror ahont degué axecarse, com   conseqüencia de dita adquisició, 'l castell for  de Sant Pere de Terrassa.

Cal incloure aqui un altre document relacionat ab els susdits compradors: es l' acta del testament sacramental en que aquex *Berengarius Saulani de Terracia post acceptam Hierosolimitane peregrinationis sportam, veniens ante altare sancte Marie et corpus sancte Eulalie, tradidit filium suum Berengarium quem vocant Gazul in canonicum barchinonensis sedis cum hereditate*, etc. y la seva muller Ermessendis hi assistex pera donar   la can nica de Santa Creu un alou situat   *rivo mulnel*. Ax  fou als 6 idus de Novembre del any 1119 (2).

Al cap d' un sigle firmaren una *Convenientia* (3) *quem facit dominus Deusdedit et uxor eius dompna Beatricis cum*

(1) P. de Bofarull, obs. cits., t. II, n.  216 y t. IV, nombre 168, respectivament.

(2) *Lib. Ant.*, del A. de la C. de B., t. III, n.  266.

(3) *Vicar. Cat.* nombre 25, *Castrum Terratie*.

Raymundo Berengario et Berengario Saula illorum fideles. Commendant prefati Seniores ad supradictos Raymundo et Berengario ipsum honorem de Terratia cum ipsa turre et ipsos terminos et apertinentias quem ad subscriptum honorem proprias eas. Et donant eis ipsum fevum hoc est ipsam quartam partem de ipsi decimas. Et medietas de ipsos montes et de placitos que de prescripto honore exierint ipsam novenam partem. Et donant illis ipsam Castellania quo mco Berengario Saula quo patris eorum tenebat. Exceptus ipsam pareliatam que vocant ad ipsam Buada. Donant eis hoc totum supra notatum et commendant predicti seniores predicto Raymundo et Berengario Saula in tali videlicet ratione atque conventum ut stant illorum solidi atque deliberi sint fuit patris illorum Berengarius Saula et condam Berengarius Amati. Et faciant predicti Raymundo et Berengario ad predictis seniores hostes et cavalcadas et plects et sequies et cortis. Iterum donant eis in supradicto conventum ipsam cavalleria quem tenet Guillermi Ermemiri, etc.

El contingut d' aquest conveni dels 9 de les kalendes d' Agost del any 1223, relacionat, com es de lley, ab els dos anteriorment esmentats del 1110 y del 1119, y especialment ab el primer, contribuex a fonamentar la sospita de que aytal honor de Terrassa ab sa torre y Castellania que 'n Berenguer Sala (qui devia esser el pare dels probablement germans Raymond y Berenguer Sala) tenia ja dels seus pares (venda del 1110), era l' alou en que s' hi devia haver ja edificat el castell forá axecat per en Berenguer Sala y n' Ermessendis, al 1110.

Aytal castell, avans d' esser convent del Carme, ho fou de Cartoxans, puix al 1344, sa possessora Donya Blanca de Centelles, viuda de D. Ramón de Calders, segons al 1663 digué l' doctor Vallés (1), va voler fondar una Cartoxa en «un castell ó Palau» dotantlo ab considerables possessions, rentes y jurisdiccions, y als 6 de Febrer de 1344, entregá «sa Casa» als Pares de dita ordre, que li donaren el títol de Sant Jaume, sens dubte perquè ja existia (2) dins de dit Castell (3), la capella de Sant Jaume,

(1) *Primer instituto de la Sagrada religión de la Cartuxa*, plana 321.

(2) *Speculum Officialatus*, t. I, (A. de la Curia del Bisbat). Al parlar de dita capella, fa constar sa existencia al 1329 y llur possessió per la citada Senyora.

(3) En un document solt del Llibre del batlle corresponent y del Arxiu Notarial de Terrassa, hi consta també al 1373, «la capella de Sant Jachme, que es dins lo monestir ó closura daquell monestir».

que avuy, aparexent aillada del matex, encara 's veu per allá, no del tot enrrunada.

Confirma aytal fundació, exa cita de dita escriptura, firmada á Terrassa 'ls 7 dels idus de Desembre de 1344, que aparex en el Llibre II d' *Enagenaciones del Real Patrimonio* (1): *est charta qua Blanca de Scintillis ratione concessionis licentia per Infantem Petrum regis Jacobi filium sibi concessa quod posset dare monasterio quod volebat construere in domo alodiali Terracia dictæ Blanchæ cum monachis Cartusiensibus totum eius feudum Terraciæ cum eius juribus*; y en compensació dels que l' Infant hi tenia, li doná aytal senyora, 'l feu del castell de Castellet de Bages y la *turrim et carcèllariam Terracia*.

Aquex monestir, dit de la Cartoxa de Sant Jaume de Vallparadis, fou abandonat pels frares Cartoxans á l' any 1415, traslladantse á Montalegre.

Ab data del 20 de Janer de 1414, 's publicá á Terrassa una Crida del batlle Bosch (2) en que 's feu á saber que «lo Reverent e honorable procurador e conuent del Monestir de Sent Jacme de la Vall de Paradis del orde de Cartoxa instituhit en la casa de Terraça hagen venudas al Reuerent frare Barthomeu de Riusech mestre en Santa Theologia vicari general de tot lo orde de Madona Sancta Maria del Munt del Carme e prior prouincial de Cathalunya comprant en nom e a ops de un nouell Monestir lo qual se deu instituhir en la dita casa sots inuocació de la Verge Maria de la Vall de Sant Jacme del dit orde del Carme, tota la dita casa de Terraça ab homens e fembres masos censos etc.»

Per allá l' any 1432 'l degué adquirir Mossen Jofre de Sentmenat, tota vegada que 'n el llibre del batlle de Terrassa de dit any (3), s' hi guarda un rebut dels 5 d' Octubre, referent á un cens de l' any anterior que encara percibia 'l susdit Convent. Diu son començament, que copio, perque fixa clarament les successions: «Jo frare Benet Far de la horde de Madona Sancta Maria del Carme de barsalona percuredor de la casa e castell qui solien esser monestir de Cartuxe he del carme e del espital de Santa Creu de barsalona la qual casse e castell es en la

(1) A. de la C. d' A., fol. 326, nom. 12. Senyala 'l pergami original al sach C., nom. 371; més, no sols no l' he trobat, sino que tots els indicis son de que s' ha perdut aquest pergami al que li dono no poca importancia.

(2) Llibre del batlle del 1412 al 15 (A. N. de T.).

(3) A. N. de T.

parroquia de Sent Perà de Tarrassa he ara es de Mossen Jofra de Sentmanat etc.».

Aytal familia á qui fou vengut pel Carme 'l dit castell, mitjantsant l' autorisació del Hospital de Santa Creu de Barcelona, 'l conservá fins al 1852 en que passá per compra á la familia Mauri que encara 'l conserva.

Com s' ha vist, y s' en troben d' axó molts datos als Arxius de la Corona d' Aragó y Notarial de Terrassa, l' antich castell de Centelles no dexá d' esser may una casa forta, tot y essent convent: exemple: uns comissaris reals diuhen al 27 de Juliol de 1374, que haventse de deseparar la vila, «com enfra loch de Terraça sia la casa de Cartoxa prou forta e conuenient» ordenen «la dita casa be enfortir ab bones defenses e torres e valls» (1). Empró en cap document hi sona 'l nom d' Egara aplicat á dit castell en comprobació d' un fet tradicional; ni tampoch es troben en els Arxius de Barcelona y de Terrassa, ni entre 'ls datos autèntichs dels historiadors, testimonis de que aytal castell hagués pogut esser el *Terracium castellum* que començá á aparexe al 844. Aquí hi há la venda del Castell ó Palau regi de dins de la vila, als Concellers de Terrassa, feta per D.ª Ginebra de Tormo y de Vilademany y sos fills, á l' universitat de Terrassa, als 19 de Febrèr de 1622; en ella 's descriuhen uns «honors del Castell ó Casa de Cartoxa que posseheix D.ª Joan de Sentmanat es á saber en una pessa de terra que antigament se anomenaba la parellada de Bernat de Centellas y de Saurina muller sua fins a trobar lo camí que va de la dita vila de Tarrassa al Castell de Cartuxa» (2).

Y al Arxiu de la Corona d' Aragó (3) hi ha un document, dintre d' altre del 15 kalendes de Juliol de 1336, en que ab data dels idus de Juliol de 1288, es diu á la pessa de terra en que hi estava enclos dit castell de Centelles: *tenedone Bernardi de Scintilliis* (4) *et Saurina uxore sua et in pariliata eiusdem*.

Pera acabar de demostrar que una cosa fou 'l Castell terme-

(1) Llibre del batlle Escuder de Terrassa del any 1372 y següents. (A. N. de T.).

(2) A. N. de T.

(3) *Grat.* 1 de Pere III, *pars* 1.ª, fol, 148.

(4) Bernat de Centelles de *Terracla* figura com á militar y Senyor de Centelles á les Corts de Montblanch (1307 y 1311), de Lleyda (1315), y de Tortosa (1319). (*Cortes de los antiguos reinos de Aragón y de Valencia y del Principado de Cataluña*, t. I, 2.ª part).

nat de Terrassa y Palau Real al ensemps; situat dins de la vila, successor del *Terracium castellum*, que s' ha anat vejent permanent á Terrassa; y altra cosa 'l dit palau particular, com s' ha vist, *domo alodiale* de la familia Centelles, y després Cartoxa, situat al marge del Vallparadís, y no castell de Terrassa ni d' Egara, el qual no consta en lloch que hagués existit sisquera; veus aquí uns petits datos pertinents, obrants en tres documents: en un d' ells, ben curiós, del any 1373, es diu que, «Con poch de temps ha passat fos gran fama en la vila de Terraça qen Bertran de Claqui ab ses companyes deuia venir e passar per lo dit loch de Terraça tornantsen ves les parts de Ffrança per la qual cosa los homens del *Castell de Terraça* tementse de pendre gran dampnatge en bens e en persones per lo dit Mossen en Bertran e per ses companyes desempararen la vila de Terraça per tal que poguessen saluar ells e lurs bens E com en aquell cas fos pres en Bernat Guitart encolpat dalscuns crims e fos en la *Carcellaria de dit Castell* pres lo qual es dins la dita vila tementse lo batlle e carceller que les companyies demunt dites no presessen o ociessen lo dit pres manaren lo dit pres ben ferrat al loch de *Cartoxa* hon gran part de les gents de la dita vila se raculliren e aço per gordar e saluar lo dit pres de les dites companyes e com les dites companyes sen foren anades lo batlle de Terraça e lo Carceller sen volgueren manar e tornar lo dit pres á la carcellaria de la vila de Terraça En Brocart clergue e lo conrer del orda de Cartoxa ab daltres homens e fembres molts tolgueren lo dit pres al carçaller e aquell meteren dintre la esgleya del dit Monestir E vos hondrat e religios frare Berenguer Arimbau procurador del dit Monestir fossets axi de paraula com per escrit request per mi dit Pere Torrents que lo dit presoner me deguessets desliurar e uos respomesme que no fariets si no li saluaua vide e membres E com jo dit batlle me sia dessus testificat que lo dit presoner qui per forsa es estat tolt al carceller e mes en la dita esgleya nos deia alegrar de immunitat attes que lo dit presoner per la raho demunt dita era estat manat al dit Monestir e aí detengut pres per ço en Pere Torrents *batlle per lo senyor Rey al castell de Terraça* una vegada requirvos honrat e discret Frare Berenguer Arimbau procurador del dit Monestir que vos encontinent dejats liurar lo dit pres al carceller qui aquell tenia e gordaue e encara tots aquests dessus anomenats qui tolgueren lo dit pres al dit carçaller per tal que daquells jo puxa fer justicia axi com

dret ni raho sia En altra manera senyor prior si açó fer no volets testifich vos que sera procehit contra vos e lo dit Monestir segons que justicia uol e-requer E no res menys protest del tort e de la injusticia feta a mi en nom del senyor Rey de la contradicció del dit pres e de demenar e de hauer de vos e de vostros bens e del dit Monestir tots dampnatges e messions qui per la dita raho se sien fetes ni daqui auant se hâjen a fer e raquir vos nescriua que de les dites coses me fassats carta o cartas a obseruacio de mon dret en nom del senyor Rey aytantes com per mi vos en sien requestes» (1).

De modo, donchs, que l' edifici en que s' hi ha volgut suposar el castell de Terrassa y anteriorment el d' Egara, era Monestir de la Cartoxa, quan encara era Castell y presó de Terrassa, 'l de dins de la vila. Els dos altres documents de que hé parlat, son l' un, la Confirmació real á Pere de Far y al 29 de Janer de 1354, de la *turri nostra intus spatium sive patium palacii nostri quod per nos tenens constituta*, que havia sigut ja concedida al 1.er de Juliol de 1347 á son germá Berenguer de Far, mort dexant hereu universal al *Conuentum Monasteri Vallis paradisi termini Castri Terracie* (2).

Y l' altre document del 7 de Setembre de 1358, es un manament real al batlle general de Catalunya P. ça Costa pera que reclami 1000 sous rendals que indegudament retenien els frares de dit *Monasterio Cartusiensis in termino dicti Castri Terracie situato* (3).

Aquexos dos últims retalls acaben de fixar la situació de quiscuna de les dues construccions de que parlo: ó siga que 'l malament anomenat per uns, castell d' Egara, y per altres, de Terrassa, y molt sovint per uns matexos autors, dit ara d' Egara, ara de Terrassa, com si fossen un matex castell; axis com no hi ha cap tradició contrastada, ni un sol document manuscrit ó arqueològich que 'l fassi suposar aytal castell d' Egara; totes les probabilitats, davant dels documents aduhits y d' altres que omitexo per no perllongar més aquest treball, induhexen á creure que 'l castre termenat de Terrassa no fou 'l referit castell forá, sinó 'l de dintre la població al redós del qual s' aná desenrotllant la vila històrica.

(1) «Llibre del batlle Torrents del 1373»; paper solt. (A. N. de T.)

(2) *Grat.* anys 1353-4, fol. 172 (A. C. d' A.).

(3) *Lib. Feudorum* de Pere III, fol. 92, tombat (A. C. d' A.).

Si 'l castell de Terrassa hagués sigut el forá situat en el terme municipal de Sant Pere de Terrassa, á aytal Cartoxa, successora d' aquest antich castell de Centelles, no se la situaria en el terme del castre terrassench, sino que aparexeria essent un matex edifici ab aquest. Seria també una aberració 'l creure ab l' existència de dos castells termenats tan propers, puix conegut el desenrotllo del terme del castre de Terrassa, hauria sigut ay-tanta la dificultat de fixar la situació de quiscuna de les finques dels respectius termes, que necessariament haurien procurat sos possessors que aparexessen aquelles evidentment classificades y situades. Mes ni un mer dato dona lloch á sospitarho. Sols una venda del Infant Joan del 25 Octubre 1380 y del castre y vila ó lloch de Terrassa, á Tomás Jutje, parla de varies fortaleses en ell incloses; *Castrum et villam sive locum de Terratia situata in Vicaria Barchinone cum fortalitis et hedificiis terminis et territoriis suis et cum feudis directis dominiis feudatariis et vasallis hominibus et feminiis cristianis et judeis et sarracenis, etc.*, (1).

Ademés si 'l castell proper á Sant Pere de Terrassa, hagués existit quan tingué lloch l' auxili dels habitants del castre de Terrassa als Franchs sitiadors de Barcelona, hauria portat aquell castell forá 'l nom d' Egara y no 'l de Terrassa, tota vegada que ha estat sempre enclavat en terror d' Egara: y allavores si 's pretengués que d' ell haguessen sortit els auxiliars dels deslliuradors de Barcelona, la Capítular de Carles Calvo, del any 844, no parlaria del *Terracium castellum* sino del *Egarum* ó *Egaren-sium castellum*: puix si no 's perdé la memoria del seti d' Egara, com s' ha vist en una série de documents que fan reaparexe llur nom á mitxans del sigle x y 'ns el conserven fins á mitxans del XIII, menys s' hauria esborrat de dit castell el nom d' Egara, si avans l' hagués ostentat.

Donchs, si perdurant al sigle x y per lo tant al ix 'l poble y 'l territori d' Egara, sino sa ciutat episcopal, 'l citat Emperador mentá als habitants del castre de Terrassa ó siga 'ls del extés terme de dit castell, es evident que aleshores no existia cap castell d' Egara ó si existia devia esser un dels castells inferiors (2) dependent del castell termenat de Terrassa: per més que jo 'm de-

(1) *Venditionum I, Inf. Joan. Reg. 1699, fol. 59 tombat.*

(2) Com un Palau inferior citat per la venda, al 1661, del Castell-palau de la plassa de Terrassa, que opino estigué situat al cap d' amunt del carrer de Sant Pere de dita ciutat.

canto á creure, davant del silenci de la tradició y dels documents, que, ó no existí, ó estigué en peu en época molt remota ó siga en el segon ó tercer sigle de Christ, en que aparex la lápida de Quinto Granio, la que al manifestarnos la condició d' aquest, de tribuño militar, si llur corresponsent Legió hagués residit á Egara, vindria á revelar l' existència, en aquell temps, d' un castell egarench.

Per últim, es pot dir que quan al sigle XIII aparexen els Centelles, com á possessors del esmentat castell riberench del torrent de Vallparadís divisorí dels llochs de Sant Pere y de Terrassa, s' aplica encara 'l nom d' Egara al poble y al terme de Sant Pere ahont hi radicava aytal castell y quina població s' anomená mes tart pels terrassenchs «part forana de Terrassa».

¿Existí donchs un castell d' Egara? Potser sí, mes no s' en té cap testimoni. En Pujades (1) va esser l' autor qui va començar á dirli Castell d' Egara, al *Terracium castellum*, ab tot y que comentava 'l diploma de Carles Calvo que axis l' anomena y no pas d' altra manera. Y en Balaguer ja va suposar que la tradició 'ls hi conservava 'l nom de *caballeros de Egara*, als moradors del dit castell forá (2).

Ara, en tocant á aquest punt, no 'n vulgueu mes de fantasies y noveles cavalleresques en les planes del llibre *Cataluña*, d' en Pí y Margall, y de les citades obres d' en Balaguer, en Ventalló y altres (3).

Be varen fer, per lo tant, en Torres Amat y en Rogent, al parlar de dit castell, en limitar-se á dirne, 'l primer, *una casa muy antigua llamada el castillo que estigué rodejada de fossos y havia tingut quatre torres, una en quiscún costat* (4); y 'l segon, sols, *castillo medioeval* (5).

En Pujades, parlant de la consideració ab que 'ls Reys Franchs igualaren ab sos privilegis á Barcelona y als cavallers de Terrassa, diu, que no 's marvellós axó, malgrat d' esser

(1) Ob. cit., llib. IX, cap. XVII, pl. 2.

(2) *Guia de Barcelona á Tarrasa*, pl. 84, ó *Hist. de Cat.*, t. I, pl. 326.

(3) Fins en unes efemerides catalanes de *El Noticiero Universal*, aparexeren descrits y commemorats, un terrible combat dit de Vallparadís, ab la data fixa, (25 d' Octubre 802), y la mort dels únichs 300 cristians que hi lluytaren contra 25,000 árabes (!).

(4) *Memorias de Egara*, plana 21. del t. XXXIII del *B. de la R. A. de la H.*

(5) *Monasterio de Sant Llorens del Munt*, plana 1.^a

allavores (sigle IX) tan poca cosa 'l castell de Terrassa, y la vila, de curta consideració y «edificada de quatre dies», lo qual es tan veritat com llur altra versió de que la població de dita vila no tenia aleshores res que veure ab el castell, puix «no estava encara fundada» y 's dividien sos «territoris» pel vall del Paradís (1). ¿En qué quedém? ¿Estava «edificada de quatre dies» ó «no estava encara fundada?»

En cambi, 'n Pi y Margall creu que la vila (?) creixeria en població y esplendor mentres la ciutat (d' Egara) anava descendint de sa primitiva grandesa y tocava á sa runa; que no 's possible persuadirse, diu, en vista dels documents, que no existís la vila avans de la total destrucció de la ciutat (2).

Jo crech que al menys durant l' invasió serrahina ja existia el lloch, quan no la vila de Terrassa, arredossat al castell d' aytal nom, sino anomenat axis per haverlo batejat els alarbs, com preté, segons ja heu vist, un escriptor il·lustre; per haver adoptat la denominació de *Terrassa*; y no pas perquè provingués de *terra rasa* ó *arrasada*, segons el parer d' alguns altres autors, com ja s' ha dit, ans es més probable que aytal nom s' originés de la terra ordinaria ó granalluda d' aquells indrets, inseguint la costúm, entre la gent pagesa, de dirne *terrassa*, de la terra dificultosa de treballar per sos molts terrossos; y també axis matex ho apunta en Balaguer (3). Cal aquí tenir en compte, que un document dels 2 idus Juliol de 1288, cita una masia, dita *Terrosses*, situada dins del terme de Terrassa (4).

Venen en ajuda de les opinions d' en Pi y Margall y meva, de que arrivaren á coexistir Egara y Terrassa, les atinades paraules ab que 'l P. Fita comença donant compte de la lápida romana que 'l Sr. Arnet trobá á l' any 1881, en una era situada entre la muralla de Terrassa y l' enclós de les tres iglesies de Sant Pere de Terrassa (5); «Guarda, Tarrassa, diu, 'l nom de son

(1) *Ob. cit.*, llib. IX, cap. XVII, plana 8.

(2) *Cataluña*, plana 136. Al dir vila, volgué expressar Terrassa, y axis sols s' ha de entendre, perquè tardá quelcom més de temps en esser vila.

(3) *Hist. de Cat.*, t. I, plana 327.

(4) *Grat. 1 de Pere III*, pars 1.ª, fol. 148.

(5) «Anuari de la Associació de excursions catalana», 1881, planes 449-56.

Diu axis aqueixa inscripció:

TITINIAE. P. F. | BASTOGAVNINI | M LICINIVS | NEITINBELES
| CONIVGI.

castell antiquíssim, lo qual segurament existia fa més de mil anys. Desde 874 es la capitular de Carles el Calvo, relativa al *castrum Terracinense*. En èpocas anteriors, no surt altre nom que 'l d'Egara, si be no cal negar que 'l de Tarrassa (*Terracina*, *Terrasia*) podia coexistir, ja com *Arse* en Sagunto (1), y *Byrsa*, en Carthago denotant la ciutadela ó castell, ja com *Anaur* en la itàlica *Tarracina*, varietat llingüística dels pobladors. Avuy encara los Vasco-Navarros anomenen á Pamplona *Iruñá* (la ciutat), y *Garés* á Puente la Reina».

El castre de Terrassa, subsistent al 844, y en poder successivament dels Comtes de Barcelona y d'alguns nobles Senyors, com á castell, y dels Reys d'Aragó, com á Palau Real y castell, no prengué tampoch llur nom de cap dels seus possessors, puix en la documentació referent á Terrassa, que oferexen els Arxius, n'he vist varis de personatges usant el nom de Terrassa, fins tot y no essent Senyors del susdit lloch. En Pere de Terrassa es el primer que l'usa, més no pas perque fos aquest el seu nom, ja que 'n el document del 1135 á que 'm referexo, 's diu, *Petrus vocitatus de Terracia* (2), y 'n altre del 1189, Guillém y Pere d'Astafort es diuen, *qui fuimus filii Petri de Terracia* (3), tot lo qual evidència que un Pere d'Astafort, adoptá ó li posaren com á motiu, 'l nom del lloch d'ahont era fill ó ahont vivia. En una altra escriptura del 1187, hi veig també á un Arnald de Terraza, que diu tenir un fill anomenat Guillém de Clara-

«A sa-muller Titinia-Bastogauninis filla de Publi ha posat aquex monument March Licini Neitinbeles».

Fa cinch ó sis anys que l'autor d'aquest treball, va retrobar á les golfes de la masia Oriol, de Rubí, una altra lápida romana, que alguns anys avans havia aparegut en un camp de la part de Terrassa, situat á la rodalia d'aquell poble. Vegis llur inscripció:

L PORCIVS NE | POS. H. S. E AN | XXVII. P. L. F. SE | RANA. MATER

«Lucio Porcio Nepote d'etat 27 anys, aqui jau. Sa mare Porcia Serana, filla de Luci, li feu aquest monument». (Vegis el *Bol. de la R. A. de la Historia*, vol XVIII).

Abdues lápides están depositades al *Museo Provincial de Antigüedades de Barcelona*, la primera á nom de l'«Asociació d'excursions catalana» avuy «Centre Excursionista de Catalunya», y al de la viuda Viver (a) Oriol, la segona.

(1) Vegis lo que esmento al tractar de les monedes d'Arze-Egara.

(2) T. VII dels *Traslats*, n.º 52, fols. 60-1.

(3) T. XIV de id., n.º 530 y *Lib. I Feudorum, majoris formæ*, plana 279.

munt (1), lo que implicaria, ó que aquest Arnald es digué Claramunt y no Terraza, ó que 'l Guillém, en comptes de dirse Claramunt, es digué Terraza, si ab l'exemple del cas anterior, no se 'ns revelés clarament aquí que aquest fill d'en Arnald de Terraza (2) devia adoptar també ab preferència 'l nom de son castell ó poble de Claramunt. Aquexes anomalies eren molt comuns en aquella época reconstituyent. L'autor de l'*Historia de Berga*, s'ocupa d'un extrém semblant referent á en Pere de Berga, qui s'anomenava ja axís al incorporar-se 'l domini de la vila, d'en Berenguer de Peguera, al sigle XII, lo qual vol dir que ni sisquera doná llur nom á l'adquirida població, puix que ja allavors es deya Berga, ni se l'apropiá 'l nou Senyor, perquè aquest ja l'usava. Potser, diu, donchs, aquest Berga ó Bergua, podria esser de la familia aragonesa, Fernández de Bergua (3). Crech més aviat que 'l nou Senyor de Berga, adoptaria ja aquest nom al instant mateix en que adquirí la vila. Ab el sistema de dit autor es podria fer provenir á 'n Pere de Terrassa, del castell d'aquex mateix nom que hi hagué al Vescomtat de Castellbó, (4) ó de les illes Balears, ahont sempre hi ha perdurat aquex cognom. Empró quines casualitats tan extremes n'haurien resultat d'haver anat á Berga ó á Terrassa, uns forasters, ja cognomenats Berga ó Terrassa.

Sobre l'origen dels cognoms catalans, diu 'n Bernat Boades (5), al 1420: «els uns prenien lur nom dels lochs quen hauen en heretament per lurs feyts darmes, gitantne als sarrahins; els altres donauen lur nom als lochs quen gonyauen, segon mils los paria, car tot ho hauen per gran honor: mas aquells qui lexauen lur nom, encara que de linatge molt noble prenien lo nom del loch vila ciutat ó castell, del qual quiscun era heretat per los feyts darmes per hauerne gitat als serrahins ab lur coratge, hauenho per mes gran honor, e aquella opinió fo mes seguida: per tant foren molts mes aquells qui lexaren lo nom de lur linatge quen hauen abans e prengueren lo dels lochs quen gonyauen, quels qui donauen lur nom als lochs e sel retengueren».

(1) T. XIII de id., n.º 474, fol. 201.

(2) Seria probablement l'*Arnaldí de Terracia* que sotscriu l'acta de fundació del Monestir de Valldoncella del 1237 (M.º Mas. B. de la R. A. de B. L. de B., t I, pl. 311).

(3) *Ob. cit.*, de J. Vilardaga, planes 112 y següents.

(4) Miret y Sans, *El Vizcondado de Castellbó*, pls. 58, 134-6 y 147-8.

(5) «Libre dels feyts darmes de Catalunya», pl. 119 (ed. Aguiló)

Axis degué succehir á Terrassa, com s' ha vist ab en Pere d' Astafort, després dit de Terrassa, al any 1135.

Veus aquí finit aquest treball. Al empéndrel, vaig proposar-me tractar tots els punts que, com ja heu vist, abraça; ço es; la determinació del poble aborigen que ocupá l' encontrada de Egara; l' existencia d' aytal ciutat y lloch en que estigué assentada; les etimologies de llur nom; els descobriments y recorts prehistòrichs y arqueològichs que per aquells indrets s' han manifestat; les particularitats artístiques de les antiguitats de dita ex-urb; el registre de ses monedes ibèriques y l' estudi de les lápidés romanes del seu municipi; son duumvir y 'ls Granis; la Seu, 'ls bisbes y 'l Concili d' Egara; desaparició de les ciutat y diócessis wisigothes; inscripcions cristianes, arquitectura y detalls interessants dels tres antics temples de Sant Pere de Egara; efectes de les invasions arábiques en aquelles y en aquests; reaparició del nom d' Egara al sigle X y persistencia del matex fins al XIII; aparició de Terrassa al IX 'n la Capitular de Carles el Calvo; 'l *Terracium castellum*, castell termenat que doná origen al lloch després vila de Terrassa; etimologies de llur nom; Baio y 'l *castrum Terracinense*; l' intent del abad Cesari de restaurar el bisbat egarench; el *Palatio fracto*; 'ls primers Senyors y crexement de la Vila Real; é historia del castell vilatá, y del forá ó de Centelles, erradament dit d' Egara.

La vostra erudició ja s' haurá percatat dels punts de vista peculiars del dissertant, apareguts al tractar successivament dels diversos aspectes que oferex l' historia antiga de dues poblacions-com-les-d' Egara y Terrassa, tan vehines y adjuntades, tan estretament lligades, que fins, sense volerse preocupar del major ó menor fonament de la sospita, una y altra localitats conduhexen el pensament cap aquelles monedes omonies del castell Arze, y de la ciutat d' Egara que pogué provenir de la Egosa; de l' Egara, *urbs fœderata* ab la fortificació antecessora del *Terracium castellum* dels temps Carolingis.

Més cal no somniar: es precis donar ja per definitivament termenada aquesta meva llarga tasca, que ha resultat pera mí, tau agradable, com pera vosaltres, ben pesada. Tots, empró, teniu en el depòsit dels vostres afectes, un reconet íntim, ahont hi axoplu-gueu, ab preferencia, un amor inextingible á la ciutat ó al poblet en que nasquereu; y essent axis, compendreu la fruyció y fins la abstracció ab que he anat acoblant els datos històrichs que plasmen les més antigues époques de la patrieta meva. Anys ha que

aspirava á trassarla aquesta, be puch dirne, monografia de l' aparició y desaparició d' Egara, adjuntanhi les primeres etapes de l' historia de Terrassa (1) y depurant á la d' abdues ciutats, y aytant com m' hi ajudessen més escasses forces, de tantes fantasies á que han donat Hoch l' una y l' altra, en mans de plomes conduhides, més que per la pacient investigació y per la llum de la veritat, per imaginacions fogoses y per contraproduhents presses.

¿Fins á quin punt he lograt mon atrevit propòsit? No soch pas jo qui deu respondre á aytal pregunta. Es el vostre clar judici, qui té de discernirho.

HE DIT.

(1) Al nomenar per darrera vegada á l' actual Tarrassa, Terrassa, com ho he vingut fent en el curs d' aquesta dissertació, declaro, que després d' haverhi pensat molt, vaig decidirme á adoptar la denominació que uso, per resultar com s' ha pogut ben comprobar en el present treball, la verdaderament històrica, persistent fins al finir el sigle XVIII, y la realment racional, siga la que 's vulla l' etimologia que 's pretengui aplicarli. L' haverse escrit, algunes vegades, en els sigles passats, Tarrassa, en comptes de Terrassa, 's deu senzillament á la pronunciació tancada d' aquexa e, cosa que, com se sab, regnex en moltes de les nostres paraules que contenen aytal lletra. També diem «Barsalona», y s' ha escrit y escribim sempre «Barcelona». No s' ha pas de cambiar la prosodia de dita paraula, perquè 's posi en sa primera sílaba una e y no una a: 'l pretendre, fora una insigne tonte-ria. Si s' adoptés ara la e, al escriure, Terrassa, diriem sempre, Tarrassa, com els avant passats axis ho pronunciaren.

El meu intent, donchs, al adoptar la nomenclatura tradicional y rahonada vigent, desde la primera noticia de Terrassa que l' historia 'ns revela, no 's altre que escriure tal com Deu mana 'l nom de la meua ciutat volguda.

Que fa un sigle vé escribintse llur nom d' igual manera que 's pronuncia: tant se val: fins aquí axó no 's altre cosa que una dependencia més de la deesa rutina. Y pera mí, aquest fals ídol, no té absolutament cap valor.

CONTESTACIÓN

DE

D. Francisco Carreras y Candi

Senyors:

La constant nutrició en los organismes humans, es imperiosa necessitat, que, en la vida sols se pot subvenir, refent les forces que 's perden durant la marxa del temps. Y si lo nodriment que reben es sá, les forces son restaurades ab ventatja, desapareix tota fretura y la vida, vigorosament represa, omplena de satisfacció al propi organisme, y esdevé d' utilitat al ambient social per hont se mou.

Donchs nostra entitat lliteraria, la present Reyal Academia, en sa condició humana, necessita d' aytals nodriments per satisfer les necessitats á que ha d' atendre, cada jorn majors, si ha d' evolucionar progressivament segons ho requer la condició dels temps en que 'ns trovém.

Per tant, deu mostrarse curiosa en saber escullir los nous membres que han de robustirla y formar lo conjunt corporatiu, evitant l' aniquilament per falta de forces.

D' aquí la necessitat d' exposar ara, encara que siga breument, algunes consideracions, mostrantvos, que, al atravessar nostre atri d' ingrés, lo Sr. Soler y Palet aporta, á aquesta Corporació lliteraria, nous elements de vida, y refá los que havém perdut.

Ja tots acabeu d' escoltar son erudit discurs que, fruyt de llargues investigacions, saturat de doctrina històrica y ajustat á una sana crítica, devem conceptuarlo misatger de bones esperances per esta Academia.

Sens voler dir que mes avant no tinga d' ocuparme d' ell, començaré per tractar d' anteriors labors científiques, d' oportuna recordació.

En la sempre crexent població de Terrassa, tant digné de pertanyer á Catalunya, per sa activitat continuada, á la que hermossegen verdejants conreus, mostra de la constancia del agricultor, enjoyada per exes altivols xemeneyes, fites de la industria d' una terra, sempre mancada d' aygues motors, en una atmósfera sanejada per lo trevall de tota mena, s' ha mogut gran part de la vida d' En Soler y Palet. No podentse substraure á la corrent d' activitat, que allí tot ho avassalla, nostre company s' encarregá de mostrar á sos conciutadans, que los poblès grans ho son á mitjes, si dexen en l' oblit llurs gestes passades, si no veneren los fills ilustres, si no imiten los actes de civisme. Y axis ha anat cercant tots los recorts locals, y desenrotllantlos á la llur contemplació, los dexá aplegats en sa interessant *Biblioteca histórica terrassenca* (1) hont los d' aquella localitat hi cercarán tot quan á ells interessa y los de fora hi trovarán, fets, costums é institucions, que podrán utilizar per ulteriors estudis y comparar profitosament ab los d' altres comarques ó poblacions de la catalana terra.

En aytal interessant aplech, ara se manifesta en monografies lo desenrotllo de tal parroquia ó qual monument, ara hi colecta llibertats y privilegis ab constancia obtinguts dels Monarques, ara recull ab amor filial, biografies de terrassenchs ilustres y sempre aparellant mes material per seguir en esta via, en profit de la terra nativa.

De lo molt que guarda en cartera nostre novell company, n' es prova esplendorosa lo precedent discurs hont nos aclara una confusió de noms, ab lo desdoblament de localitats. Ningú dubtará en avant, que, Egara, no es Terrassa, per més que la segona substituís en ordre històrich é importancia local, á la primera.

Encara es deutora, Terrassa, á En Soler y Palet, d' altre naturalesa de trevalls científichs, no sols al ocupar la presidencia

(1) La *Biblioteca histórica terrassenca* que edita lo Sr. Soler y Palet se compon fins ara dels volúms següents: *Monografía de la parroquia de Sant Julià d' Altura*; *Monografía de la iglesia parroquial de Tarrassa*; *Llibre dels privilegis de Tarrassa*, y *Cent biografies terrassenques*.

D' altra part, lo Sr. Soler y Palet, porta publicats en una trentena de periódichs, de Terrassa, Sabadell, Barcelona y Madrid, molts trevalls sobre politica, lliteratura é historia. D' ells, recordarém los interessants articles sobre la historia de la industria llanera catalana, que publicá durant los anys 1890 y 1891, en la *Ilustració Catalana*.

de la comissió de Foment del Ajuntament, si que també presidint l'Ateneu Terrassench y en general sempre que se li presentá oportunitat favorable. Per tant, lo trovém iniciant certámons lliteraris y científichs, impulsant restauracions de monuments, conservant obgectes y trovalles arqueològiques, formant museus d'art antich y modern, creant la biblioteca municipal y organisant son arxiu histórich, servintli de fonament lo centenar de llibres dels segles XIII al XVIII, per ell descuberts entre los volums del arxiu notarial de Terrassa hont geyen del tot oblidats.

Tanta perseverancia per lo progrés intelectual, li ha sigut regoneguda fora de sa estimada Terrassa, per entitats que al mateix dediquen la llur activitat. Axís la *Asociación Artístico-Arqueológica Barcelonesa*, l' ha elegit son vis-president; la *Sociedad Arqueológica Tarraconense* y la *Real Academia de la Historia* l' han nomenat soci corresponent, y ha format part de jurats calificador en diferents certamens lliteraris é histórichs.

Ja haureu pogut apreciar, per lo que 'ns ha comptat en lo discurs que acabém d' aplaudir, quan deu á En Soler y Palet, la arqueologia de la comarca terrassenca, en les aparicions y trovalles d' obgectes d' altres edats y en les gestions practicades per evitar la sua destrucció. Elles mostren, una vegada més, quant amor profesa á les santes despulles de la historia patria, fentlo sobradament merexedor de les predites distincions. Tot quan se puga practicar, per encoratjar als ciutadans á prestar eix gran servey á la terra nàdiva, es poch, tenint en compte lo molt que encara avuy, la dexadesa ó la ignorancia, porta á desaparixer per sempre més.

Ara venim d' escoltar, com, prop d' Egara, una Terrassa, absorbi ab son creximent á la urbs romana. Axó me porta á recordar, com altre tant succeheix no lluny d' allí ab Arrahona. En aquest antich lloch, un bosquetó de *sapels* ó piñs abets, ó un *sapetell* (1), com originariament ne digueren, transformantse en crexent vila, aytambé desbancá al castell mitjaeval, sucesor de la mansió romana. De manera que, á partir dels derrers anys del segle XIV, ja sols se parla de Sabadell.

Conexedor de tota la comarca del Vallés, lo Senyor Soler y Palet, ha orientat acertadament als académichs de la Historia de Madrid, que divagaren molt ab Arrahona. En dit centre

(1) Balari y Jovany. *Cataluña. Origenes históricos*, plana 207.

científich, s' havia escrit, unes vegades, que Arrahona era Sant Feliu del *Ricó* y altres, que Arragona corresponia á Barcelona. (1). La opinió d' En Soler y Palet, sustentada ja en 1867 per los Srs. Sardá y Rius, acceptada sens cap recel per lo P. Fita en 1900, es necessari se vage robustint, puix te importancia capdal per nostra geografia antigua. Ella estableix definitivament á Sabadell, la situació de la localitat romana *Arragone*, distant nou milles de *Semproniana* (¿La Roca?) y deu de *Praetorio* (¿Llinars?) per la part del Vallés y disset de *Ad Fines* per la del Panadés, segons lo vás del Vicarel-lo ó Apolinar y lo Ravenate.

Lo castell d' Arrahona, en 1113, estigué reclós entre los de Sant Menat, Barberá, Terrassa y Castellar, emplantantlo los Srs. Sardá y Rius, en la confluencia del Riu-poll y del Riu-tort, enfront lo pont hont hi ha unes runes (2). No tenim necessitat de provar que, *Rahona*, *Arrahona* y *Arragone*, son variants d' una mateixa paraula en diferentes époques, ó segons los escrivans que la transcriueren.

Si s' ha divagat en la corresponció d' *Arragone*, es per falta de divulgació de lo que ja s' havia dit anys enrera. A haverse propalat la opinió dels autors de la Guia de Sabadell, l' escriptor Antoni Blásquez no encorreria en los grans erros que axó li motivá, al publicar son erudit estudi del Itinerari d' Antonino. En tot ell es de notar, que, la falta de conexement de nostres publicacions sobre historia de Catalunya, li fa treure poch profit de les conclusions que estableix per lo que pertoca al Principat.

Al comparar l' Itinerari d' Antonino ab lo dels Vasos Apolinars ó del Vicarel-lo, observa Blásquez, que, per dos diferents vies s' anava dels Pirineus á Barcelona. Pró com d' una part ignora la corresponció d' *Arragone* y d' altra sustenta la creença de judicar molt famosa ciutat romana á nostre Barcelona, pretén fer passar per aquesta les dugues carreteres. D' axó ne conclou, que, *Arragone* era Barcelona, que existiren dos diferents camins entre Gerona y Barcelona y que també de Barcelona á Tarragona n' hi anaven altres dos (3).

(1) *Boletín de la R. Academia de la Historia*, vol. XVIII, plana 235, y vol. XXI, plana 54.

(2) *Guía histórica, estadística y geográfica de Sabadell*, per Joseph Sardá y Agustí Rius. (Sabadell, 1867).

(3) «Muy bien pudieron existir y existieron dos caminos de Gerona á

La veritable deducció que deu ferse de dit estudi comparatiu, es, que hi havia dugues vies romanes entre Gerona y Tarragona, la de la costa, que passava per Barcelona y la del Vallés, per Arrahona. L' entroncament d' una y altre s' efectuaría des-sota l' arch de Barà, segons nos deya, en 1891, en un acte similar al d' avuy, nostre malaguanyat company lo Rvnt. P. Eduart Llanas.

La indicada distancia entre Arragone y Semproniana y Praetorio, no dona lloch á sospitar, que lo *terminio Raonis*, existent á Martorell en 1167, pogués esser lo sucesor de la predita mansió romana, per més que renneix la circumstancia de trovarse atravesat per una *carrera pública* (1). Mes no seria imparcial si amagués un fet que sempre pot prestarse á la controversia.

Crech necessari, perque semblants errades no 's repetesquen, que Sabadell prócuri honorificar pública y constantment á sa prògenitora Arrahona, axis com Terrassa, Vich, Mataró, Citges, etcétera, ho están fent ab les sues precursorses Egara, Ausa, Illuro, Subur, etc. Será digne de censura si axis no ho practica, puix no es bon fill qui no honra la memoria dels pares.

Los recorts y les despulles dels monuments d' edats passades, son camí de segura endreça per la perspicacia humana. Llur completa destrucció convé á tota costa evitar. Les pedres que han resistit al foch y á les tempestes, encara que geguin derrocades, sovint son bruxola d' orientació segura per l' home, en sa penosa navegació á través dels mars de son passat indes-cifrible. Laor á elles que tant nos han ensenyat á despit de tantes errades. Laor á la poesia fósil, que, per l' historiador es

Barcelona..... «Algo análogo sucede con el trayecto de Barcelona á Tarragona».....

«La versión que da 47 millas de Gerunda á Barcinone no concuerda con los vasos apolinales, y aunque esto no sería obstáculo para admitirla, pues tampoco coincide la de 66 que adoptamos, adolece aquella de otro defecto mayor, y es la imposibilidad de que haya existido un camino con 47 millas para una distancia mayor».

(1) 1167.—Donació feta per Guillém de Castellvell á Sant Cugat del Vallés, de diferents cases «in terminio raonis intus villa martorelli et abent affrontaciones de orientis in domos R. ermengaudi: de meridie in *carrera publica*: de occiduo in domos qui fuerunt de Raimundus arnali et de Gerallo de crosis: de parte vero circii in domo Raimundi de soler». (Cartoral de Sant Cugat, foli 214, doc. nom. 664).

la més estimada de totes les orientacions poètiques de la humanitat.

A Egara, al peu de les runes de sa pasada grandesa, la veu de la Musa del camp, repeteix una sonora y enigmàtica paraula, á la que cap atenció s' hi dona, pró que segurament ab ella tracta de fer observar uns notables enderrochs escampats en aquells conreus. Y lo poble, inconscienment, repeteix lo nom del «barranch del vall Paradís» llegantnos ab pertinacia lo recort d' una masia axis anomenada en documents del any 1163. A indicacions que ja no son seculars sino milenars, sols per esser tant venerables deuriem tributarlos hi adoració: molt mes quan nos reporten utilitat científica.

La vall Paradís á Egara, guarda estreta relació de nom ab l' antiquíssim Paradís de Barcelona, ab la plasseta del Paradís de Vich y tal vegada ab altres que desconech. Aytal convergencia no es casual. Quan los noms axis repercuten en localitats allunyades, es que coordinen idees perdudes, prou sovint, per causa de que lo poble les ha tramés adulterades.

Antiguament lo catalá distingía *péra* de *pèra*, axis com ára distingeix á *Déu* nostre Senyor, de *dèu* numeral, á *nél* lo segon descendent, de *nèt* adjectiu y á *més* adverbi, de *mès* dotzeava part del any. La paraula *péra* ha estat derrocada y del tot substituïda en nostre idioma per la de *pedra*, excepció feta de *Sant Pera* que resta en la forma primitiva.

La veu popular ha servat encara, en denominacions orogràfiques, la antiga paraula. Per ço nos surt á cada pás, en les altures; ab *Ça-pera*, adornantla de diferents calificatius, segons ne son mostra, *Pera-lada*, *Pera-tallada*, *Pera-meia*, *Pera-alta*, *Pera-fita* y assenyalantla aytambé en lo fons de les valls ó dels torrents, com en *So-peira*, *Vall-de-peres*, *Riu de peres*, etc.

Com á derivats de *péra* indicarem en la llengua catalana, *perelló*, *perera* y *pereys*. La primera fórmula es diminutiva, la segona denota lloch d' extracció de materials, ó *pedrera*, y la tercera conjunt ó multitud de pedres.

No 'ns ha d' estranyar, que, lo poble, al perdre la noció de son primitiu significat, transformés lo *pereys* en *paradís* (1) major-

(1) A Barcelona l' antich nom *pereys* apar ja adulterat en los documents dels anys 1156, 1162 y 1188 (*Antiquitatis Ecclesie Cathedralis*, vol III, documents 21 y 25 y vol. IV, document 352) En lo segle XI en dita Ciutat no tenien noms los carrers, pró si les cases y edificis remarcables. De mane-

ment quan may ha ignorat que existí lo *paradis terrenal* d' Adan y Eva.

Lo nom de *pereys*, en esta fórmula primitiva, aplicat á torrents d' areny rocós, subsistia á Viladrau en l' any 1570, en lo «Rieral de *parays*». A Mallorca encara avuy es anomenat torrent «dels *Parays*» á un dels més notables de la illa.

Ab aytals antecedents, no 's negará á la Vall-paradis de la antigua Egara, una referencia als rochs grans, ó acumulaments, existents en ses vorades, més aviat de pedres, procedidores de antichs monuments, com á Barcelona, que no de la estructura geológica del areny ó del entorn, com á Viladrau.

A cada pás resulta comprovat, que, la investigació toponímica, es auxiliar poderós dels estudis històrichs. Per çó cal recullir los noms que jauhen abandonats: per çó son tant perturbadors los contemporanis procehiments de borrar la historia passada canviant los noms locals, de que tant han usat y abusat les ciutats d' Italia y França.

La toponimia ha d' esser curosament conservada, fins en lo que apar á primera vista incidental, per los pobles que tenen historia propia y la estimen, segons es de rahó. Les grans y antigues ciutats com Barcelona, ofereixen exemples tant interessants de toponimia, com lo que he acabat d' indicar, quina data deu fixarse al començament de la época Comtal, ó de la dominació franca: com lo del Rego-mir, que perpetua lo nom del comte Mir, segons já demostrí; com lo del Call jutch, no pas mes modern; com los noms dels Archs vells, de la Fenosa, de la via Corriblé ó Corribia, y tal vegada algún més, que han vist començar la formació d' aquella Boria, que, atapahintse de cases en lo segle XII, esdevé, dos segles després, lo centre de la Barcelona del Rey Cerimoniós.

Arrahona y Egara, al desapareixer per formarse Sabadell y Terrassa, son mirall de la constant mutació de la humanitat: son mostra de com se perden los antichs noms locals, que tant ajuden al historiador. Lo Vallés es rich en exemples d' aquestes

ra que consignen les escritures solsament les *domos paradisi* ó be *domibus que vocantur de paradiso*. Es natural que en lo temps en que casi tot se fabricava de tapia, fins los castells roquers, eridessin la atenció general y se donás nom assonyalat, á cases obrades al redós dels grans monuments de pedra que restaven de la época romana, com lo famós temple del que encara se conserven fragments en peu en lo carrer del Paradis.

mutacions verificades durant los segles xi y xii: lo castell Octaviá (1), Ayguallonga (2), Palau Audit (3), castell Ruf ó Radulf (4), Vilarifá (5), lo castell ça Creu (6), lo castell Mori (7), Palau d' Almanla (8), lo mont Ricart (9), Valrá (10) y tants d' altres que podria continuar, que no arrivaren á veure la fi de la Edat Mitjana.

Pró les consideracions toponímiques sugerides per la romana Arragone y la semi-eval Vall-paradis, m' han allunyat de la meva misió en l' acte present, just quan m' aparellava á acabarla, ço es, á donar la més coral benvinguda al Senyor Soler y Palet.

Aquí está lo sitial vuyt, esperant sortir de sa orfanesa y ansíós de veures tant dignament ocupat: en esta biblioteca, llibres y revistes, desitjen al ensemps la sua estudiosa labor: y al entorn de la sala, amichs afectuoses, impacients de donar al nou académich un abrás fraternal, esperen que Deu los hi vulla concedir, per llarchs anys, la sua agradosa companyia y útil cooperació científica.

HE DIT:

(1) Després conegut per Sant Cugat del Vallés.

(2) Son terme desaparexé substituït per los de Vallvidrera, Valldoreix y Campanyá, com he exposat en *Notas históricas de Sarriá*.

(3) Avuy Mollet segons un document del any 1233 que diu «castrum de malleatho quod antiquitus vocabatur palatium auditum sicut Suniarius et borrellus comes Monasterio predicto (Sant Cugat) donauerunt» (Cartoral de Sant Cugat, fol. 412, doc. , nom. 1202).

(4) Proper á Martorelles, com se veu, entre altres, per un document del any 1060 del *Antiquit. Eccl. Cated.*, vol. IV, fol. 48, nom. 139, del arxiu Catedral de Barcelona.

(5) Estava entre Vilamajor Alfou y Cardedeu. Vegis dos documents dels anys 942 y 962, del Cartoral de Sant Cugat, fol. 335 y 336, nom. 987 y 988.

(6) Son emplaçament damunt de Llinars, en les montanyes que formen lo Vallés, no es encara conegut. Vegis la meua monografia *Lo castell de Burriach ó de Sant Vicents*, plana 66.

(7) Es lo castell de La Roca del Vallés, com tingué ocasió d' esposar en la monografia del mateix.

(8) Era en la part alta del Vallés. Any 1141, Cartoral de Sant Cugat, fol. 382, doc. 1111.

(9) Construcció de sa fortalesa en 1144. Vegis *Notas históricas de Sarriá*.

(10) Proper á Sabadell. Vegis la mentada *Guia*.

PUBLICACIONES

DE LA

Real Academia de Buenas Letras de Barcelona

MEMORIAS

Tomo I.—Resumen histórico del origen de la Academia; observaciones sobre los principios elementales de la Historia, por el Marqués de Llió.—Precio, 10 pts.

Tomo II.—Observaciones sobre los principios elementales de la Historia (continuación) —Disertación sobre la verdadera situación del país de los Bercavones (F. Piadós).—Fundamento de la opinión de que por francos, en los anales antiguos, se entienden todos los hombres del Imperio de Occidente (R. Ponsich).—Documentos para la historia de Mossen Borra (J. Ripoll).—Situación de Cartago Vetus, Subur, ciudades de España (M. Mayora).—Disertación sobre puntos de cronología (M. Mayora).—Inscripción del siglo X en Barcelona (J. A. Llobet).—Verdadero sitio de Barcelona cuando la venida de Carlos I (M. Bofarull).—Lugar que ocupaba junto á Lérida el campamento de César (J. Diaz).—Origen de algunos dichos y costumbres (Bastús).—La lengua catalana considerada históricamente (A. Bofarull).—Juliana Morell (Roca y Cornet).—Poesías perdidas de Vallsogona (S. Mestre).—Muros ciclópeos de Tarragona (Hernández Sanahuja).—Informe de la sociedad arqueológica de Tarragona sobre antigüedades descubiertas (Hernández).—Raíces griegas y germánicas en la lengua catalana (Bergnes de las Casas).—Apuntes para la historia de la moderna literatura catalana (Féu).—Apuntes históricos sobre Olerduta (Milá).—Opusculo en antigua lengua catalana (A. Bofarull).—Precio, 15 pts.

Tomo III.—Blasco de Garay Rubió y Ors.—Apuntes históricos sobre el Hospital de Barcelona (T. Sevilla).—Noticia de artistas catalanes de la Edad Media y del Renacimiento (Puiggarri).—Datos de Antonio de Campmany (Rubió y Ors).—Reseña del renacimiento de la lengua y literatura catalanas (Rubió y Ors).—La Torre del Breny y castillo de Balsareny (Torres).—Un libro más para el catálogo de los escritores catalanes (Luanco).—Tabla numularia de los Comunes depositos de Barcelona (Negre).—Brunequilido y la sociedad franco-galo-romana (Rubió y Ors).—Nyerros y Cadells (Parrsols).—Olerduta (Milá).—Neurología de D. Jaime Ripoll.—Precio 10 pts.

Tomo IV.—La expedición y dominación de los catalanes en Oriente juzgadas por los griegos (Rubió y Lluich).—La carta puebla de Agramunt (Siscar).—Otro libro catalán desconocido (Luanco).—Los navarros en Grecia y el ducado catalán de Atenas (Rubió y Lluich).—El derecho funerario en las doce Tablas (Barahat).—Origen de la independencia del condado catalán (Rubió y Ors).—Precio 10 pts.

Tomo V.—Tres cartas de Mossen Borra (F. Bofarull).—Sarcófagos romano cristianos en Cataluña (Sotol).—Orígenes del pueblo de San Martí de Provensals (Bofarull).—Nyerros y Cadells (Barallat).—Recuerdos históricos de Molina de Rey (Maspons).—Predilección de Carlos y por los catalanes (Bofarull).—El testamento de Ramón Lull (Bofarull).—Precio 15 pts.

Tomo VI.—Bastero provenzalista catalán (Rubió y Ors).—Estudio de los sellos de Pedro IV de Aragón (Sagarra).—Intensivos de la lengua catalana (Balart).—Shakespeare y Moratin ante la fosa (Barallat).—Generación de Juan I de Aragón (Bofarull).—Dominación goda en la península ibérica (Romaní y Puigdemolins).—Documentos para la monografía de Montblanch (Bofarull).—Precio, 15 pts.

Tomo VII.—Antigua marina catalana (Bofarull).—Jaime de Aragón, último conde de Urgel (Giménez).—Un bandolero feudal (Maspons).—La heráldica en la filigrana del papel (Bofarull).—Precio, 15 pts.

Tomo VIII.—Primer fascículo: El poder judicial en la Corona de Aragón (Giménez Soler).—Precio, 2'50 pts.—Segundo fascículo: Los viscontes de Cerdanya, Conflent y Bergadá (Miret y Sans).—Precio, 2'50 pts.—Tercer fascículo: Importancia de la Sigilografía como ciencia auxiliar de la Historia (Sagarra).—Precio, 2 pts.—Cuarto fascículo: Lo Montjuich de Barcelona (Carreras y Candi).—Precio, 3 pts.—Quinto fascículo: Algunas noticias acerca de las antiguas comunidades de pescadores en el cabo de Creus (F. Rahola).—Precio, 2 pts.—Sexto fascículo: Una página de historia literaria de Cataluña; Martí de Eixada y sus lecciones sobre los sentimientos morales (M. Durán y Bas).—Precio, 2 pts.—Séptimo fascículo: Sant Pau de Nordona y lo Bsalat de Vich (J. Gudiol).—Precio, 2 pts.

Discursos de recepción de los Sres. Ubach y Vinyeta, Rubió y Lluich, Ribas Pbro., Broca, Sagarra, Llanas Pbro., Carreras y Candi, Torres y Bages Pbro., Vidal Valenciano, Odina, Presbítero, Giménez Soler, Cortejón, Pbro., Bas y Amigó, Miret y Sans, Hinojosa, Comenge, Rahola, Baró, Elias de Molins, Casades, Rubio de la Serna y Soler y Palot. Precio 2 pesetas cada uno.

Libro de la Orden de Caballería de Raimundo Lull, traducido en lengua castellana, con un discurso preliminar de D. José Ramón de Luanco.—Precio, 5 pts.

Curial y Guelfa, novela catalana del XVn siglo, con un discurso preliminar y notas de D. Antonio Rubió y Lluich.—Precio, 5 pts.

Ortografía de la Lengua Catalana, por la Real Academia de Buenas Letras.—Precio, 1 peseta.

Sesión pública del día 2 de Julio de 1842, con las composiciones premiadas en el certamen (Roudor de Liobregat, Las armas de Aragón en Oriente, Rugero de Flor).—Precios, 1 peseta.

Julio crítico de las obras de D. Antonio de Campmany, por Guillermo Forteza.—Precio, 2 pts.

Breve reseña del actual Renacimiento de la lengua y literatura catalanas. Memoria escrita por D. J. Rubió y Ors.—Precio, 2 pts.

Noticia de la vida y escritos de D. Francisco Pormanyer y Tuyet, Memoria escrita por D. Manuel Durán y Bas.—Precio, 2 pts.

Reynals y Rabassa, estudio biográfico y literario, por D. Manuel Durán y Bas.—Precio, 2 pts.

La Tradición de los Pueblos literaria, filosófica y socialmente considerada, discurso de D. José L. Féu (lecta de la sesión inaugural de 1868).—Precio, 1 peseta.

Boletín de la Real Academia de Buenas Letras.—Tomo I, años 1901 y 1902.—Precio, 8 pts.—Tomo II, años 1903 y 1904.—Precio, 8 pts.